

JOŽE KARLOVŠEK

SLOVENSKI ORNAMENT
LJUDSKI IN OBRTNIŠKI IZDELKI

133

MIROSLAV SEIBITZ
dipl. gradb. tehnik
Tovarniška ul. 18 — Ljubljana

*pisatelj, absolvent TSS,
daruje knjigo
učencu TSS.*

*Miroslav Seibitz
direktor*

15. IV. 1937

2014/6664

Saibitz Miroslav

M. Latnik

T. S. Š.

JOŽE KARLOVŠEK

SLOVENSKI
ORNAMENT

LJUDSKI IN OBRTNIŠKI IZDELKI

V LJUBLJANI 1937

IZDALO
UDRUŽENJE DIPLOMIRANIH TEHNIKOV
V LJUBLJANI

Željko Mirošević
B. letnik
1957

JOŽE KARLOVŠEK

SLOVENSKI
ORNAMENT

LJUDSKI IN OBRTNIŠKI INDEKSI

V LJUBLJANI 1957

Natisnila Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani (Karel Čeč)
Klišeeje izdelala Jugografika, d. z o. z. v Ljubljani
Opremil Jože Karlovšek

Uvod.

V svoji prvi knjigi o »Slovenskem ornamentu«, v kateri je opisan njegov zgodovinski razvoj, sem dejal v predgovoru, da bom objavil glavno gradivo o našem ornamentu v drugem delu svojega spisa. Obljubo s pričujočo knjigo izpolnjujem. Pripomniti pa moram takoj, da je vsaka izmed teh knjig zaokrožena celota zase. V tej knjigi navajam, kako se je naš okras na posameznih snoveh in predmetih praktično uporabljal. S tem pa je že opisana nehote skoraj vsa naša etnografska umetnost. Zategadelj sem opisal tudi tiste umetnostne izdelke, ki imajo sicer bolj malo opravka z ornamentiko, da dobimo tako enotnejšo sliko o ljudski umetnosti. Ker pa navajam razen tega več primerov, kako se uporablja, ukorišča in izpopolnjuje naš ornament v sodobnem umetnostnem obrtu, zato ima knjiga podnaslov »Ljudski in obrtniški izdelki«.

O glavnih ugotovitvah in smernicah našega narodnega ornamenta, ki govorim o njih v prvi knjigi, so se kritiki povoljno izrazili ter lahko grajali zgolj posamezne nejasnosti in nebistvene formalnosti, kar pa vobče nič ne spremeni rezultata nastopnih mojih študij.

V naši narodni umetnosti obstaja poseben ornamentalni slovenski tip, ki se loči od vseh drugih tipov ter je za našo umetnost tudi značilen. Kakor naš narod, tako ima tudi naš okras od vsega začetka svojo zgodovino, ki nam pripoveduje o njegovem razvijanju, izpopolnjevanju in razširjanju. Z mnogoštevilnimi motivi, posnetimi iz našega narodnega življenja, je izražal naš človek svoja lirična čustva v dekorativni obliki in prosti kompoziciji. Zavaljo tega niso motivi stilizirani po kakšnih idealnih ali geometričnih pravilih, odnosno niso takšni, da bi se podrejali neki določeni

sestavi. Z različnimi motivi postane kompozicija pripovedujoče slikovita. Prav tako značilna je barvitost, ki se ne ozira toliko na plastičnost ali naravne barve, kolikor na diferencirano podajanje poljubnih tonov.

V prvem oddelku te knjige, imenovanem »Posamezni motivi«, se vrste sistematično naši glavni motivi, v ostalih pa so opisani posamezni okrašeni izdelki, ki prihajajo v poštev glede na narodni okrasek. Pri poslednjih so obdelani po nekaterih zgodovinskih in razvojnih podatkih predvsem motivi in kompozicija ornamente. Zlasti pa sem pazil na to, da sem izbral in podal, kolikor se je le dalo, vse vire, ki so važni za to delo.

Vsi Slovenci, bodisi preprosti obrtniki, bodisi visoko šolani umetniki, se moramo zmeraj zavedati svoje zgodovine in tega, da smo zmožni ustvarjati tudi vnaprej okrasek po svojih potrebah in svojem okusu. Zato se nikar preveč ne mučimo ter ne ravnajmo po tujih pravilih in ne posnemajmo brez vsake potrebe tujih vzorcev, ker imamo vendar lastnih dovolj. Ako bomo delali razumno in črpali iz obilne zakladnice narodnega blaga, bomo tudi danes ustvarili gotovo visok kulturni in izkristalizirani domači ornament, ki ne bo v čast in ponos le nam samim, temveč ga bodo zanesljivo tudi drugi narodi spoštovali, cenili in upravičeno uvaževali.

V Ljubljani, meseca januarja 1937.

Pisatelj.

Posamezni motivi.

V nastopnih oddelkih te knjige bomo videli, da se na različnih naših okrašenih izdelkih ali predmetih ponavljajo skoraj vedno eni in isti ornamentalni motivi, kar je znak, da izhajajo iz enakega življenja. Motivi so povzeti iz poljedelstva, vrtnarstva, živalstva, verstva in posneti po naših vsakdanjih priljubljenih rečeh. Razen tega prodirajo na dan še slej ko prej naši prastari motivi, posebno geometrični. Nadalje vplivajo na razvoj motivov in vsega lepotičja naši kraji, naše podnebje, naša zemljepisna lega, naposled pa še glavni evropski kulturni krogi, ki se baš v Sloveniji močno križajo. Vse to ustvarja samosvoj slovenski slog, ki se bolj ali manj razlikuje od tujih slogov, kajpak še toliko bolj, kolikor so pri nas tudi življenjske razmere drugačne.

Nekovrstni motivi pa so izraženi tudi v različnih inačicah, in to zbog drugačne tehnike ali druge časovne dobe, tako da se dobe potem mnogoštevilni poedini motivi. Da se omogoči celotni pregled domačih motivov, so razvrščeni na slikah 1. do 22. posamezni glavni motivi po njihovi vrsti v skupine. Pri tem je upoštevan sistem akademskega slikarja Maksima Gasparija med poučevanjem narodne ornamentike na umetniški šoli »Probude«. Slično razporedbo ima tudi profesor Saša Šantel v »Vodnikovi pratiki« za leto 1929., v kateri piše »Nekaj o slovenskem narodnem ornamentu«.

Vsaka slika kaže po večini en in isti motiv od najpreprostejše do najrazkošnejše oblike. Členovitost in slikovitost dobe motivi s tem, da se zunaj in znotraj okrase še z manjšimi podrejenimi motivi. Mnogo motivov je tako samovoljno oblikovanih, da zgube često prvotni izvor in da nastane tako povsem novoizumljena oblika. Ker se je naš ornament razvil največ na vezeninah, zato običajno ni podan plastično, ampak

plošnato. Motivi postanejo barvno slikoviti s tem, da se izvede vsak člen ali del motiva drugače, in sicer v svetlejšem, temnejšem ali drugem barvnem tonu. Predvsem pa obstaja razlika med našimi in tujimi motivi v tem, da dobe naši na najpreprostejši — pripovedni način lepo umetniško obliko, ki ustreza občutku slovenske duše in lirike.

Često se greši pri sodobnem narodnem okrasku, ker se porablja v ornamentu samo veliki motivi brez manjših, kar povzroča, da se zaradi tega ne dobi med seboj lahke zveze in lahkega prehoda. Veliki, bolj prazni motivi se tudi ne smejo poslikati z močnimi barvami, temveč z lažjimi, ali pa jih je treba ublažiti s tem, da se samo delno poslikajo ali vriše vanje še drug motiv ali člen. Lističi, vitice, pikice, črtice itd. so baš činitelji, ki po navadi posamezne motive in celotni ornament pravilno obeležijo.

Na sliki 1. se vidijo najrazličnejše srčne oblike, na sliki 2. pa nagelj ali klinček. Tako srčne oblike kakor nagelj so glavni motivi slovenskega ornamenta, v katerem skoraj nikoli ne manjkajo. Slika 3. kaže tulipane in zvončne oblike, slika 4. razne vrtnice in slika 5. cvetne popke, makovi glavici in granatna ali zlata jabolka. Na sliki 6. so različne rozete, marjetice, zvezdnati in drugi večsimetrični motivi. Slika 7. predstavlja razne izmišljene cvetke, ki so nastale zlasti na vezeninah (št. 1. do 19.) in apliciranih kožuhih (št. 20. do 30.). Na sliki 8. so raznoliki listi v mnogih inačicah, na sliki 9. pa ornamentalno podano grozdje, petlje, košarice, iz katerih poganjajo obično rože, in več vrst vejic z lističi in popki. Slika 10. nudi veliko ptičjih motivov (golibčka, pava, petelina itd.), razne vazice, ki se rabijo pri upodabljanju šopka, in nekaj črk.

Razni obrobi (razne bordure) in pasovi so na sliki 11. Obilne, baročne in razne izmišljene motive je videti na sliki 12. Motive, ki se porablja predvsem na mašnih plaščih, imamo na sliki 13. Slika 14. kaže šest venčkov z enim ali dvema srcema, krono in raznimi rastlinskimi motivi. Venčni ornamenta so posneti po avbnih čelnikih na Sičevih vzorcih v »Ženskem svetu« (letnikih V. in VI.) in po svoje preoblikovani.

Sliki 15. in 16. nudita mnogo motivov, ki so nastali, ker se je med dvema deščicama zaželjena oblika izžagala. Te

motive porablja predvsem stavbarstvo pri okraševanju lesenih ograj, hodnikov in čelnih sten, pri raznih opažih za svetlobne in male dekorativne odprtine.

Na sliki 15. imamo trikotne (št. 1. do 4.), kvadratne (št. 5. do 12.), pravokotne (št. 13. do 24.), okrogle (št. 25. do 30.), razne sestavljene (št. 31. do 36.), srčne (št. 37. do 42.) in križne (št. 43. do 48.) motive. Na sliki 16. sta zvezdnata motiva (št. 1. in 2.), potem motivi v obliki krone (št. 3. in 4.), petlje (št. 7. in 8.), v podobi črke S (št. 9.), v obliki vazice (št. 5., 6., 10.) in steklenice s kozarcema (št. 11.). Kelhe predstavljajo motivi št. 12. do 17., monštrance pa motivi št. 18. do 29. Razne rastlinske motive kažejo št. 30. do 41. (nagelj št. 35.).

Slika 17. ima majhne okrogle in kvadratne okrašene odprtine zidanih sten, ki jim je namen, osvetljevati podstrešne prostore in obenem opleševati odspredja (fasade hiš). Okras je sestavljen iz zidne ali strešne opeke, obilnejši pa je tudi izrezan iz trdega lesa ali pločevine in poslikan. Na slikah 18. in 19. je več geometričnih obrob in pasov, ki se obično porabljajo pri lesenih, izrezljano okrašenih izdelkih. Na sliki 20. se vidi nekaj starih motivov iz sredine šestnajstega stoletja. Geometrični in abstraktni motivi (okensko krogovičje) prehajajo v rastlinske naravnejše oblike (št. 1. do 4.). Motiv št. 7. kaže vpliv vezeninske aplikacije, št. 5. je Lutrova roža, št. 6. prikazuje golobčka, št. 8. predstavlja sonce, št. 9. pa zadnji krajec lune. Okraski so povzeti po znamenitem, najlepše okrašenem vhodu (portalu) iz pozne gotske dobe, ki ga ima cerkev v Dvoru pri Polhovem Gradcu.

Na sliki 21. imamo rastlinske motive, upodobljene na poslikanem pohištvu, panjskih končnicah, posebno pa na podobah, slikanih na steklo.

Slika 22. nudi več narodnih motivov, ki jih je narisal ing. arch. Oton Gaspari in ki se uporabljajo v sodobni grafični umetnosti.

Kako se dajo motivi oziroma ornamenta sodobno praktično uporabljati na različnih snoveh in v raznih tehnikah, nam pripoveduje »Krasilna tehnika«, I. do IV. zvezek, Ljubljana 1936, ki jo je izdal Alojzij Novak, ravnatelj meščanske šole v Ljubljani. V knjižicah so opisane zlasti tehnike na lesu, steklu, glinasti posodi in blagu.

Srednjeveški rokopisi.

V srednjeveških rokopisih, ki so nastali v Sloveniji, nahajamo poleg miniaturnega slikarstva tudi različne ornamente, ki povzdigujejo lepoto velikih začetnih črk (inicialk), robov itd. Te ornamente, ki so plod tujih in domačih vplivov, prištevamo k našim najstarejšim.

Ornamenti v ohranjenih rokopisih stiškega samostana, ki so iz dvanajstega stoletja in jih hrani zdaj Državna biblioteka v Ljubljani, imajo značilen romanski slog. Posebno se odlikuje Cod. 8/1—IV z obilno okrašenimi začetnimi črkami. Nekdanji geometrični pletenasti motivi se spreminjajo v zavite trte ali veje, iz katerih poganjajo brstni lističi. Razen tega prepletajo še različni živalski motivi trte, s katerimi so združeni tako, da raste trta iz ust živali. To fantastično podajanje je lastno staremu severnemu geometričnemu ornamentu, oplojenemu z vzhodnim živalskim motivom. Čedalje večje uvaževanje rastlinskih motivov pa je treba pripisovati južnemu vplivu.

Za nas važnejši je rokopis Cod. 2 iz bistriškega samostana pri Vrhniki, ki je tudi v Državni biblioteki v Ljubljani ter datira iz leta 1347. V tem rokopisu, ki ima uvodni strani v vsem njunem obsegu okrašeni, so geometrične cvetke, veliki stilizirani listi kakor tudi živalski in figuralni motivi (sl. 23.). Toda vsi okraski so izdelani precej svojstveno, domače in preprosto. Posamezni motivi so celota zase, tako da se pravilno uveljavljajo. Raznoliki vzorec ali skupine motivov se ponavljajo ubrano ali ritmično. Zasnova teh okraskov je skoraj nekakšen prehod med staroslovanskimi in začetnimi slovenskimi ornamenti.

Zanimiva sta tudi rokopisa iz petnajstega stoletja v župnijskem arhivu v Kranju. Ornamenti v rokopisu iz leta 1410. kažejo češko miniaturno šolo ter imajo vijočo se trto z velikimi mehкими in zaokroženimi listi, ki se po stilizaciji razlikujejo od nemških močno zavutih in ostrih listov. Rokopis iz leta 1491. pa ima že bolj naravne in idealno stilizirane rastlinske in druge motive, ki so že znanilci prerodne (renesančne) dobe pod vplivom juga.

Podrobneje je opisal naše miniaturno slikarstvo dr. Fran Stelè v delu »*Monumenta artis Slovenicae*«, Ljubljana 1935.

Leseni stropi v cerkvah.

Poleg znamenitih, na presno slikanih podob (fresk) in »zlatih« oltarjev so v naših starih, večidel podeželskih cerkvah in cerkvicah pomembni tudi ornamentalno poslikani leseni stropi, zlasti iz gotskega in zgodnjebaročnega časa. Najstarejši ohranjeni so bili izdelani med petnajstim in osemnajstim stoletjem. Stropi so bili izgotovljeni umetniško, in sicer preprosto in tako, da so učinkovali v cerkvi toplo, domače.

Starejši stropi imajo po dolžini deske, a nad njihovimi stiki so pribite late. Poslikani so z roko ali pa patronirano. Okraski so narejeni ploskovno, tako da je videti strop, kakor bi bil celota in enakomerno okrašena ploskev. Motivi na okraskih so raznoliki — tudi na enem in istem stropu — ter učinkujejo dokaj fantastično. Domala sleherna deska je poslikana drugače. Mimo geometričnih in abstraktnih motivov so uporabljeni tudi motivi, posneti iz vsakdanjega življenja, kakor človek, konj, pes, jelen, ptice, sonce, zvezde, stilizirani oblaki, pasijonke, rozete, krogi itd. Kaj značilni so vejasti motivi, ki se razvijajo iz starih geometrično pletenastih vzorcev v rastlinske. Ti najstarejši poslikani stropi pričajo že o precej velikem slovenskem stvariteljskem duhu stare okrasne kulture. Slika 24. kaže takšen poslikani strop.

Izza prerodne (renesančne) dobe se razdeljujejo leseni stropi v mreže okvirov, v tako imenovane kasete (sl. 25.). Polja kaset so poslikana tako z verskimi podobami kakor z raznimi okraski. Pri tem je srednje polje poudarjeno in zvezano z ostalimi. Ornament je sestavljen tako, da ima v sredini običajno rozeto, venec, monogram, golobčka ali zvezdo. Ukrasni motivi so nadalje še akantus, grozdje, sadje, različne cvetke, a prav značilne so krilate angelske glavice. Okraski so tudi plastični (senčani), kar svedoči poleg tektonske sestave stropa in ornamentov ter uporabe renesančnih motivov južni (laški) vpliv.

Za časa baroka je tektonika stropa pojemale. Okviri so se jeli samolastno razčlenjati, v ornamentu pa porajati še lepotni čustveni predmeti s pestro barvnostjo, kakor vaze z nageljni, vrtnice, vitice itd. Sredino okrašenih ploskev poudarjajo simetrični ornamenti. Bordure in pasovi se sestav-

ljajo iz organske valovnice z rastlinskimi motivi. Baročna doba se je približevala najbolj slovenskemu umetniškemu duhu in je ustvarjala slikovite lesene strope, kakršen je na primer v Gostečah pri Medvodah. V začetku osemnajstega stoletja je pričela ta panoga pešati, tako da se pojavljajo namesto lesenih stropov bolj in bolj zidani oboki.

Obširneje je pisal o lesenih cerkvenih stropih dr. Fran Stelè v »Domu in svetu« leta 1924.

»Zlati« oltarji.

Stensko slikarstvo, ki je odlikovalo naše božje hrame predvsem v gotski dobi, je začelo izpodrivati zmeraj bolj kiparstvo odnosno rezbarstvo, ki je zavzelo sčasoma prav odlično mesto. Največji razmah se opaža v tem pogledu v sedemnajstem stoletju in v začetku osemnajstega. Saj je imel takrat malodane vsak večji kraj svojo delavnico za tak obrt. Gotični oltarji so bili še krilni s poslikanimi tablami, katere pa so pozneje venomer izpodrivali leseni kipi. Višek bogastva in obilnosti se je dosegel v drugi polovici sedemnajstega stoletja z »zlatimi« oltarji, kakor jih je ljudstvo rado imenovalo zbog razkošnega okrasja. (Sl. 26. in 27.)

Oltarji v tem času so sestavljeni kakor slavoloki, pri čemer naznačujejo krila še tradicionalno zvezo z gotskim krilnim oltarjem. Oltar je razdeljen na več vdolbin, obdanih s stebri in z obilno profiliranim tramovjem. V sredini je po navadi velika scena, ob straneh pa so posamezni kipi. Vse arhitektonske člene, hkrati okrasne predmete, pokriva obilna ornamentika, tako da se tektonika stebrov in tramovja skoraj popolnoma skrije ali zabriše. Vsa kompozicija je prosta in slikovita, a posamezni okrašeni členi izražajo predvsem bolj lepотно hotenje ko pa nosilnost in konstruktivnost. Slike, kipi in ornamenta, kratko in malo, vse se združi v pesniško celoto. Ne le verski, ampak tudi slovenski umetniški čut se pri teh umotvorih povsem uveljavi.

Olepševalni motivi so vinska trta z grozdom, ki ovija stebre, nagi angelčki, ki obdajajo kipe, golobčki z žarki, razni rastlinski motivi itd. Značilna je tudi barva, zakaj v prvi polovici sedemnajstega stoletja je še bolj pestra, a v

drugi se pestrost zmanjša ter je ozadje kostanjevo ali skoraj črno, medtem ko so kipi in okraski prevlečeni z zlatom in srebrom ter pobarvani lazurno (rdeče, modro, zeleno). Prav posebno značilni taki »zlati« oltarji so pri Sv. Barbari nad Škofjo Loko (sl. 26.), na Suhi v predoseljski župniji pri Kranju in v Slapah pri Šmarjeti. Lepe okvirne oltarje iz začetka osemnajstega stoletja ima cerkev v Stopičah pri Novem mestu. Oltar v Podbrju pri Vipavi (sl. 27.) ima sicer obilno ornamentiko, toda kompozicija je zbog južnega vpliva bolj stroga in tektonska.

O podeželskih cerkvicah je poročal ter omenjal pri tem tudi »zlate« oltarje dr. Fran Stelè v »Orisu zgodovine umetnosti pri Slovencih«, Ljubljana 1924.

Skrinje.

Naši stari predniki so svoje pohištvo kaj različno okraševali s slikarijami, vrezavanjem, reliefi in intarzijo (vlaganjem okraskov v les). Olepševali so radi zlasti skrinje, posteljnjake, zibelke in omare. Najpomembnejše so za nas skrinje, ki se še zdaj uvrščajo med moderno pohištvo kot okras ali v spomin na staro pohištvo in so bile kar najlepše okrašene. Ljudje so jih uporabljali za shranjevanje dragocenosti in važnih listin, kakor na primer cehovske z grbom ali simboličnim znamenjem dotične obrti. Lično ozaljšana skrinja je spadala brezpogojno tudi k nevestini bali. Večje skrinje pa so bile za obleko, orodje, suho sadje, knjige i. pod.

Najstarejše skrinje niso imele konstruktivnih okvirov in polnil, temveč njihove stranice so bile gladke, kakor se je bilo to še pozneje delalo preprosto na deželi. Ljudje so okraševali skrinje zgolj z urezavanjem geometričnih preprostih ornamentov, kar se je dalo narediti seveda najlaže v lesu. Skrinje kakor tudi marsikatero druge dele pohištva je krasilo ljudstvo še s tem, da jih je pregrinjalo s pestrimi vezeni-nami. V Prekmurju in v Beli Krajini nahajamo še dandanes skrinje s pokrovom v obliki strehe, kakršne so imeli nekdanji rimski sarkofagi, kar spominja na antično pohištvo (sl. 28.). Namesto nog imajo najstarejše skrinje v alpskih pokrajinah okoren podstavek, ki je okrašen zase.

V naši gotski dobi so bili leseni stropi v podeželskih cerkvicah po večini poslikani ročno ali pa šablonsko. Zategadelj so jeli ljudje prav tako poslikovati pohištvo, med njim tudi skrinje, da jih jim ni bilo treba pregrinjati. Ornament je bil ploskovno podan čez celotne ploskve, motivi so bili abstraktni in geometrični, a so pričeli polagoma prehajati v rastlinske oblike.

V prerodni (renesančni) dobi je zašel v mizarstvo tehnika okvirni sistem s polnili, ki izboljšuje sestavo in obenem še tektonično razdeljuje ploskve na več delov. Uveljavljati so se začeli tudi arhitektonski členi, kakor stebrički, loki in slemena, ki sestavljajo arkade na sprednji ploskvi in tudi na stranicah pohištva. Polnila in okviri so se jeli ozaljševati prav različno, najbolj z rastlinskimi okraski. Na skrinjah, ki niso bile izvršene v okvirnem sistemu, se je pa poslikala ploskev na več polj in okrasila v tem smislu (sl. 29.).

Namesto naslikanih ornamentov so se pričeli okraski tudi izrezovati plitvo in globoko. Pri tem je bilo poslikano pohištvo iz mehkega, a rezljano iz trdega lesa. Da se je lepota učinek še povzdignil, so se plastični (likoviti) okraski poslikovali še pestro. Take sijajno okrašene skrinje iz sedemnajstega stoletja nahajamo v baročni dobi, ko je bujno cvetelo naše domače rezbarstvo. Motivi so bili vzeti iz cerkvenega, meščanskega in kmečkega življenja. Uporabljali so se grbi, orli, posebno rastlinski motivi, sadje, vazice, angelske glavice, monogrami itd. Okovje je bilo v lepih oblikah izrezljano, tolčeno, gravirano in naposled pocinjeno.

Izza leta 1700. se je pohištvo okraševalo tudi z intarzijo. Ornament je bil podan zbog tehnike ploskovno. Motivi so bili zlasti geometrični (zvezda, romb, pentagram [môra], razni zobci itd.), potem stilizirane cvetke in stilizirani listi, vaze, ptičice itd. Pri porazdelitvi ploskve se pozna vpliv okvirnega sistema, ki se posnema z vložki.

V času od druge polovice osemnajstega do druge polovice devetnajstega stoletja se je med ljudstvom udomačilo vnovič okraševanje pohištva z oljnobarvnimi slikami. Temeljne barve skrinj in ostalega pohištva so bile zelena, bela, rdeča, modra in rjava. Skrinje so imele spred po navadi tri polnila. Srednje s ključavnico je bilo okrašeno drugače kot stranski. Tudi končne stranice skrinj so bile poslikane. Glavni

navpični robovi in večkrat še okviri so bili okrašeni s struženimi polstebrički. Na rob pokrova kakor tudi na spodnji vodoravni rob skrinje so bile pritrjene profilirane deščice ali letve. (Sl. 29.) Do veljave so prihajali vedno bolj motivi iz ljudskega življenja, kakor božje podobe, srce, rastlinski šopki (sl. 30. in 31.), vazice, venčki, monogrami, ptice itd. Iz leta 1860. poslikujejo mizarji pohištvo že manj ter ga izdelujejo zopet iz trdega lesa.

Profesor Albert Sič je izdal leta 1923. v Ljubljani zbirko, imenovano »Narodni okraski na orodju in pohištvu«, dr. Josip Mantuani pa je pisal leta 1923. v »Domu in svetu«, ko je objavil oceno Sičeve zbirke, obširneje o razvoju izdelave našega pohištva, posebno skrinj.

V poslednjem času je začel poskušati Alojzij Novak tudi na lesu tako zvano batik-tehniko, t. j. tehniko, ki je bila prej obična na pisanem ali vzorčastem, zlasti bombažastem blagu in jajcih. Uspeh poskusov je prav dober in lep (sl. 70.). S peresom »Redisom« je treba izvleči na dobro oglaženem predmetu obrise (konture risbe) z voskom. Ves tako obrobljeni okrask se poslika potem s tuši, lužili ali drugimi vodenimi barvami, podlaga ali ozadje ornamenta pa s temnejšo barvo, da pridejo svetli obrisi bolj do izraza. Vosek se nato z ogreto krpo obriše. Ves predmet se lahko naposled še pološči (z lakom prevleče) ali pa ugladi (polira). Tej tehniki se prilagujejo posebno naši narodni motivi zbog ploskovnosti, preprostosti in lepih obrisov. — Točnejša navodila nudi drugi zvezek Novakove »Krasilne tehnike«.

Slika 52. kaže, kako se porabljaajo motivi poslikanega pohištva pri vzoreih za stensko slikarjijo.

Preslice.

Skoraj pri vsaki kmečki hiši so imeli ljudje do dvajsetega stoletja kakor tudi imajo marsikje še zdaj kolovrate, da napravljajo z njimi domačo prejo za platno. Pri kolovratih je bila preslica z iglo in ročico najlepše okrašena ter je prekašala glede umetniške izvedbe vse domače izdelke iz lesa, ki so jih obično poklanjali fantje svojim izvoljenkam (sl. 32.).

Razlikujemo pa dve vrsti preslic. Ene se zožujejo navzgor ko stožec, so stružene in izrezljane v obliki butaric, kakor bi bile sestavljene iz povezanih palic. Posamezne njihove člene krasi potem še preprosti zarezani motivi. Druge preslice pa imajo obliko štirioglatih stolpičev, pri katerih je prav tako še vsak člen lepo okrašen. Pri obeh vrstah preslic binglja često v izdolbenem prostoru iz sredine izrezljan zvonček ali kroglica. Pogled na preslico učinkuje vobče jako slikovito. Dobe pa se še zmeraj tu in tam preslice, ki stoje na izrezljanih konjskih glavah, kakor tudi čepi, okrašeni s psičkom ali petelinčkom, s katerimi se pričvrščujejo ročice na kolovratih.

Enako obilno je okrašena ploščata ročica, s katero se pritrdi preslica na kolovrat. Večji motivi, kakor srce, kolesa s prečkami, krogi, križi, rombi itd., so izrezljani tako, da tvorijo odprtine in da so enakomerno porazdeljeni po vsej ploskvi ročice. Glavni motivi so pa še obrobljeni in olepšani z manjšimi zarezanimi motivi, na primer z zobci, žagasto ali valovito črto, zaporednimi črticami, zvezdicami, letnicami, monogrami, vejicami, lipovimi listi itd. Rob preslice je obrezan v občuteni črti in teče često delno sporedno z glavnimi izrezanimi motivi v ploskvi.

K preslici spada še poseben nastavek »koželj« kot podaljšek preslice. Nanj se natika predivo, ki se pritrdi z drobno prečno palčico — »iglo«. Igle so prekašale po navadi zbog nežne in fine umetniške izdelave vse, kar se je izdelovalo iz lesa pri nas.

V Beli Krajini kolovrate bolj malo rabijo, toliko več pa preslice z vretenom. Le-té so okrašene bolj z linearno, geometrično, t. j. starejšo ornamentiko ter kažejo manj plastike, in to zavoljo tega, ker so motivi plitvo izrezljani. Često poslikajo ljudje te preslice rdeče in modro. Preslica je zgoraj, kamor se priveže predivo, ploščata in dekorativno narezljana, njen spodnji del, ki se zatakne za pas, pa je okrogel (sl. 32., na desnem in levem kraju). Vretena so kakih 35 do 45 cm dolge, ob krajih koničaste palčice, ki se drže v roki, kadar se prede (sl. 32., spodaj).

Razen domačih hišnih izdelkov preslic se odlikujejo zbog okrasitve tudi oslovniki, izdolbeni iz enega samega kosa lesa. Nadalje žlice (sl. 37.), skledniki, posebno pa žlič-

njaki, ki imajo izrezljane deščice, podobne deščicam pri hišnih ograjah hodnikov. Take predmete so izrezljavali ljudje iz lesa doma v prostem času ali pa pastirji na paši, kjer so si olepšavali tudi piščalke in palice.

O preslicah in vretenih piše profesor Albert Sič v svoji že spred omenjeni zbirki (str. 13), dr. Walter Schmidt pa je v »Carnioli« leta 1908. obširneje obdelal kolovrate in tudi preslice.

»Mali kruhki.«

»Mali kruhki« so znana starodavna slaščica, ki se izdeluje iz pšenične moke, kateri se primešajo med in primerne količine popra, pepelike, oreščka in nageljnovih žbic. Kruhke peko ne le lectarji, ampak tudi drugi ljudje. V prejšnjih časih so sloveli zlasti izdelki iz škofjeloškega okraja (Selške doline, Dražgoš, Sorice in Železnikov). Kruhki se oblikujejo s prosto roko ali pa tako, da se polaga testo v modelčke (kalupe) iz hruševega ali javorovega lesa, ki so v njih skrbno vrezane razne mično in lepo okrašene podobice ali figurice. Modelčke so narejali nekoč s posebnimi dleti in noži večidel peki kruhkov sami v mrtvi sezoni, t. j. kadar niso imeli posebnega drugega dela. Kruhke so poklanjale po navadi dekleta fantom na predpustnih plesih, a izdelovalci so jih prodajali tudi sicer vsak čas, posebno na sejnih in pred cerkvami ob proščanjih (žegnanjih), kar se dogaja tu in tam še dandanes.

Pri okraševanju modelčkov za oblikovanje kruhkov prihajajo v poštev kot motivi med drugim: Jezusovo in Marijino ime, angelske glavice, kelih, monštranca, srce, vejice, cvetke, različne črte in podobno. Iz testa, pripravljenega za kruhke, se upodablja po tem kalupov zlasti konjički, zajčki, jelenčki, petelinčki, jagnjički, jezdec na konjih, punčke, sv. Miklavž, parkelj, rogljički, hlebčki, prestice, zvezdice, kolesea, kolobarčki, srca z začetnimi črkami imena (monogramom), napisom, zrcalcem in slično (sl. 33. do 35.). Ljudje imajo radi vzorce s srcem, kelihom ali monštranco, ki jih krase vejice ali križ ter jih obletavajo ob straneh golobčki z oljkovimi mladikami v kljunčkih. Pri ljudstvu so priljubljeni tudi venčki z raznolikimi rastlinskimi motivi, kakor cveti, listi, klasjem itd.

Ornament ne teži toliko za plastičnim podajanjem, kolikor za tem, da se slikovitost povzdigne z lepimi motivi, ki ustrezajo okusu kupovalcev in jim godijo.

Razen modelčkov za »male kruhke« obstajajo še leseni kalupi, ki imajo lepo vrezane rastlinske, geometrične in razne druge okraske in figuralne motive. Z njimi se oblikujejo večje ali manjše reči iz lecta. Nadalje se dobe kalupi, ki z njimi stiskajo in krasijo planinarji sir, in še posebni za stiskanje sirovega masla ali oblikovanje posameznih koščkov iz njega.

Janko Jovan je napisal leta 1904. za »Dom in svet« članek »Domača obrt na Kranjskem« ter opisal v njem tudi »male kruhke«.

Pipe.

Med lesene, lepo okrašene rezbarske izdelke, ki spadajo k domači obrti, prištevamo tudi tobačne pipe (fajfe). Le-té izdelujejo največ v Gorjušah na Gorenjskem, in sicer kakor se splošno sodi, že nad dve sto let (zdaj se bavijo s tem poslom v tem kraju še Lovrenc Blažin, Anton Jamar, Janez Koritar in nekateri drugi), potem v Moravški dolini, kjer pa pip ne krasi prav posebno, v Poljanski dolini, kamniški okolici in drugod. Pipe izrezujejo iz hruškovine, javorovine ali jelševine, boljše pa zlasti iz pušpanovine. Za vsako posamezno vrsto pip se porablja drugačen les. Odprtini pipe sta na koncih obrobljeni z medeninom ali drugo boljšo kovino. Vse pipe imajo okrašene pokrovčke, ki so večinoma iz dražje kovine. Ustniki pip so po navadi leseni, dasi se dobijo čisto tudi iz rogovine.

Pipe, ki imajo obliko podolgaste hruške, spod pa koničast, nazaj zavrt konec, se imenujejo »fajfur«. Stisnjena, bolj jabolku podobna pipa je »žbalca«. Pipe, okrašene v smeri ustnika s prožiliranimi obročki, ki prehajajo v obliko posodice za tobak, so »čedre«. Nadalje imamo še malo pipo ali »vivček«, potem »murčka«, »polža« itd.

Na obodu pipe se izrezujejo različne podobe, kakor orli, konjske ali volovske glave, sekire, kladiva, sploh znaki kakega stanu ali obrta. Mimo teh motivov se vidijo pogosto prizori iz lovskega življenja in razne groteskne (nenavadne)

kmečke fantazije. Izrezljane ali pa gladke ploskve na pipah krase še »uši«, t. j. vdeleni biseri iz školjkovine. Motivi, sestavljeni iz »uši«, so kaj raznovrstni; tvorijo jih čebele, matica, troti, orli, rozete, venci, zobci in podobno. Razen biserov se vdela vajo na pipah še medeninasti ali drugi kovinski vložki v obliki krogov, zavutih črt, raznih ploščic, zvezdic itd. Često se porablja za okras pip še različni nabitki, n. pr. žeblički z lepimi glavnicami. Ne izdelujejo se le ornamentirane, ampak tudi takšne pipe, ki imajo obliko živalske glave ali pa cele živali, kakor psička, petelinčka i. dr.

Pokrovček dragocenejšje pipe ima stolpiček (»turnček«), ki spominja večkrat na ogrsko kraljevsko krono s križcem. Preden je pipa povsem gotova, se prevleče trikrat z zmesjo šelaka, špirta in sanderaka.

Slika 36. Zgoraj na levi je gorjuški »vivček«, okrašen z bisernico (»ušmi«) v obliki orlov, a spodaj pipa iz Podgorice, ozaljšana s kovinskimi vložki in držajem v obliki roke. V sredini je pipa (gamsovka) iz Komende z lovskimi motivi; spodnji del ima obliko gamsove glave. Zgoraj na desni je pipa iz Moravč v obliki psička, a spodaj »čedra«, prav tako iz Moravč, olupšana z nabitki.

Enako kakor pipe so se okraševali tudi ročaji in palice, in to s spiralami, listi, zarezi in raznimi živalmi, ki so imele oči z vdelenimi biseri.

V Puštalu pri Škofji Loki so izdelovali svoj čas iz rogovine in želvovine glavnike (sl. 38.), tobačnice in delce pip (z vdelenim medeninastim okrasjem). K puštalski domači obrti prištevamo tudi žlice in igle iz kosti in manjše okrasne dele konjskih oprem.

O gorjuških pipah sta pisala »Jutro« z dne 14. junija 1936 in Janko Jovan v članku, navedenem na prejšnji strani.

Panjske končnice.

Slovenski panj je tak, da nudi že njegova oblika primeren prostor, ki se dá brez težave okrasiti, odnosno poslikati s poljubnimi podobami, medtem ko nemški ali francoski panji niso nič kaj prikladni za to. Poslikane panjske končnice, ki so najznamenitejši predmet v slovenskem ljudskem sli-

karstvu, koristijo čebelarju predvsem zato, ker more po podobah laže razločevati svoje panje in jih po njih poimenovati. Naš človek je uporabljal, ko je opremljal panjske končnice s podobami, dragocene zaklade svoje neizčrpne domišljije in zdrave pristne šaljivosti v izredno veliki meri in v obliki, ki posvedoča njegov okraševalni čut. Te končnice so za Slovane v narodopisnem (etnografskem) pogledu prava posebnost, s kakršno se ne more ponašati v Evropi noben neslovanski narod.

Najstarejša znana panjska končnica je iz leta 1758. Slikanje končnic je prestalo v začetku dvajsetega stoletja. Na končnicah sta poudarjena predmetno-snovni element in epika, pripovednost pa je podana olepševalno. Slike na končnicah predstavljajo vse mogoče: ljudske misli, čustva ljudi, humor, satiro, verstvo, zgodovino, vojaštvo, erotiko, bajke, legende, vaško kroniko itd. Pri okrasitvi končnic je delal ljudski slikar popolnoma svobodno, ne da bi torej vplivala nanj tuja kultura, ter posnemal svojevoljno druge podobe po mili volji ali kvečemu tako, da je dela drugih zmeraj po svoje prikrojeval. Tu se ne zrcali samo ljudska umetnost, ki preprosto posnema meščanske slike ali visoko umetnost, temveč naš človek se je trudil, da je pokazal predvsem svojstveno in izvorno dogodke iz vsakdanjega slovenskega življenja. Vsak motiv na sliki je preprost, mehak in realističen. Kompozicija ima estetsko obliko in se osredotočuje v glavnem dogodku.

Na sliki 39. se vidijo (od leve zgoraj navzdol): ptič s človeškim obrazom na prsih — nečimrno žensko perilo — prašič brije kmeta (1864) — škric molze kmetu kravo — mož z ukradenim loncem — ženski dvoboj (1861) — višnjegorski polž — stara in nova moda — boj z zmajem — žena možu branà — vrag in hudi ženski.

O tej znameniti ljudski umetnosti je pisal prvi dr. Walter Schmidt, ki je v »Mittheilungen des Musealvereines für Krain«, XVIII., Laibach 1905, objavil članek »Der bildliche Schmuck der Krainer Bienenstöcke«. Nadalje je spisal Josip Wester leta 1905. za »Slovana« razpravo »Slovenske končnice in folklor«. Najobširneje pa je spregovoril o končnicah dr. Stanko Vurnik v »Etnologu«, Ljubljana 1929, pod naslovom »Slovenske panjske končnice«.

Ljudsko podobarstvo.

Zelo važna panoga ljudske umetnosti je tudi plastika (kipotvorstvo), ki nas uvaja v značilne psihične in estetske posebnosti Slovencev. Razen izučenih mestnih obrtnikov so izrezovali tudi domači podeželski umetniki (samouki) iz lesa bogove za hišne kote, božje podobe za kapelice in znamenja (sl. 40.), moža in ženo v narodni noši (sl. 41.) itd. Posnemali so najrajši motive baročnih oltarjev, ki so predvsem ustrezali njihovemu razpoloženju in čutu. Pri vseh naših ljudskih kipih se opaža, da ne stremijo za docela plastičnim načelom, ampak da imajo pred očmi bolj ploščato obliko in frontalen pogled, bolj pridvižno (reliefno) ko kiparsko obdelavo. To značilnost opažamo že pri staroslovanskih kipih, ki so se ohranili v nekdanjih naših severnejših pokrajinah, druga značilnost pa je preprosta slikovitost podob, na katerih učinkujejo posamezni deli ukrasno.

Naš največji tipični umetnik ljudske plastike je samouk Lovrenc Erzar, ki se je rodil leta 1835. v Nasovičah pri Komendi na Gorenjskem, kjer je tudi umrl leta 1903. Po poklicu je bil mlinar. Z docela preprostim orodjem, pipcem in navadnimi noži, je izrezoval in oblikoval svoje zamisleke. Ustvaril je svojevrstno tehniko, ki pa spominja povsem na staroslovanske kamnoseške spomenike v Dalmaciji. To so nekakšni visoki reliefi, pri katerih so posamezni členi okrašeni po celotni ploskvi z zarezi (Kerbschnitt), ki ustrezajo predvsem tehnologiji lesa.

Erzarjeve umetnine so dandanes raztresene po komendski župniji; nekatere hrani narodni muzej v Ljubljani; lepa kapelica je last akademskega slikarja Maksima Gasparija; dva umotvora ima Marija Hribar v Mengšu itd. Njegova najlepša in največja plastična dela pa so v Sadnikarjevem muzeju v Kamniku.

Slika 43. kaže v sredini oltarček s sv. Družino. Na prvi pogled napravi umetnina vtisk orientalske stavbe. Vsi arhitektonski členi, kipci in ornamenti se združujejo v slikovito in dekorativno zaokroženo enotnost, kjer prihajajo tudi posamezni členi do svojega pomena in svoje lepote. Tu se ne opaža nikakršna suhoparna tektonika ali divja fantastičnost, temveč motivi se vrste v pesniški ubranosti. Marija prede pri

kolovratu, sv. Jožef tesari, Jezus greje mleko pri peči. Ob straneh jim delajo družčino angelčki, ki pomagajo pri delu. Na vrhu blagoslavlja vso skupino sv. Duh v podobi golobčka. Obod kapelice je razčlenjen tako, da prihajajo posamezni deli do veljave kot ukrasni motivi.

Ob straneh oltarčka na isti sliki sta keruba, ki klečita na okrašenih podstavkih in držita zakrivljena svečnika.

Slika 42. prikazuje veseli in žalostni del rožnega venca. Pri prvem delu je kipec nebeške Kraljice, od nje na levo in na desno zgoraj pa so prizori iz Jezusove mladosti z zaključkom na vrhu »ki si ga Devica v templju našla«. Žalostni del rožnega venca ima kipec žalostne Matere božje, ob katerem se vrste zgoraj podobe, ki spominjajo na trpljenje Zveličarja, kar se konča na vrhu z njegovim križanjem. V sredi imata obe podobi veliko srce, iz katerega poganja cvetka. Vsi figuradni motivi kakor tudi podstavki in ostali okraski tvorijo skupen slikoviti dekor v izredno lepi in preprosti sestavi.

Navedeni zgledi jasno kažejo bistvo slovenske ornamentike, pri čemer niso motivi sestavljeni v neki strogo podrejeni skupnosti (nemški) ali v idealno-tektoničnem okviru (laškem). V našem primeru se vrstijo motivi pravljlično-čustveno in gleda se na to, da so vsi enakomerno porazdeljeni po ploskovnem prostoru in da učinkujejo slikovito. Zato smemo prištevati Erzarjevo podobarstvo med naše najlepše umetniške spomenike.

Akademski slikar Maksim Gaspari je o Erzarju prvi obširneje poročal v »Etnologu«, Ljubljana 1936 (str. 82), pod zaglavjem »Slovenski ljudski podobar Lovrene Erzar«.

Kožuhi.

Pri Slovanih so bili že v prastari davnini v navadi kožuhi, ki so jih krasili ljudje do zadnjega časa prav različno po hrbtu, ob žepih, na rokavih itd. ter kar tekmovali med seboj, kdo bo imel lepšega. Okoli leta 1860. pa je izpodrinil zimski plašč, pozneje zimska suknja, to znamenito staro oblačilo. Moški kožuhi so bili zmeraj obilneje okrašeni od ženskih. Kožuhe, posebno rjave, je lepšalo ljudstvo z aplikacijami, t. j. z našitki, bele pa opremljalo z vezeninami.

Aplikacije za rjave kožuhe so delali krznarji sami po lastnih osnutkih. Stilizirani abstraktni motivi, potem srce, listi in cveti (osobito rozete in tulipan) so izrezani iz barvanega usnja. Motivi so v finih zaokroženih črtah oblikovani in z občutkom podani ter se združujejo na hrbtu v nekakšen šopek — »rožo«, ki ima posamezne motive enakomerno porazdeljene tako, da se vsi ustrezno uveljavljajo. Da so se barve lepše skladale, so ljudje motive prevlačili še s svetlejšo ali temnejšo barvo. Našitke so obrobljali z rdečo, črno ali drugobarvno debelo volneno nitjo. (Sl. 44. do 46.)

Bele kožuhe so vezli z barvno volno ali pa z bombažem. Okraske so narisovale vezilje same po domišljiji, motive pa jemale iz vsakdanjega življenja, a posebno rade iz rastlinstva. (Sl. 47. do 49.)

Značilne so kompozicije (sestave), o katerih moramo reči, da so lirično-čutne in slikovite, podane v prosti obliki. Vsak motiv, bodisi ploskovno stiliziran iz narave, bodisi izmišljen, s svojimi manjšimi podrejenimi motivi nekaj izraža. Marsikateri ornament prištevamo lahko k umetniškim umotvorom.

Več lepih ogledkov z ornamentov na kožuhih je opisno podal profesor Albert Sič v svoji zbirki »Narodni okraski na pirhih in kožuhih«, Ljubljana 1922. Kako prodira še prastara nomadska kultura v našo ornamentiko, zlasti kolikor se tiče aplikacij, pa je razodel dr. Mirko Kus-Nikolajev v »Etnologu«, IV, št. 2, s člankom »Nomadski motivi u jugoslavenskoj seljačkoj umetnosti«.

Sliki 50. in 51. lepo kažeta, kako se dajo s pridom porabljeni okraski s kožuhov na sedanjih porabnih predmetih in v sobnem slikarstvu. Na slikah 53. in 54. se vidita strojno vezeni ukrasni blazini v obliki konja in srca z motivi lecta.

Prtički.

Med narodnimi vezeninami so prtički raznovrstno in često najlepše okrašeni. Glede na uporabo jih delimo na krstne, velikonočne, božične (za jaslice), cerkvene in namizne. Najstarejši ohranjeni so iz šestnajstega stoletja. Po večini so vezeni s križastim ali pa s ploščatim ubodom. Pri

križastem ubodu so podani motivi bolj geometrično, t. j. v oglatih in ravnih črtah spričo te tehnike (sl. 55. in 56.), medtem ko dopušča ploščato vezenje zaokrožene in mehkejše črte.

Starejše barve pri vezeninah so črne, v sedemnajstem stoletju jim pa sledita rdeča in modra. Poslednja barva je pa kmalu izginila, tako da je vladala poleg bele samo še rdeča. Razen enobarvnih ornamentov imamo še prtičke v pisanem vezenju, ki so izdelani v najrazličnejših barvah, zlasti v rdeči in modri, potem zeleni, višnjevi in rjavi. Predvsem prevladuje rdeča. Kaj rado se porablja pri sestavah slovenska politična barva — belo-modro-rdeča — odkar je l. 1848. priznalo tedanje avstrijsko ministrstvo naši (kranjski) deželni zastavi to barvo za edino zakonito in pravo. Pri belokrajinskem tkivu so ornamenti enobarvni, in sicer ali rdeči ali modri, ali dvobarvni (modro-rdeči, modro-rumeni). V novejšem času se porablja povsod vse vrste barv z vsemi odtenki (niansami), vendar se gleda na to, da so barve gorkejšje in nežnejše ter da ustrezajo slovenskemu liričnemu čutu.

Motivi so povzeti po večini iz rastlinstva. Najbolj priljubljeni so nagelj v različnih inačicah, potem klasje, grozdje, vrtnice, zvončnice in mnoge druge cvetke, posnete po naravi ali pa izmišljene. Listi so raznoliki, majhni ter v mehkih in preprostih oblikah. Uporabljajo se rado srčni lipovi listi, praprot, žeravec (roženkravt) itd. Nadalje se naleti še na geometrične like, kakor kvadrat, stebričke, osmerokotno zvezdo, pentagram (môro), krog, enakostraničen križ, zobčasto ali žagasto črto i. dr. Geometrični motivi so najbolj uporabljeni pri starejših vezeninah, osobito priljubljeni pa so še dandanes pri belokrajinskem ornamentu (sl. 61. in 62.). Ostali motivi so še srca, monogrami, košarice, vazice, petlje itd. Izmed živalskih motivov so najbolj čislani prastari motiv jelenček (sl. 60.), božja simbola golobček in jagnjiček, pav (zlasti v Beli Krajini), petelin, orel itd. Prtiček na sliki 59. kaže ornament z ženskimi in moškimi motivi, ki prehaja že v splošno alpsko ljudsko umetnost.

Glavni poudarjeni motivi so na prtičku v sredini, okoli katere se vrste potem postranski in manjši. Ob robovih se vije često bolj ali manj okrašen obrob, ki je posebno v ogljih obilneje in diagonalno izveden. Prtički imajo krog in krog našite čipke. Na slikah 57. in 58. sta vezena prtička za jaslice.

Obširneje je obravnaval o vezeninah profesor Albert Sič v vseh štirih delih svojih »Narodnih vezenin na Kranjskem«. V prvem delu te zbirke opisuje »Vezenine z Gorenjskega«, v drugem »Belokranjske vezenine«, v tretjem »Bele vezenine« in v četrtem »Pisane vezenine«. V Ljubljani 1918 in 1919.

Mašni plašči.

Zelo dragocene vezeninske okraske nahajamo, razen na prtičkih in oblačilih, prav posebno na mašnih plaščih, ki so se nam ohranili izza šestnajstega stoletja. Pri najstarejših opazamo, kako so motivi še preprosti in ploskovno (raztreseno) podani. Polagoma pa se iz geometričnih in abstraktnih motivov čedalje bolj razvijajo izmišljene ali pa stilizirane naravne cvetke (sl. 63.).

V baročni dobi postaja sestava slikovito vezana, a motivi so obilnejši in členovitejši. Barve so pestre, vendar čudovito ubrane. Glavni motivi so nagelj, tulipan, zlato ali granatno jabolko, mrežice, rozete, košati listi, izmišljene cvetke itd. Lep ogledok plašča iz baročne dobe kaže slika 64.

Iz šestnajstega odnosno iz začetka sedemnajstega stoletja so še ohranjeni mašni plašči v Goričah pri Kranju in v Toplicah v šmarjetski župniji pri Novem mestu, nekatere je videti v narodnem muzeju v Ljubljani, enega ima Sadnikarjev muzej v Kamniku itd.

Točnejši opis okraskov na mašnih plaščih navaja knjiga: Jože Karlovšek, »Slovenski ornament«, zgodovinski razvoj, Ljubljana 1935, v oddelku Slovenska ornamentika (str. 40).

Avbe.

Vezena ornamentika pri čelniku avbe je predstavljala važno panogo ljudske umetnosti v osemnajstem in devetnajstem stoletju. Čelniki so po navadi 8 do 12 cm široki in 37 do 46 cm dolgi. Okrog čelnikov so našite čipke, in sicer je njihov rob tem širši, kolikor starejši je čelnik. Najlepši so z zlatom vezeni čelniki, ki so pogostokrat podloženi s črnim žametom. Nastali so v stoletju med 1780 in 1880.

Čelniki v letih 1780. do 1820. so bili baročno plastični in silo nakičeni s težkimi motivi, ki so pokrivali skoraj popolnoma dno čelnika. Priljubljeni motivi so bili srce, klasje (večkrat v podobi gosenice), rozete, vejice, listi itd. Sestava v tem času je sprva idealno simetrična ter ima zelo goste in abstraktno stilizirane motive. Pozneje postanejo ornamenti gibčnejši in jasnejši, njihova sredina pa se čedalje bolj poudarja z večjim motivom, od katerega se vijo na obe strani vitice ali trtice, ki so v vdolbinah izpolnjene z rozetami, listi ali drugimi motivi.

Čelniki med leti 1820. do 1880. imajo okraske v lažjih, manj plastičnih oblikah. Podloga čelnika je črnožametna, ornament jo nič več povsem ne pokriva, posamezni motivi niso več tesno zvezani med seboj. Bolj in bolj se uveljavlja ljudski čut za slikovitost in domišljijo. Pri ornamentu se pojavljajo čimdalje bolj motivi iz vsakdanjega življenja, na primer srce, ptički, križ, dvoglav orel, kakor tudi rastlinski motivi, na primer žitno klasje, nagelj, rožmarin, mačice, vrtnice, grozdje, planinke, zvončnice, vejice, popki, listi itd. Sestava postaja individualnejša, bolj pisana, prosta in enosimetrična. V sredini je po navadi venček z dvema srcema, ki ju krasi na vrhu krona s križcem, ob straneh pa so cvetne vejice. Lepotičje učinkuje pozneje barvitostno (koloristično) s tem, da se meša srebrno in zlato vezenje na črnem polju. Kolikor poznejši so čelniki, toliko bolj dobivajo barvasto podlago. Pri obilnih zlatih avbah so vezilje prišivale na podlogo osnove ornamenta (Zuschnitt), ki so jih izrezavale tenko iz bukove gobe, usnja ali pa lepenke. Osrčja glavnih motivov so podlagale še z bombažem, da so bila plastičnejša. Motive so pošivale z zlatimi bleščicami in srebrnimi kopicami. Razen tega so všivale tudi raznobarvne kamenčke ali pa steklene bisere.

Na slikah 65. do 67. so trije čelniki avb, olepšani od starejših, gostih in abstraktnejših okraskov do poznejših, naravnejših, lažjih in slikovitejših. Slika 14. kaže primere srednjega dela ornamenta pri čelniku, pri katerem je upodobljen venček s srcema, krono in rastlinskimi motivi, ki pa so prilagodejeni tudi za drugo porabo.

Več ogledkov čelnikov avb je podal profesor Albert Sič v »Ženskem svetu«, letnikih V. in VI. Pod naslovom »Avbe«

jih je opisal v letniku V., št. 3., istega lista. O zgodovinskem razvoju avb pa je pisal dr. Stanko Vurnik v »Etnologu«, I, pod »Doneski k študiju slovenske avbe«.

V Bohinju na Gorenjskem so nosile žene in dekleta pokrivala posebne vrste, ki so jim rekali »zavijače«, kakor poroča profesor Albert Sič v »Ženskem svetu« pri opisu avb. Zavijača je narejena iz trivogelne bele krpe platna ali pa šifona ter ima na sprednjem delu 6 do 8 cm širok okrašeni trak, nekako tako, kakor je obično pri avbah. Pogosto je čelnik tudi iz belega blaga, na katerem so videti izredno lepi ljudski okraski. Slika 68. kaže dva pisano vezena čelnika na beli podlagi pri sodobnih zavijačkah. Kako se uporabljajo pri risanju v šolah stari narodni ornamenti, se vidi na sliki 69.

Peče.

Bele vezenine dobimo na oblačilih in prtičkih, posebno pa na pečah. Peča je bila žensko pokrivalo. Nosile so jo žene in dekleta. Ogel peč, ki je visel preko hrbta čez tilnik, je bil preprosto ali pa obilno okrašen. Najlepše so bile peče v osemnajstem (ob koncu) in devetnajstem stoletju. (Sl. 71. in 72.)

Sredi okrašenega ogala peče je bila poprečno (diagonalno) vezena »roža« v podobi šopka, ki je bil podvezan s petljo, ali se je začel s sporednimi vejicami, ali je molel iz vazice odnosno košarice. Lišp je bil sestavljen tudi kot večsimetričen ornament, pri katerem so se skupljali motivi okoli srednje glavne cvetke ali drugega vzorca. Motivi so predvsem rastlinski: lilija, nagelj, rozete, vrtnice, grozdje, razni listi, izumljene cvetke itd.; razen njih pa še srca, petlje, vazice, ptice itd. Listi so poljubni, često majhni in ne vselej ustrezajoči določeni cvetki. Motivi z večjo razsežnostjo so predrti z manjšimi drugimi motivi ali so izrezani, nato pa podšiti z drugim blagom, ki ima zopet manjši okrasek.

Okoli rože, t. j. krog glavnega okraska, so razvrščene še razne cvetke z listi in viticami kot prehod med lišpom in neokrašeno ploskvijo. Na desni in na levi strani rože je često čbیلno vezen obrob, sestoječ po navadi iz organske valovite črte z raznimi cvetkami, listi, vejicami itd. Robovi peč so obšiti s klekljanimi, mrežastimi ali drugimi čipkami.

V ornamentu peč se je najlepše izkristaliziralo slovensko žensko ozaljševalno čustvo, v katerem se zreali slovenska duša v dekorativno-pesniški obliki. Neštevilni motivi so vzeti iz vsakdanjega življenja odnosno izmišljeni in oblikovani tako, kakor narekuje potreba v izražanju ornamenta. Sestava se ne ravna po kakršnih koli tujih tektoničnih ali pa tehničnih pravilih, temveč po umetniški zamisli slovenske ustvarjajoče sile. Glavne motive ločijo raznoliki listi, ki so manjši, da ne uničijo učinka glavnih, ampak jim dajo celó dekorativno in slikovito obeležje. Tako predstavljajo večji motivi s podrejenimi manjšimi, kakor lističi, viticami, pikicami itd., potem nekakšne verze, ki se povežejo naposled v celotno pesem.

Ornamente peč uporabljajo še dandanes naše vezilje za predloge vsakovrstnemu, zlasti belemu vezenju. Slike 73. do 75. kažejo, kako se dajo uporabljati stari motivi v sedanji ornamentiki.

Veliko sistematično urejenih motivov z belih vezenin in opis o sestavi slovenskega ornamenta je objavil profesor Saša Šantel v »Vodnikovi pratiki« za leto 1929. pod nadpisom »Nekaj o slovenskem narodnem ornamentu«.

O pečah je pisal in preskrbel o njih več slik profesor Albert Sič v svoji zbirki: »Narodne vezenine na Kranjskem«. Tretji del: »Bele vezenine«. V Ljubljani 1918. Zgodovinski pa je opisal peče dr. Stanko Vurnik v »Etnologu«, II, pod zaglavjem »Slovenska peča«.

Čipke.

Čipke so zelo starega izvora. Pojavljajo se že od nekdanj na platnenih oblekah (srajcah) kot vložki (razplet) in nanje naletimo pri vseh slovanskih narodih. V posameznih deželah so se uveljavile čipke prav čudovito. Po načinu izvršitve in po izvoru se tudi imenujejo: belgijske ali bruseljske, beneške, irske, češke, jugoslovanske itd.

Glede tehnike razločujemo dve glavni vrsti čipk: klekljane, ki se pletejo z ročaji po vzorcu, pripetem na blazini, in šivane, ki se delajo z roko na črnem papirju. Šivane čipke so se posebno bujno razvijale med baročno dobo v Benetkah

in na Francoskem. Prikladne so za velike in določnejše oblike kakor tudi za močnejši relief. Prvotna domovina klekljanih čipk je Rusija, od koder so dospele na zapad (predvsem na severno Češko). Ruska čipka je značilna zaradi svoje ornamentike — tehnike, kjer je vodilni trak pri nas tako imenovani »ris«. Dalmatinske čipke so šivane, medtem ko so slovenske, ki se pojavljajo že v sedemnajstem stoletju, klekljane. Iz osemnajstega stoletja je ohranjenih precej čipk po več cerkvah in na svetih podobah. S to domačo obrtjo se pečajo dandanes zlasti v Žireh, Železnikih, Horjulju, Polhovem Gradcu, Škofji Loki, Fari pri Kočevju in še marsikje drugod.

Posebno vzorno, poučno in propagandno goji čipkarstvo Državni osrednji zavod za ženski domači obrt v Ljubljani, ki je že na mnogih razstavah pokazal, da tekmujejo naše čipke lahko glede fine izdelave in lastne estetske izvirnosti z marsikaterimi tujimi. Tako so postale naše čipke prava narodna umetnina, kar je predvsem neoporečna zasluga Boža Račiča, ravnatelja imenovanega zavoda, ker vztrajno, nesebično in z vso pravo ljubeznijo posveča vse svoje sile temu delu. On pa se ne zanima le za čipke in druge vezenine, ampak podpira zmeraj radovoljno vsa prizadevanja in vse sprožene nasvete, ki se tičejo domače umetnostne obrti, ter rad izpodbudno sodeluje povsod, kjer koli gre zanjo, tako na primer tudi pri keramiki, izdelkih iz lesa, pirhih itd.

Čipke so dosegle v naših krajih svoj tip in svoj slog ter spadajo že v značilno slovensko ornamentiko. Najznačilnejši motivi čipk so zvezda, srce, polž, goba, kelih, spirale, razni zobci, vazice itd. Izmed rastlinstva se uporabljajo osobito nagelj, vrtnica, rozeta, zvončnice, razni listi itd. Posamezni vzorci čipk so dobili pri nas domača imena, kakor: mrežice, srčkovke, križavke, gobe, reslovke, kolesce, zobki, grustavke, škarbee, šapce i. pod.

Starejši, prvotnejši vzorci imajo geometrične in preprostejše motive. Delani so po večini črtno (z risom), t. j. s klekljanim trakom, s katerim izražamo motive ali ki ga potegujemo različno vijugasto, da je ploskev čipke s tem polna in okrašena. (Sl. 76.)

Mlajši vzorci so bolj in bolj rastlinski ter obilneje in slikoviteje podani v ploskovnejših oblikah. Pri tem so deli

motivov ali celotni motivi izvršeni v različnih — gostejših in redkejših — mrežicah, v pletenastih, tkaninastih, vzorčastih in drugih načinih (elementih), da prihajajo tako do ustrezne razlike in slikovitosti v tonih. (Sl. 77.)

Na sliki 76. so videti različne obrobne čipke, na katerih so zastopani skoraj vsi naši glavni motivi. Slika 77. kaže večji, obilno okrašeni prtiček, a slika 78. čipke za okoli vratu s preprostimi, toda kaj okusno in lepo stiliziranimi motivi.

Papirnati prtički.

V Domžalah se je gojilo nekdam izdelovanje papirnatih prtičkov za jaslice, ki so jih ročno poslikovali. Prtičke so delali od jeseni do Božiča ter jih razpečevali nato na sejmi po vsej Sloveniji. Ko pa so se naselili v rečenem kraju Nemci, so se jele jaslice umikati božičnim drevescem. Zato je postajala potreba papirnatih prtičkov od leta do leta manjša, tako da je bila njihova prodaja omejena malodane zgolj na druge kraje, iz katerih pa so jih izpodrinili sčasoma tuji tvorniški proizvodi. In tako se je ta domača hišna obrt polagoma domala uničila.

Najbolj znan domači umetnik za papirnat prtičke je bil cerkovnik Martin Flis, ki se je rodil v Stobu št. 38 leta 1859. in je umrl leta 1925. Da mu je šlo delo hitreje izpod rok, si je omislil posebne klišeje za natiskovanje svetih podob in posameznih skupin rož. Klišeje je izdeloval sam iz trdega lesa ali pa iz posebnega kamna, odnosno zaželjeno je izrezoval na navedenih tvarinah pridvižno (reliefno). S klišejev je odtiskoval le obrise podob, ki jih je nato ročno poslikoval. Lastnica njegovih klišejev je zdaj Marija Juvan v Domžalah, ki napravi še slej ko prej za vsak Božič nekoliko prtičkov ter jih razpeča v Ljubljani in njeni bližnji okolici. Seveda ne zasluži s tem kdo ve koliko, goji pa vendar spoštovanje do starega domačega obrta.

Prtički imajo na sredi jaslice, okoli njih pa angelee, razne zvezdice in ustrezne napise. Namesto jaslic je upodobljeno na prtičkih tudi Jagnje božje z zastavico, stoječe na knjigi, ali pa je naslikan božji monogram s križcem. Oboje obdaja često venček iz rož. Stranske dele prtička krasi šopki

rastlinskih motivov, povezani obično s petljo, odnosno moleči iz vazie ali pa košaric. Na vrhu šopka sta naslikani pogosto ptičici z venčkom ali cvetko v kljunčkih. Obrobi in pasovi so sestavljeni prav tako večinoma iz rastlinskih motivov. Listi imajo večkrat srčne oblike. Motivi so nekoliko senčani in enakomerno porazdeljeni v sestavi šopka in obrob. (Sl. 79.)

Spodnji rob in stranska roba so nazobčani kakor čipke in preluknjani s pikicami, srčki, zvezdicami itd. Zaradi večje slikovitosti je podložen na nekaterih prtičkih zadaj zelen, rdeč ali drugobarven papir, da se vidi skozi izrezane odprtine. Razen ročnega slikanja so ozaljšani prtički še s srebrnim ali zlatim rezljanim papirjem v obliki različnih motivov ali pasov. Barve so precej pestre. Ves tako okrašeni prtiček je učinkoval domače in pestro.

To domačo obrt omenja župnik Frane Bernik v knjigi »Z nekdanje Goričice«, Kamnik 1925 (str. 104).

Keramika.

Beseda keramika izvira iz grške besede »kéramos« ter pomeni glino ali ilovico kakor tudi sploh vse, kar se nareja iz nje. V širšem pomenu se označujejo zdaj z besedo keramiko izdelki lončarstva ter izdelki iz kamenine, porcelana, stekla in podobnega, ki se žgo iz različne gline, kaolina in raznih kamnitnih primesi. Že vsi najstarejši, tako primitivni kakor kulturni narodi so se pečali s keramiko ter izdelovali ne samo najpreprostejše, temveč tudi umetniške umotvore. Enako nahajamo na sedanji slovenski zemlji v predzgodovinski dobi visoko razvito lončarstvo.

Z razvojem kulturnega in tehničnega napredka se je lončarstvo izboljševalo s tem, da se je jela dobivati trpežnejša, čistejša in močnejša snov. Naravni, očiščeni glini se primešavajo še druge surovine, kakor kremenjak, dolomit itd., ki se s stroji najfineje zmeljejo. V posebnih keramičnih pečeh, ki so nepropustno zaprte, da ne zajde vanje škodljivi plin ali pa dim, se žge snov do poljubne toplote. Kemična industrija pa razpolaga z neštevilnimi keramičnimi glazurami (lošči) in barvami skoraj v vseh niansah, tonih in sijajih.

Izdelke, ki imajo boljšo belo črepinjo (enkrat žgano snov) in pri katerih so primešani glini še kremenjak, dolomit ali druge snovi, imenujemo kamenino (fajansovino). Iz snovi, napravljene iz kaolina, kremenjaka in živca, se dobi porcelan, ki je prosojen, bel, trd ter sliči v prelomu steklu.

Naše prvo večje keramično podjetje, ki je izdelovalo boljšo lončevino (kamenino), se je ustanovilo v Ljubljani v drugi polovici osemnajstega in je cvetelo do sredine devetnajstega stoletja. Tvorniško lončarstvo, ki je zalagalo porabnike predvsem z dobrimi pečmi, je ustanovil leta 1870. industrijec Albert Samassa za starim streliščem (zdaj Ljudskim domom) na Lončarski stezi v Ljubljani. Sedanja lastnica tega podjetja je tvrdka Kalmus & Ogorelec, ki izdeluje tudi lepe pečnice z narodnimi okraski (sl. 83. in 84.).

Umetnejšo keramiko in kameninasto posodo je začela proizvajati tvrdka L. R. Schütz v Libojah pri Celju, ki je bila ustanovljena leta 1894. ter je zdaj njena naslednica Keramična industrija, d. d. v Zagrebu. Pomembna je pri tej tvornici ročna slikarija (pod glazuro), pri kateri se uporablja ljudska alpska ornamentika.

V Kamniku izdeluje kameninasto posodo tvrdka Rudolf Schnabl, ki jo je ustanovil Florijan Konšek leta 1855. Jako lepo ume posnemati stare majolike in jih prikrojevati sedanjim našim potrebam. Sliki 80. in 81. nam kažeta, kako je to podjetje uporabilo motive s panjskih končnic na keramičnih krožnikih.

Leta 1926. je bila ustanovljena na državni srednji tehnični šoli v Ljubljani keramična šola, na kateri poučuje obrtni učitelj František Beran o keramiki. Iz te šole je izšlo že veliko absolventov, ki se praktično udeležujejo v različnih keramičnih podjetjih. — Leta 1932. je pomagala zgraditi dravska banovina Lončarski produktivni zadrugi, r. z. z o. z. v Komendi, moderno keramično peč. Izdelki, ki jih žgo tamkajšnji lončarji v tej peči, so glede kakovosti zdaj mnogo boljši od prejšnjih.

Leta 1931. se je ustanovila v Ljubljani (v Zgornji Šiški) tvrdka »Dekor«, d. z o. z., ki razpolaga z modernimi tehničnimi napravami in pripomočki ter izdeluje fino keramiko. Družba si veliko prizadeva, da se njeni umetno-obrtni proizvodi izdelujejo po zamislih in modelih naših umetnikov in

keramikov. Tvrdba uporablja, kolikor in kar se tiče ornamentike, naše motive, da se povzdigne tako domača keramična slikarija (sl. 85.).

V Novem mestu se je ustanovila leta 1923. tvrdka »Keramika«, tovarna peči, štedilnikov, kamenine in šamotnih izdelkov Klemenčič J., d. z o. z., ki zalaga zlasti okoliš svojega okraja z boljšimi keramičnimi deli. Leta 1930. je začela izdelovati tudi umetniško keramiko, ki je dosegla glede tehnične in estetične izdelave v zadnjem času kaj lepo stopnjo. (Slika 86. kaže poslikane posode.)

Navadno lončarstvo in pečarstvo se je razvijalo že od nekdaj v mnogih podeželskih krajih ter se je ohranilo še doslej. Krajevna imena, kakor Mengeš, Komenda, Dolenja vas pri Ribnici, Št. Jernej na Dolenjskem i. dr., so vobče znana kot sedeži lončarske obrti. Lončarji lepotijo svoje izdelke — sklede, vrče, vaze i. pod. — s preprostimi okraski, posebno z valovnico, lističi, pikami, črtami itd. Razen tega izdelujejo tudi petelinčke, piščalke in druge otroške igrače, potem kropilnike, lončke za cvetice, podstavke in še mnogo druge drobnarije. Pečarji krasijo pečnice z rastlinskimi, verskimi in mnogimi drugimi motivi in tudi s figurami. Na sliki 87. se vidi obilno okrašeno kropilce v podobi oltarčka.

Stare priljubljene majolike, ki se dobe pri nas, so bile prinesene iz laških mest Pesara in Pordenona. Posebno znan je bil v naših krajih tvorničar C. Callegari. Poleg značilne italijanske majolične ornamentike so imeli ti vrči, izdelani nalašč za naše kraje, tudi nekdanjega avstrijskega dvoglavega orla in razne slovenske napise. Vrč je dobil ime »majolika« po otoku Majorki, na katerem se je v Italiji razvila najprej majolična tehnika. Način izdelovanja majolik obstaja v tem, da se navadna nebela črepinja, t. j. enkrat žgana snov, prevleče z belim, krijočim cinovim loščem (glazuro). Nato pa se še na sveži glazuri slika z barvami, ki se v njej utope ter po drugem žganju predmeta učinkujejo barvno kaj mehko in lepo.

Razen majolične krasilne tehnike ali slikanja na krijočo belo ali svetlo barvano glazuro z bolj ali manj prosojnimi barvami, skozi katere odseva ton spodnje glazure, imamo še razne druge tehnike, ki jih navajamo v nastopnih odstavkih.

Slikanje s krijočimi barvanimi glazurami, ki se polagajo na osnovno glazuro. Poslikani motivi so često obrobljeni s črno

ali temnejšo barvo, da se glazure ne razlivajo in je slikarski učinek tudi večji. Ta način sliči nekaki aplikaciji.

Drug način krasilne tehnike s krijočimi glazurnimi barvami je, da se izpraska glazura na sveže glazirani črepinji, in sicer na mestih, kjer naj bodo ukrasni motivi. Ta mesta se potem izpolnijo z barvano glazuro, ki se mehko spoji ob robovih z osnovno glazuro. Vendar pa se jemlje radi močni čisti toni spričo mehkejših obrisov. Ta tehnika je podobna intarziji lesa. Pri obeh načinih slikanja z barvanimi glazurami se dajo uporabljati prav lepo slovenski vezeninski ornamenti spričo svoje ploskovnosti in preprostosti.

Slikanje pod glazuro tiči v tem, da se bela ali rdečkasta neglazirana črepinja poslika s prosojnimi ali krijočimi barvami ter se šele potem prevlečeta slikarija in ostalo dno s prozorno glazuro. Ta način je običajen pri beli črepinji, t. j. pri kamenini in porcelanu, kjer se upošteva naraven ton.

Sodobna razpršilna naprava (Spritzapparat) se uporablja pri šablonskem slikanju vzorcev. Posebno prav pride ta naprava takrat, kadar se hočejo narediti lepi enakomerni prehodi med barvami ali pa med jakostjo tonov.

Pri cenejših keramičnih izdelkih, na primer cvetličnih lončkih ali igračkah, se enkrat žgani in neglazirani predmeti poslikajo še z oljnatimi ali vodenimi barvami, da jih ni treba še drugič žgati. Seveda je to slabši nadomestek poslikanih glaziranih predmetov. Ker neglazirana črepinja prav močno vsrkava vodo, se mora pred slikanjem prevleči z raztopljeno želatino, s klejem ali pa s firnežem. (Glej tretji zvezek Novakove »Krasilne tehnike«.)

Medtem ko so naša stara keramična podjetja delala še bolj po tujih vzorcih, se sme že zdaj upati, da dobimo polagoma vendar domačo umetniško keramiko, v kateri se bo zrcalila naša prosveta. Saj imamo že dosti svojega naraščaja in so domala že vsa keramična podjetja v slovenskih rokah.

Nekoliko je o naši stari keramiki pisal dr. Josip Mal v »Vodniku po zbirkah narodnega muzeja v Ljubljani«, 1931 (str. 139), a v »Kroniki slovenskih mest«, I, Ljubljana 1934, dr. Rudolf Andrejka pod naslovom »Najstarejše ljubljanske industrije« (str. 135). O predzgodovinski keramiki na sedanjem slovenskem ozemlju je obširneje poročal dr. Rajko Ložar v arheološkem oddelku spred navedenega »Vodnika«.

Slika 82. kaže poslikan krožnik s češkimi narodnimi okraski, precej podobnimi našim. Krožnik nudi lep primer obilnega ornamenta z vsakovrstnimi motivi.

Steklo.

Slikanje na steklo se je uveljavljalo in upoštevalo posebno pri oknih gotških cerkvá. Zanimanje za to umetnost je v prerodni in baročni dobi jelo pojenjevati, dokler se ni vnovič poživilo v prvi polovici devetnajstega ter je trajalo do sredine tega stoletja. Slikalo se je z emajlnimi (postekljenimi) in lakastimi (loščenimi) barvami. V tem času so nastale znane podobe, slikane negativno pod steklom, ki se prištevajo k ljudskemu slikarstvu. Izdelane so z oljnatimi in podobnimi barvami ter imajo velikokrat zlat ali srebrn temelj. (Sl. 88. do 90.)

Prvotno so dospevale take slike v naše kraje iz nemških dežel ali pa z Moravskega. Ščasoma pa so se začeli ukvarjati z njihovo izdelavo tudi naši ljudje, na primer v Poljanski dolini, Selcah, Črnem vrhu na Kočevskem in še marsikje drugod. Domača dela, ki predstavljajo po večini božje podobe, so izdelana v pisanih živih barvah in ukrasni obliki. Svetniki so na svetlomodrem ali rumenem polju ter opremljeni z vsemi mogočimi simboli in emblemi. Vrhnji del slik izpopolnjujejo vejice vrtnic, nageljnov, lilij in drugih rož poleg raznih listov in vitic. Motivi so nekoliko senčani, da učinkujejo živahneje in plastičneje. (Glej sl. 21.) Vsa slikarija stremi predvsem za slikovitim in ozaljšanim (dekorativnim) učinkom, ki ga doseže z lepimi čistimi barvami in nežnimi fino zaokroženimi črtami in obrisi. To tudi bolj ali manj loči naše podobe od tujih izdelkov.

Po Novakovih navodilih v »Krasilni tehniki« se slika zdaj na steklo takole: Narobe kopirana risba se položi pod steklo. S črno ali temnejšo oljnato barvo se prevlečejo na steklu vsi obrisi (vse konture risbe), a vsi vmesni prostori se poslikajo z ustrezajočimi oljnatimi barvami. Naposled se prevleče steklo zaradi zaščite čez in čez s kako barvo in papirjem. V zadnjem času pa se slika pri nas tudi z različnimi tuši in anilinskimi barvami. V tem primeru pa se mora pre-

vleči šipa prej z želatino, da se more barva dobro prijeti in vpiti, kar je na goli šipi, ne da bi nastale na njej lise, nemogoče. Vsa pobarvana ploskev se pokrije potem z na drobno zmečkanim belim staniolom, s svilo ali pa papirjem.

Početek najstarejših domačih steklarn sega nekako v sedemnajsto stoletje. Dokler ni uporabljala steklarska industrija premoga, so stare steklarne menjavale stalno svoje sedeže, ker so bile odvisne od velike množine lesa. Pri nas obratujejo moderno zdaj že tvornice v Hrastniku, Straži pri Rogatcu in pri Sv. Križu pri Rogaški Slatini ter izdelujejo stisnjeno, brušeno, poslikano in drugo okrašeno steklo.

O razvoju steklarstva je pisal nekoliko dr. Josip Mal v »Vodniku po zbirkah narodnega muzeja v Ljubljani«, 1931 (str. 134).

Posebno pa si prizadeva, kot prvo specialno podjetje te vrste, ustvarjati domača dela na steklu, nedavno ustanovljeni stekloumetnostni atelje za arhitekturo in opremo I. F. Klein v Ljubljani, ki izvršuje cerkvena okna, mozaična dela, radiranke na steklu, stekloreze, slika na steklo ter ga brusi in gravira (vanj vrezava). Ti izdelki se ne smejo podcenjevati, ker so za razvoj slovenske ornamentike in njeno uporablanje važnega pomena. Kako se dajo ukrasni motivi na steklu uveljaviti, se vidi na slikah 95. in 96.

Slovenska ljudska ornamentika, izviraajoča iz občutljive narodne duše, se po svojih preprosto, nežno in rahločutno podanih oblikah in barvah zelo odlikuje za uporablanje na steklu. Zavedati pa se moramo, da gre tu za učinkovanje črt, barve, svetlob, prelivajočih in menjajočih se v prosojnosti, v odsevu, kakor jih ne pozna nobena druga panoga umetnosti. Treba si je biti na jasnem, da prenos oblik in slikarij z raznih lesenih in lončenih predmetov, pisanic ali prtov ni »stekleno delo«. Ozirati se moramo predvsem na obliko steklenin. Oken, steklenih vrat ali svetlobne opreme ne smemo uničevati morebiti z ukrasom, primernim za posodo. Na prozornem, brezbarvnem steklu ne moremo uporabljati kaj takega, kar prenese samo barvasto. Ne zadostuje namreč, da se prilagodi ornament tehniki, ustrezajoči steklu, temveč ustvariti je treba način tehnične rešitve, ustrezajoč osnutku. Čut za skrivnost in plemenitost snovi nadkriljuje in usmerja vse težnje v steklu.

Tiskarska umetnost.

Kakor na vseh najrazličnejših izdelkih, tako nahajamo tudi v grafični umetnosti razvito našo ornamentiko. Najstarejše inicialke v srednjeveških rokopisih smo že omenjali (sl. 23.). Iz baročne dobe pa se je ohranilo še dokaj svetih podob, zlasti z božjih potov, ki se lahko ponašajo poleg splošne ornamentike tudi z domačimi motivi, podobnimi okraskom na poslikanem pohištvu in slikarijah na steklu (sl. 21.). Veliko teh podob ima ob krajih lične čipke iz papirja. Mnogo je zbirateljev takih starih podob. Lepo zbirko hrani narodni muzej v Ljubljani, največjo sistematično (znanstveno) urejeno pa ima brez dvoma Pavel Winter, bančni uradnik v pokoju. O ročno poslikanih prtičkih za jaslice govorimo obširneje že na strani 28. pri papirnatih prtičkih (sl. 79.).

Tudi sedanja grafična umetnost rada upošteva narodne okraske. Pomembna sta v tem pogledu akademična slikarja Šaša Šantel in Maksim Gaspari. Poslednji je opremil letnik 1914. »Slovana« s posebnimi ornamentami, ki se naslanjajo na naše motive, v novejšem času pa »Pratiko za deco« ter izgotovil razen tega še neštete druge ilustracije in slike (sl. 89.). Enako se udejstvuje njegov sin, ing. arch. Oton Gaspari, ki je izvršil različne knjižne opreme, tako na primer za »Sokoliča«, »Vrtec« i. dr. (sl. 22.).

Posebno poglavje novejših slovenske ornamentike pa tvorita ing. arch. Janko Omahen in ing. arch. Domicijan Serajnik, ker sta jo privedla do jako visoke stopnje. Onadva se ne ozirata preveč na stare motive in smernice, temveč delata po svojem občutku, kakor pač zahtevata čas in namen predmeta, ki naj ga okrasita. Pri tem uporabljata sodobne ukrasne pridobitve tako, da moreta uspešno tekmovati z moderno ornamentiko velikih tujih narodov. Vzlic temu pa ustrezajo vsi njuni okraski nehote slovenskemu duhu in življenju. Neštete različni motivi se združujejo v šopek pesmi. Napravila sta osnutke že za raznotere krasne velike in majhne tiskovine ter olepšala s svojimi deli neštete knjige in knjižice. Razglednice, ki sta jih doslej ustvarila in izdala, so ličen zaklad naše sodobne ukrasne umetnosti (sl. 91. in 92.). Primerjajo se lahko z narodnimi razglednicami Maksi-

ma Gasparija, na katerih je upodobil le-tá skoraj vse naše glavne dogodke iz ljudskega življenja.

Sliki 93. in 94. pričata, kako se dajo posamezni motivi naslikati do velikega izraza in močne obilnosti. Slika 93. (»Ljubezen«) ima tri naše glavne motive: srce, zvezdo, nagelj. Slika 94. (»Življenje«) vsebuje v sredini pet abstraktnih bitij, ki izražajo začetek in konec življenja iz ene točke (zemlje).

»Grafička revija« je v letniku 1926. (pomladanska izdaja) priobčila članek »Načrt novega sloga« z mnogimi zgledi, ki ga je spisal Ivan Matičič, tiskarniški faktor v Ljubljani. V članku je izražena želja, naj bi se preobrazila razna dela tudi v grafični stroki ter se zlasti akcidenci vtisnil domači značaj. Ustvarjal naj bi se lasten, samosvoj slog, preprost in miren, ustrezajoč okolju našega naroda. Nasloniti bi se bilo treba predvsem na našo ornamentiko. Že sama gola razvrstitev besedila naj poudarja narodni motiv, kar kažejo v članku kaj nazorno dobro uspeli zgledi finih tiskarskih del. Linijatura bodi izključena, če ne izraža kakega motiva ali če je ne zahteva tehnična potreba. Opuščajo naj se okviri, ki dajo trd tektonični videz, kajti slovenska sestava ornamenta je prosto in občuteno podana. Stara somernost naj se upošteva, razmerja pa naj se določajo bolj s prostim očesom ko z geometričnim merilom. Priporočljivo bi bilo, omisliti si vsaj nekoliko garnitur črk lastnega sloga. Posebno pa naj bi se uporabljale vinjete (zglavnice), inicialke (velike črke), končniki i. dr. po osnutkih in okraskih naših umetnikov, zakaj z njimi bi se dala naši lepi knjigi kulturni znak in domačnost.

Pirhi.

Slovani so imeli že od nekdanj navado, olepševati o veliki noči jajca, ki pomenjajo simbolično zanje stvarstvo in novo življenje. Izredno okrašena ali pa samo pobarvana jajca se imenujejo pirhi. Najnavadnejša barva pirhov je rdeča, ki znači veselje in lepoto. Seveda pa krasijo ljudje jajca kaj različno, dà, često prav umetniško. V Beli Krajini se imenujejo okrašeni pirhi »pisanice«, a v Prekmurju »remenke«. Olepotičene pirhe dajo po navadi dekleta fantom

kot velikonočno darilo. Izdelovanje pisanic velja še danes v okolici Adlešičev pri Črnomlju za domači obrt. Zategadelj se opaža precejšnja razlika med nekdanjimi starinskimi in sedanjimi pisanicami, ki jih odlikujeta jasna in vajena (rutinirana) tehnika in velika pestrost.

Pisanice se rišejo z noževo ostrino ali s »pisalko«, t. j. drobno cevko s pritrjenim držalom. V cevki je vosek, ki se pri pisanju toliko segreva nad ognjem, da se pomika počasi skozi pisalko in piše po belem jajcu. Jajce se dene nato v vrelo barvano vodo. Tako ostane površina le na popisanih mestih bela. Ponekod rišejo pirhe tudi s kurjim ali jeklenim peresom ali pa s tanko palčico.

Pri narejanju pirhov se uporabljajo vobče rastlinski in geometrični motivi, potem srce, napisi, monogrami, križ, monštranca itd. Na belokrajinskih pisanicah se dobe razen omenjenih večinoma geometrični motivi, nadalje »stelja« (praprot) in »jalvica« (smrečica). Vsako leto se pojavlja pri pisanicah kaj novega, tako da se lahko tudi pri njih zasleduje nekakšna moda. (Sl. 97. in 98.)

Najobširnejše delo o pirhih v besedi in slikah je objavil doslej profesor Albert Sič v svoji knjigi, imenovani »Narodni okraski na pirhih in kožuhih«, Ljubljana 1922. Z domačo umetnostjo okraševanja pirhov se je precej pečal Božo Račič, ki ga omenjamo že pri čipkah (str. 27). V letniku 1922. »Popotnika« (str. 138) je napisal pri ocenjanju spred navedene Sičeve knjige tudi tehtno študijo o pirhih. V zadnjem času se z ozaljševanjem pirhov ukvarja zelo Franjo Belin, šolski upravitelj, ki je opisal pisanice leta 1933. v »Grudi«, letniku X. (št. 3. in 4.), in leta 1934. v »Sokoliču«, letniku XVI. (št. 3.).

Stavbeni okraski.

Naš dom se je razvil iz preproste in stvarne stopnje do svojega razcveta. Z naravnimi in potrebnimi elementi se hoče doseči občuten in slikovit učinek. Stavba se prilagodi estetično prostoru in okolici ter se poveže s praktičnim vsakdanjim življenjem. Polje, cestica, sadovnjak, vrt, lipa, klop, trtica, rože, balkon itd., skratka, vse je združeno s hišo v lepem soglasju. (Sl. 100.)

Hiša se ponaša slikarsko z lepim soglasjem ploskev stavbenih členov, kakor strehe, zidane in lesene stene, opaža, hodnika, večjih odprtih, močnih senc itd. Temneje poslikani podstavek, okna, vrata, razne odprtine in drugi manjši členi so motivi, ki požive z močnejšim tonom večje svetlejšje ploskve. (Sl. 100.)

Najlepši ornament na stenah so okna, porazdeljena tako estetično in ritmično na njej, da se stene uveljavljajo še vedno kot lepa osnovna ploskev. (Sl. 99. in 100.) Okno kot večji dekorativni motiv je sestavljeno iz več členov, kakor naoknic, okvira iz kamna ali ometa, omrežja in rož v cvetličnih lončkih (sl. 102.). Naoknice so poslikane rjavkastordeče ali cinobrastordeče. Kamnitni okviri so sivkasti ali motno zeleni.

Glavna hišna vrata so često nabita z deščicami v vodoravni, korakajoči, zvezdnati ali drugi dekorativni obliki. Ona vrata, ki imajo polnila, so okrašena z rezljano ornamentiko. Glavni motivi so romb, rozeta, zvezda, šopki v vazah, ptičice, narezani pravokotniki itd. (sl. 101.). Lepo izrezljano, tolčeno in gravirano okovje naposled še poživi lesena krila.

Okensko omrežje je sestavljeno po navadi iz različno (baročno) zavutih ali ravnih palčic, tvorečih nekako ploskev — kopreno, ki jo aplicirano krasijo posebni motivi, kakor srce, krog, zvezda, monogram, cvetke itd. (Sl. 104. in 105.) Omrežje je poslikano belo ali sivkasto, posamezni krasilni motivi pa tudi rdeče. Kako lepo so izdelana druga umetna ključavničarska dela, kažejo slike 103. in 106. do 109. Izdelki so po svoji preprosti izvršitvi nadvse umetniško dovršeni. Ograja na stopnicah (sl. 108.) ima značilne domače motive, ki lepotijo posamezne celice omrežja.

Namesto kamnitnih profiliranih okvirov in zidev imajo nekatere hiše pomembne plošnate okraske iz ometa, ki lepotičijo zlasti vogale sten, glavni venec, zlasti pa okna, kakor kaže slika 110. Večje zidne odprtine (line) pri gospodarskih poslopih imajo omrežje sestavljeno po večini iz zidne opeke v najrazličnejših ukrašnih oblikah (sl. 111.).

Leseni hišni hodniki, ki so glavni arhitektonski členi, imajo ograje na nekaterih posebno vidnih mestih polepšane z izrezljanimi (izžaganimi) deščicami (sl. 112.). Toda le-té niso reliefno ali pa vedno tako izrezane, da bi bila deščica

nato okrasni motiv v obliki stebrička, ampak okrask se dobi s tem, da se izrežejo med dvema deščicama različni motivi, ki potem s temnim tonom ozaljšajo leseno ploskev ograje. Prav tako so poživljeni strešni čelni in drugi opaži s posameznimi izžaganimi motivi, ki propuščajo hkrati svetlobo na podstrešje. Motivi so geometrični, predmetni, rastlinski in drugi. Vidijo se na slikah 15. in 16. S strešnim napuščem je ograja hodnika zvezana s profiliranimi stebrički, ki pridejo na tem mestu do posebne dekorativne veljave.

Trikotna ali trapezna zidana stena pri strehi, na čelni strani hiše, ima na vogalih male odprtine v obliki krogov, zvezd, rombov itd., skozi katere dobiva podstrešje svetlobo, a so hkrati stenski okrasni motivi. Te male odprtine so predeljene z razno obdelano strešno ali zidno opeko ali z lesom v najrazličnejših lepotnih likih, kakor zvezdami, rozetami, žarki, kolesi itd. (sl. 17.). Pri novejših hišah, kjer niso potrebne rečene odprtine za svetlobo, pa so taki motivi, narejeni iz malte in poslikani, zgolj polepševalnega pomena.

Stvaritelj naše hiše je jako previden, kadar uporablja ornamente, ki jih namešča samo tam, kjer se utegnejo res uveljaviti. Napačno je, če se preobloži hiša po nepotrebem in preobilno z okrasom, ker se pokvari z njim baš učinek, s katerim naj bi se doseglo slovensko občutje. Naši stavbeni okraski ustrezajo namenu in pristnosti gradiva. Zavrača se vsak okras, ki ne izvira iz potrebe predmeta in ni umesten.

Veliko gradiva o naših kmečkih hišah ima etnografski muzej v Ljubljani in pa Sadnikarjev muzej v Kamniku. Važno zbirko ljudske in obrtniške umetnosti, med njo tudi dela iz stavbene stroke, je posedoval Oton Grebenc. Njegova zbirka je zdaj v narodnem muzeju v Ljubljani. On ni samo marljivo zbiral narodno blago in ga proučeval, marveč je tudi kot profesor na ljubljanski srednji tehnični šoli zmerom izpodbudno učil svoje učence, kako je treba ceniti in uvaževati domači umetnostni obrt. Na njegovo izpodbudo in po njegovi zamisli je bila ustanovljena tudi umetniška šola »Probuda«, ki ji je namen, gojiti našo narodno umetnost.

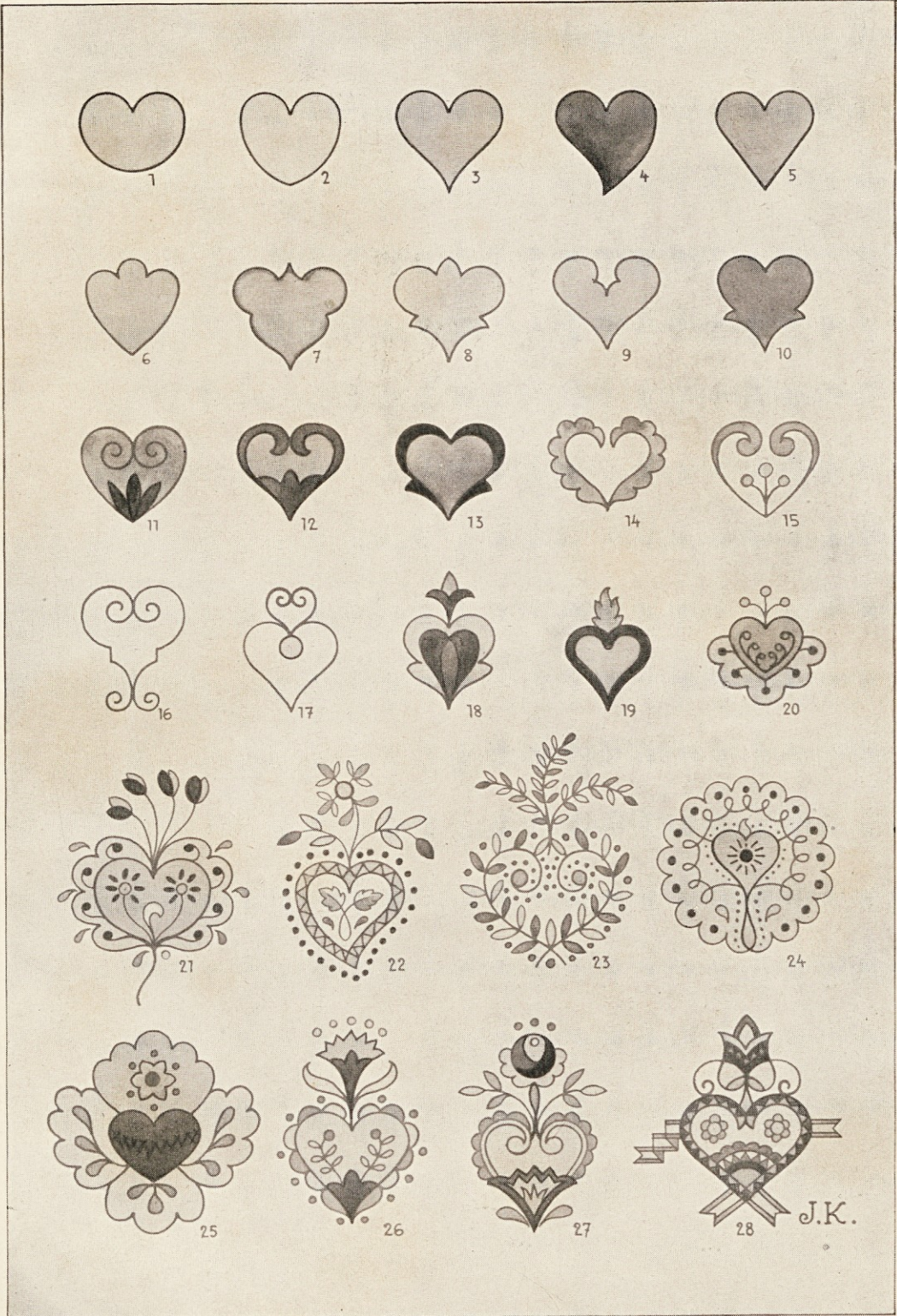
Dosedanje glavno slovstvo o slovenski hiši obsezajo tale dela:

Karlovšek Jože: Slovenska hiša, I. in II. del, Ljubljana 1927 in 1928.

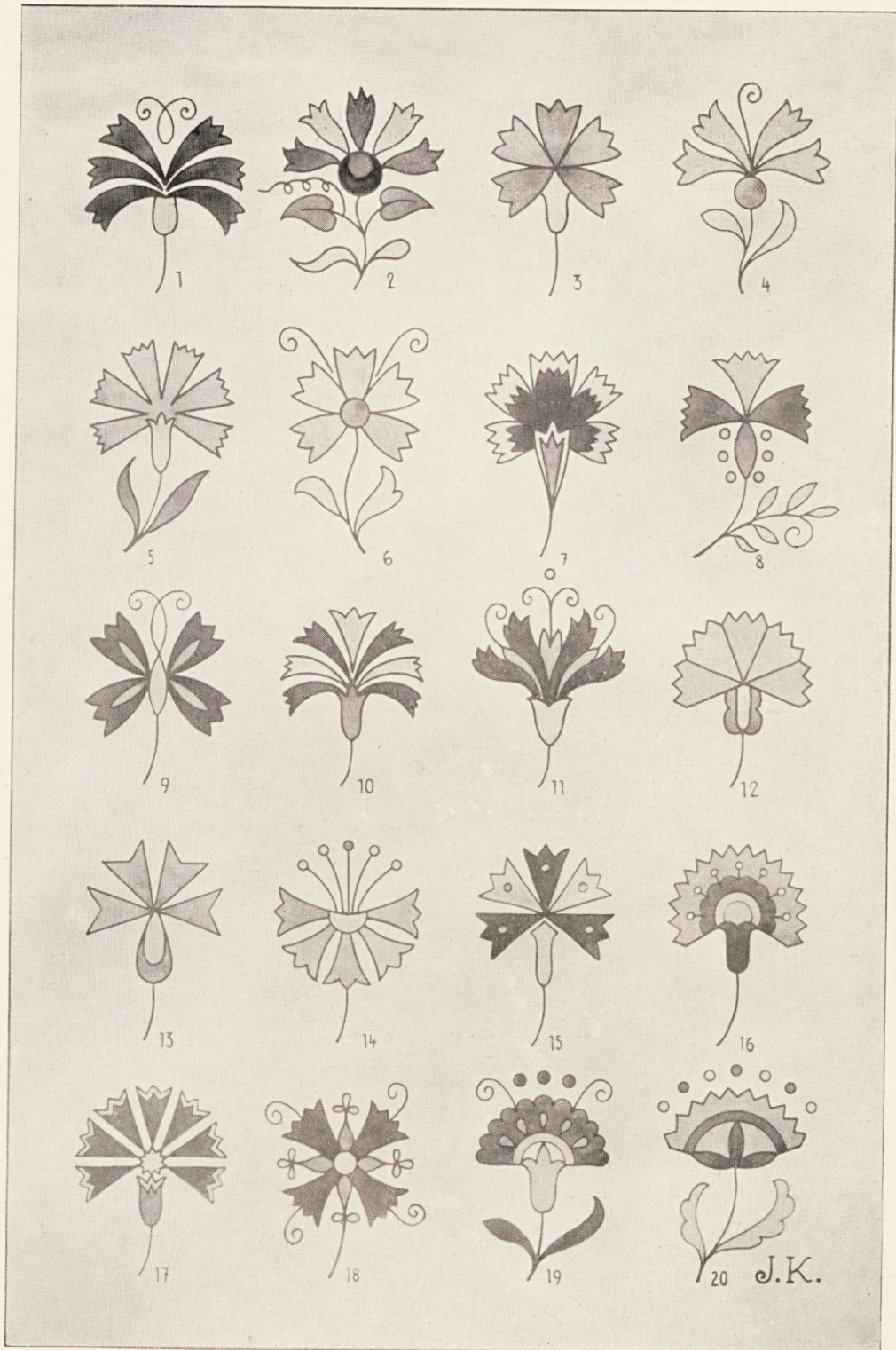
Kronfus Johann: Volkskunst in Krain, »Carniola« 1908.
Mantuani Josip: Slovenski narodni slog, »Dom in svet«,
l. 1924. (str. 222).

Sič Albert: Kmečke hiše in njih oprava na Gorenjskem,
I, Ljubljana 1924.

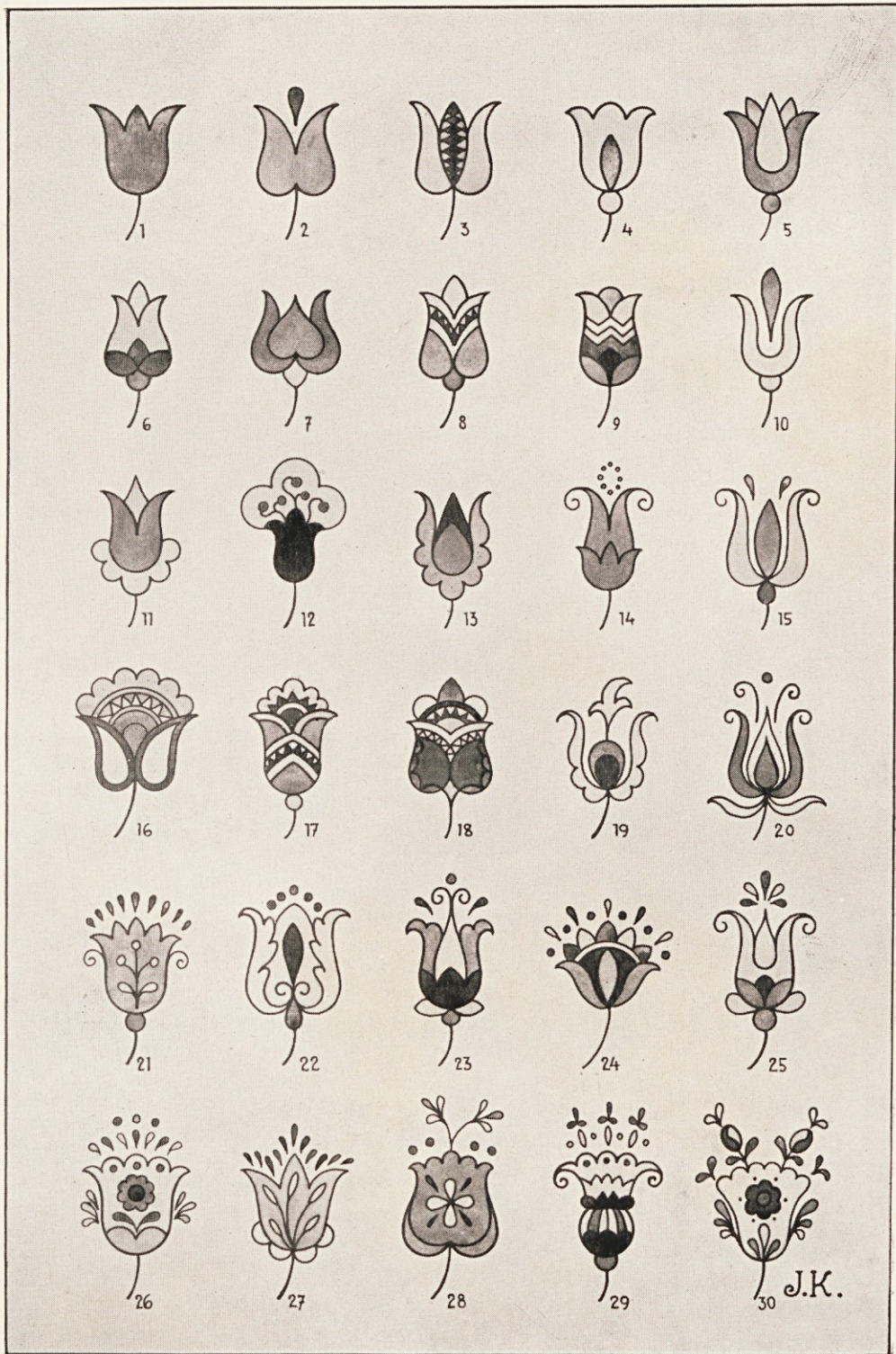
Vurnik Stanko: Kmečka hiša Slovencev na južnovzhod-
nem pobočju Alp, »Etnolog«, l. 1930.

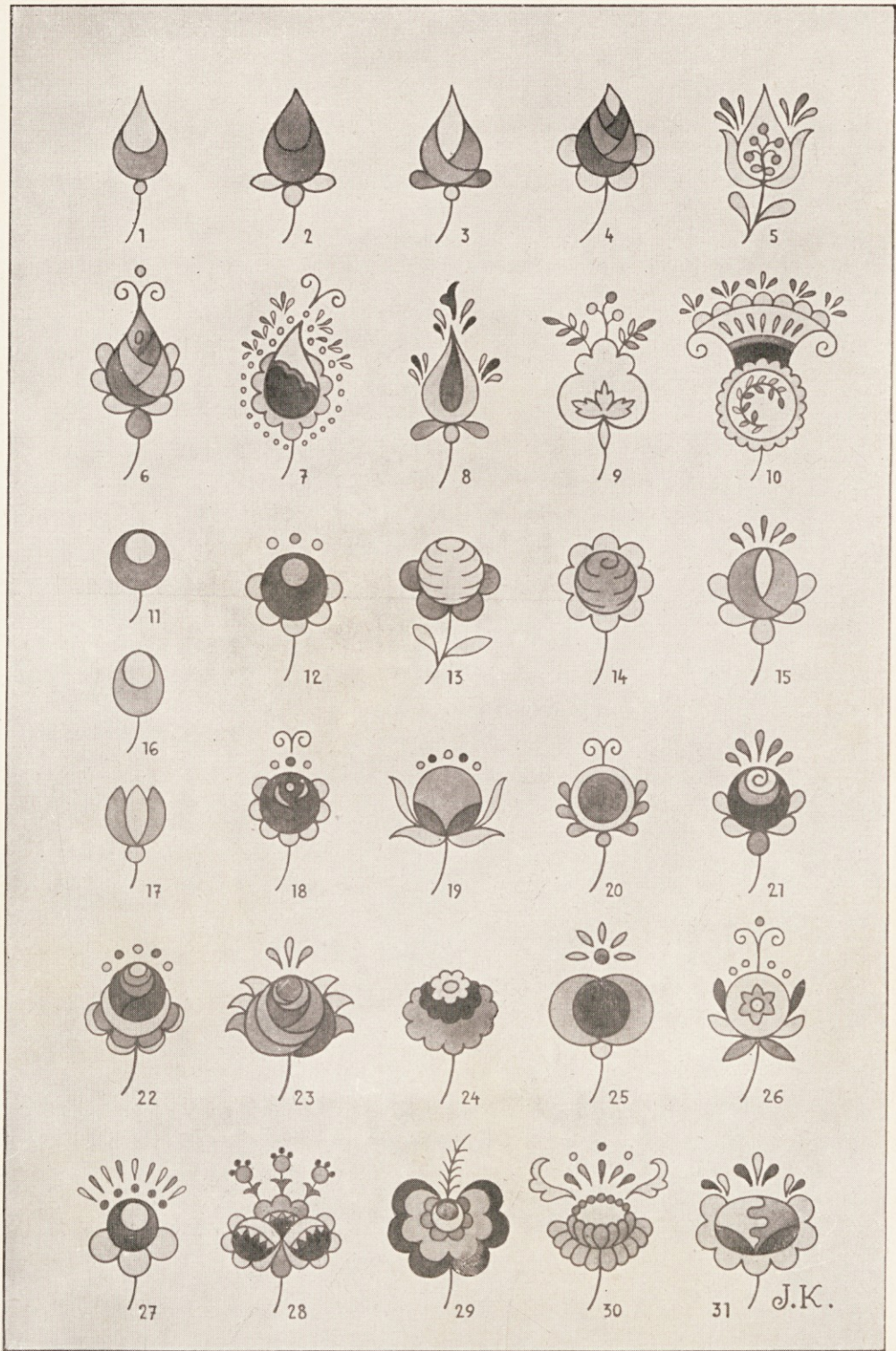
Sl. 1. Srčni motivi.

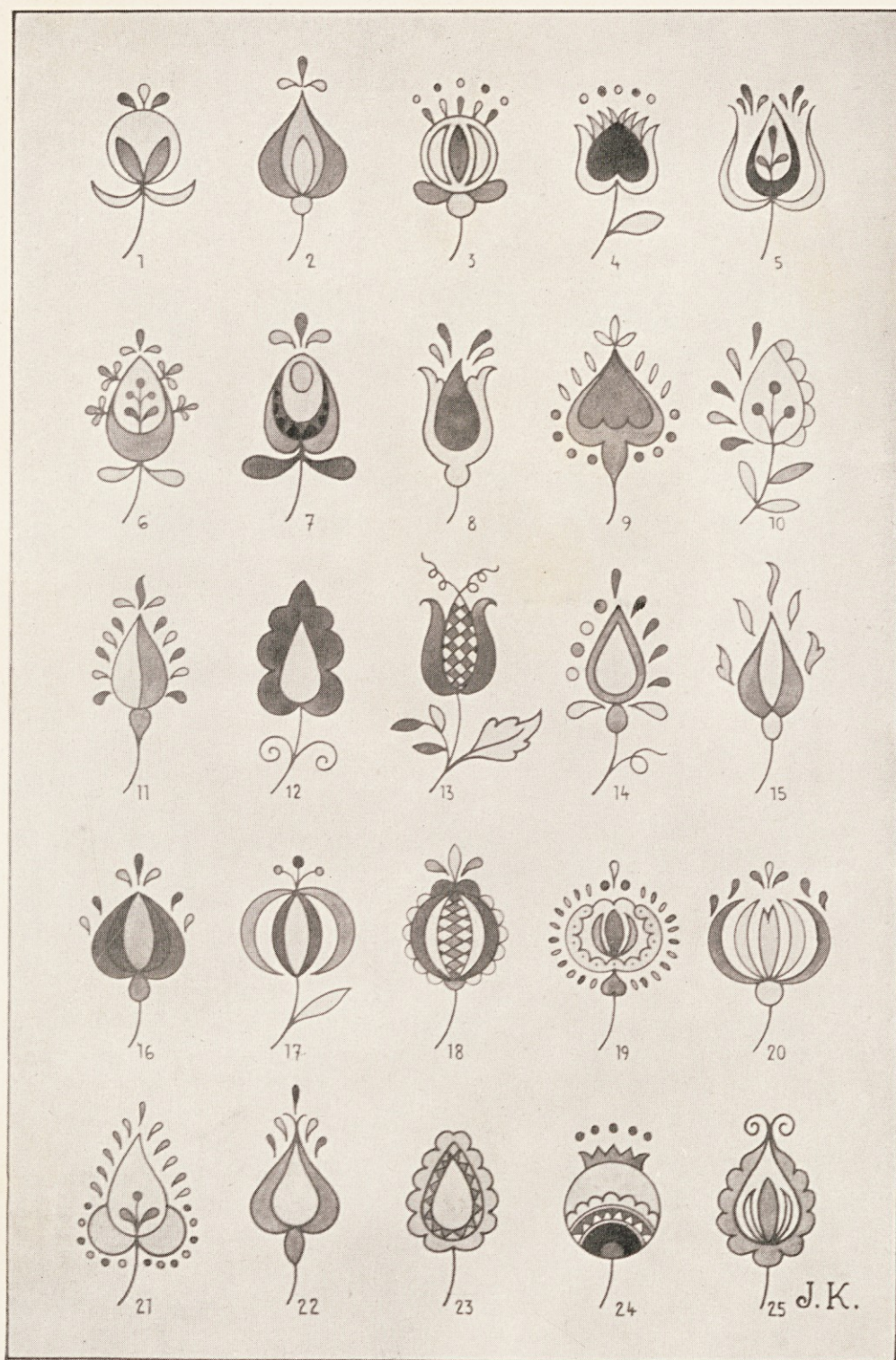
Sl. 2. Nagelj ali klinček.

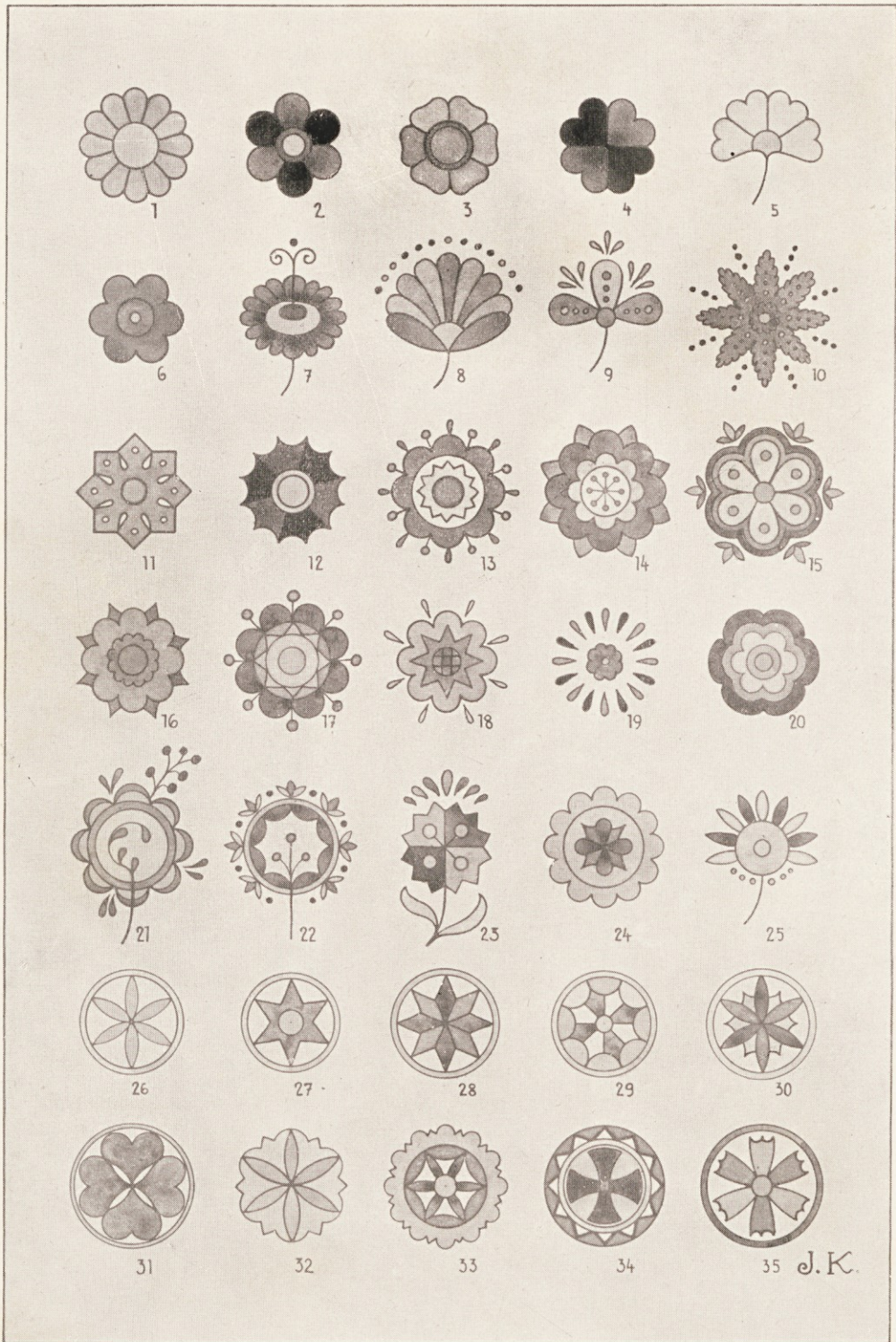
Sl. 3. Tulipani in zvončne oblike.

Sl. 4. Razne vrtnice.

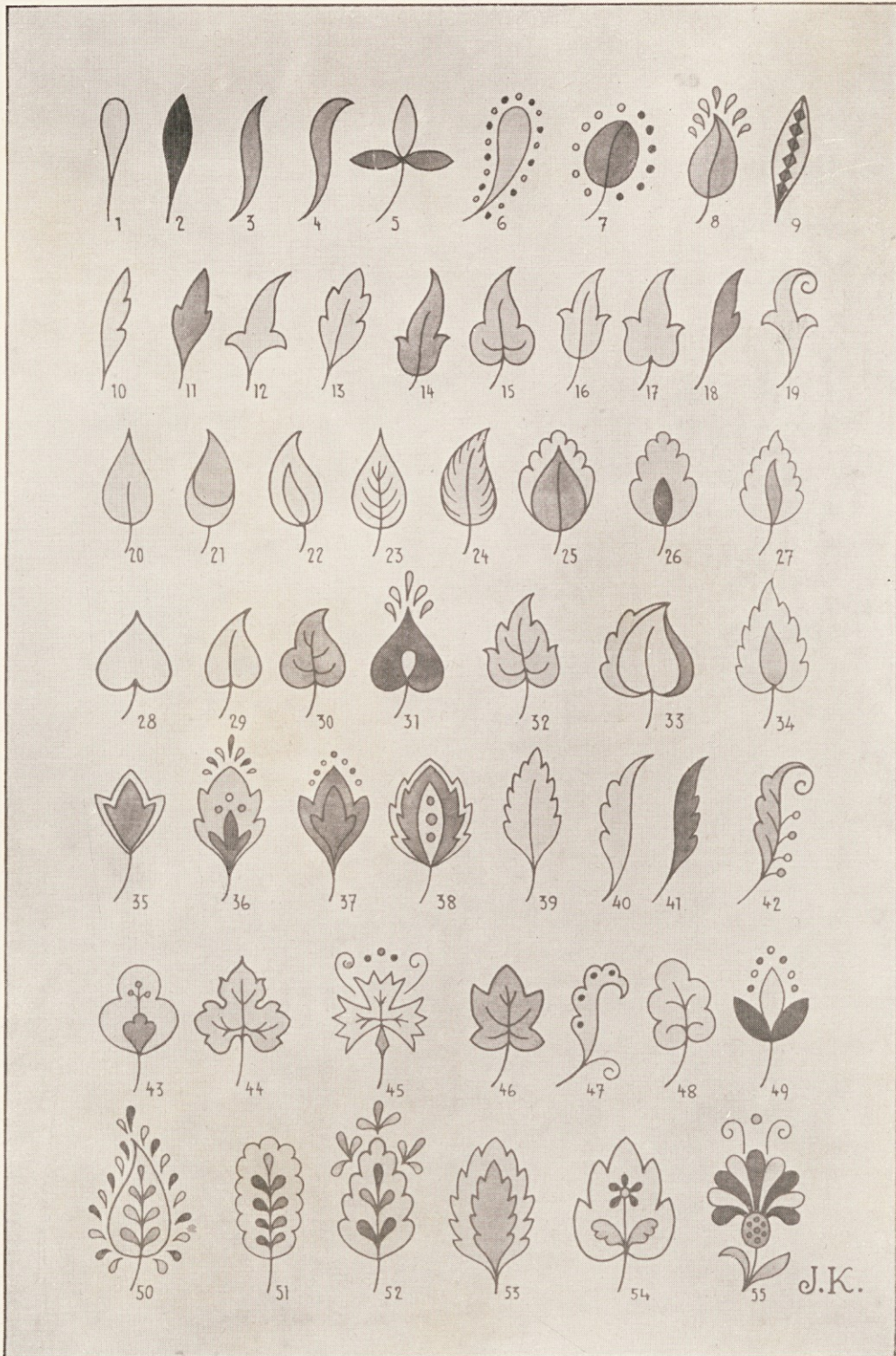
Sl. 5. Cvetni popki, makovi glavici (št. 3. in 24.) in granatna ali zlata jabolka (št. 17. do 20.).

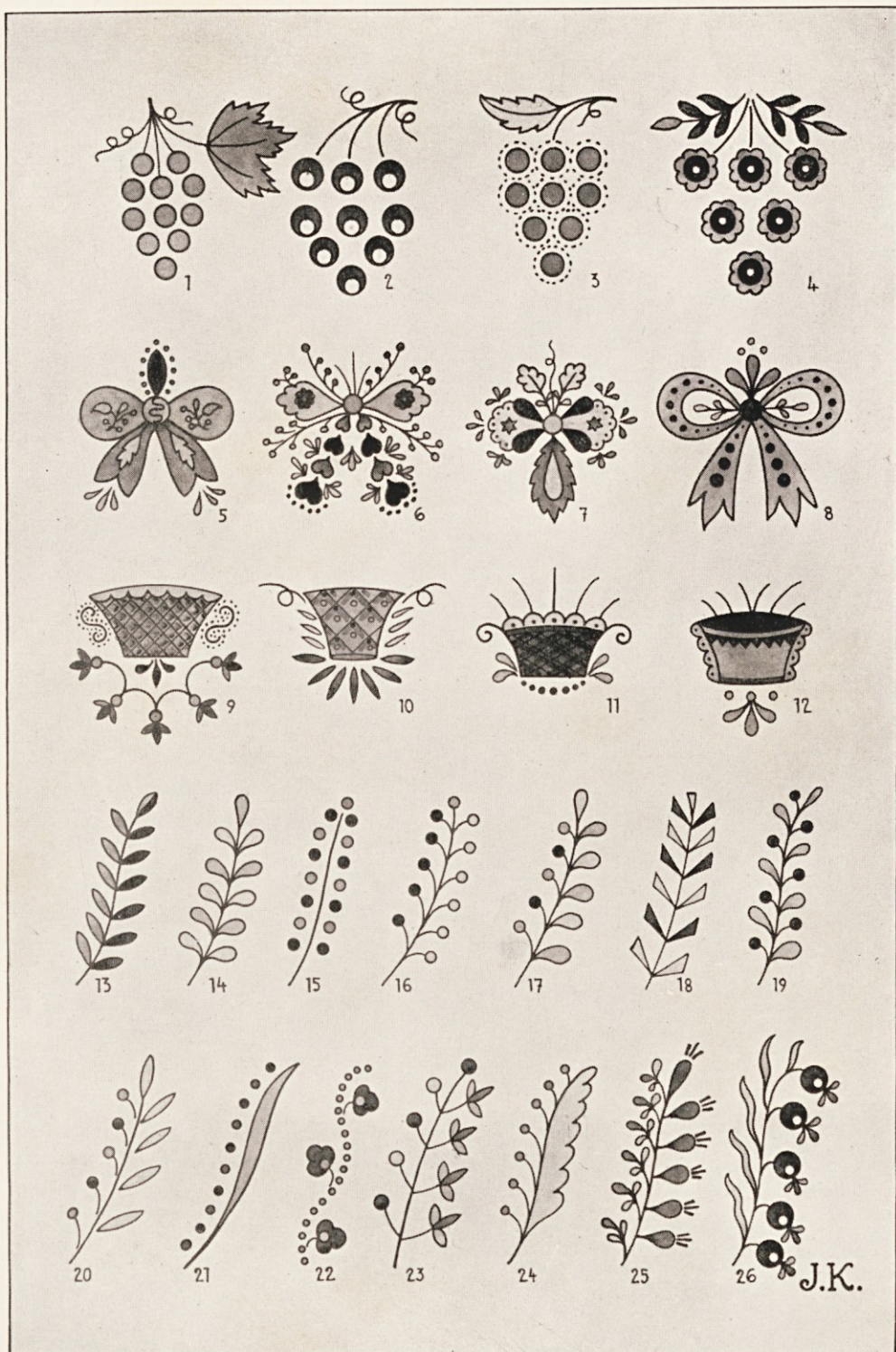
Sl. 6. Različne rozete, marjetice, zvezdnati in drugi večsimetrični motivi.

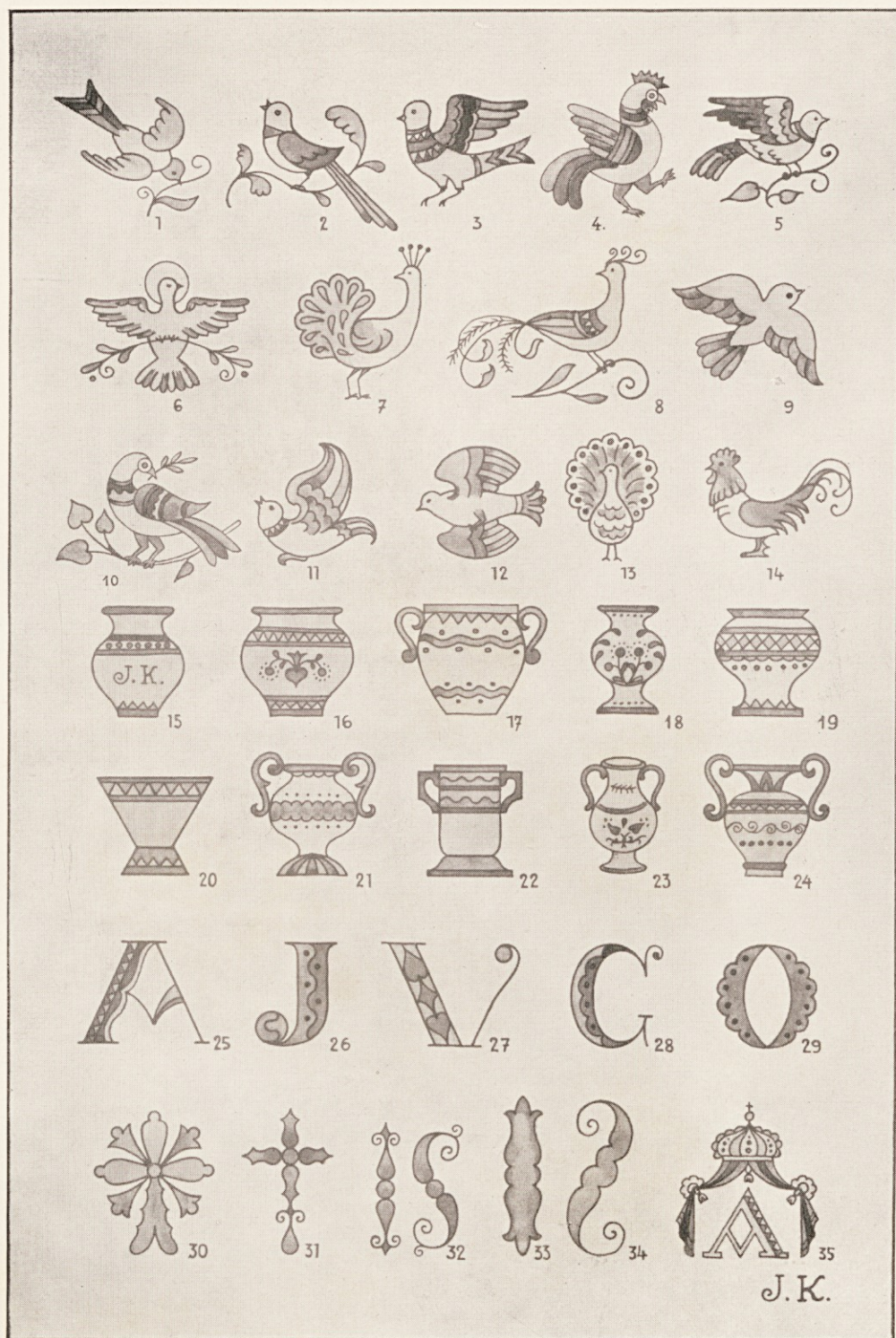
Sl. 7. Izmišljene cvetke na vezeninah (št. 1. do 19.) in apliciranih kožuhih (št. 20. do 30.).

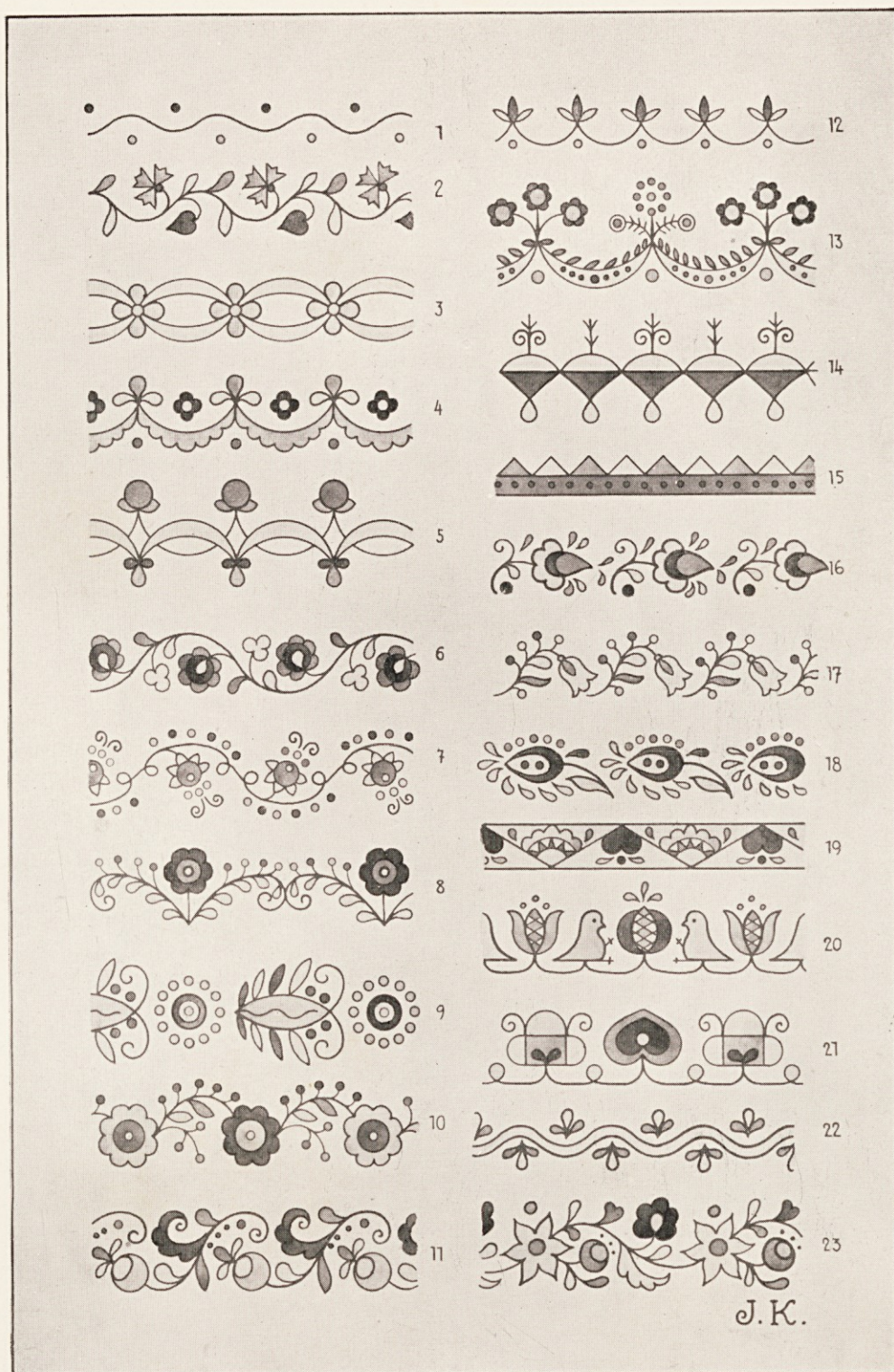
Sl. 8. Raznoliki listi, uporabljeni posebno na belih vezeninah.

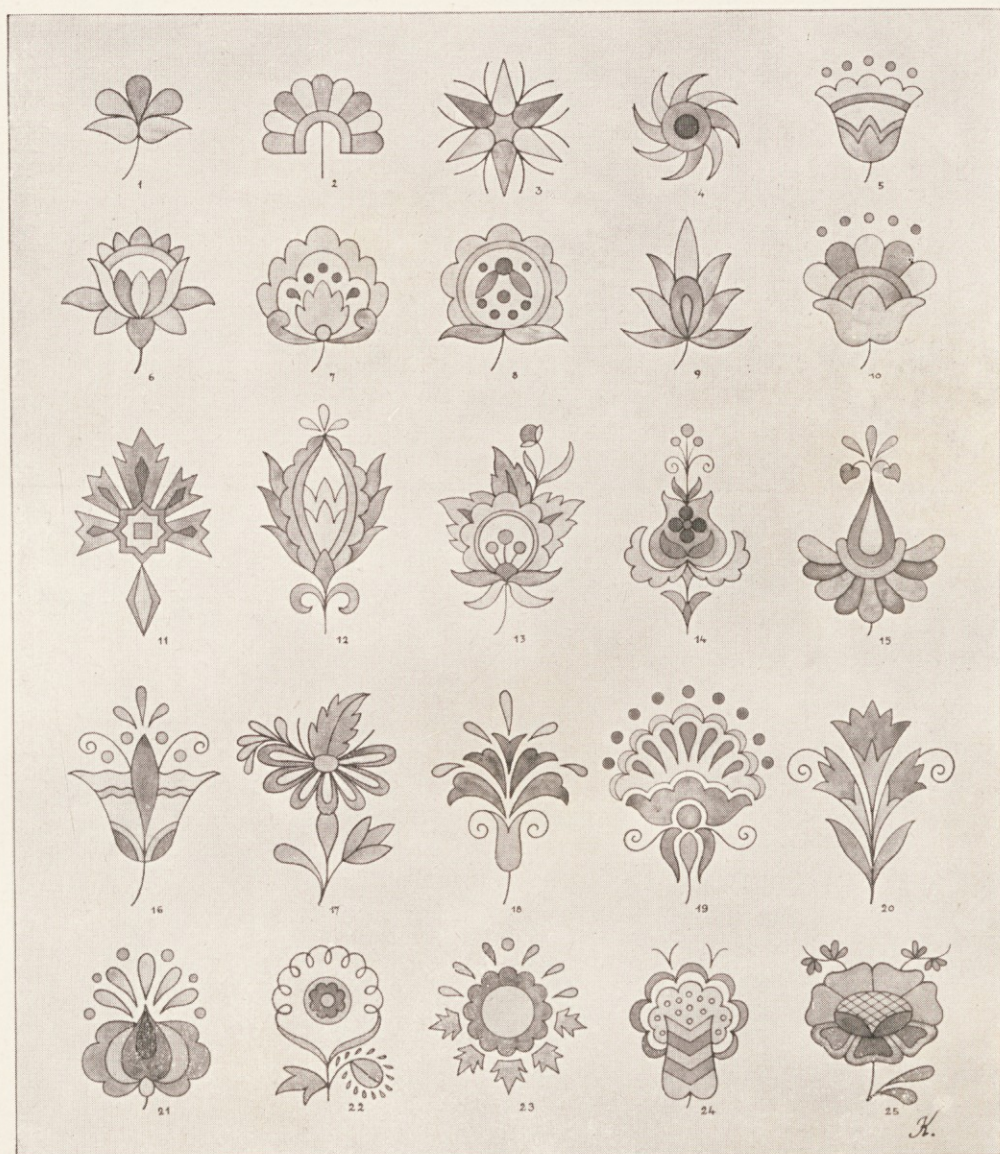
Sl. 9. Ornamentalno podano grozdje, petlje, košarice in vejice z lističi in popki.

Sl. 10. Ptičji motivi, vazice in črke.

Sl. 11. Razni obrobi in pasovi po večini iz rastlinskih motivov.

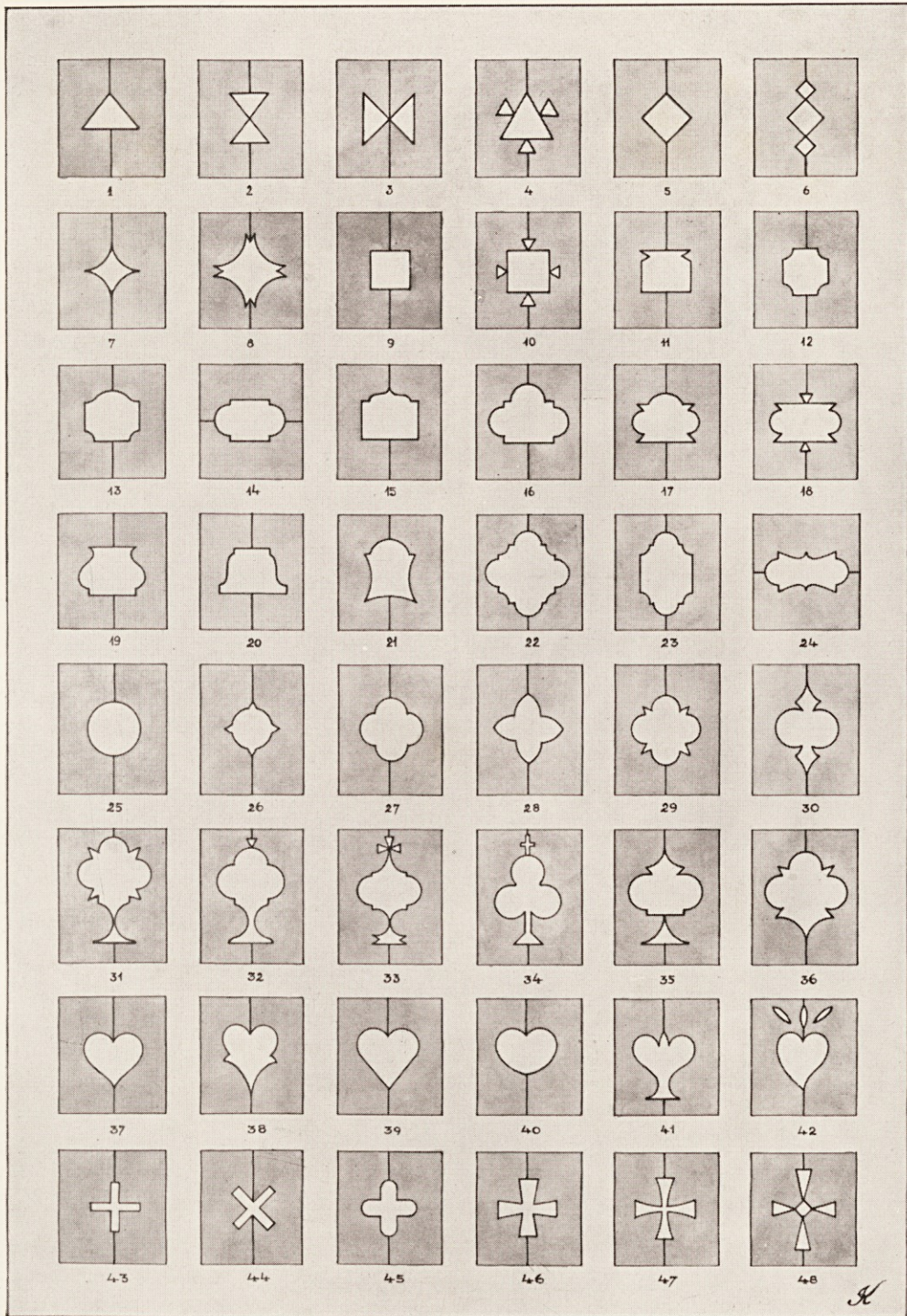
Sl. 12. Obilno sestavljeni motivi.

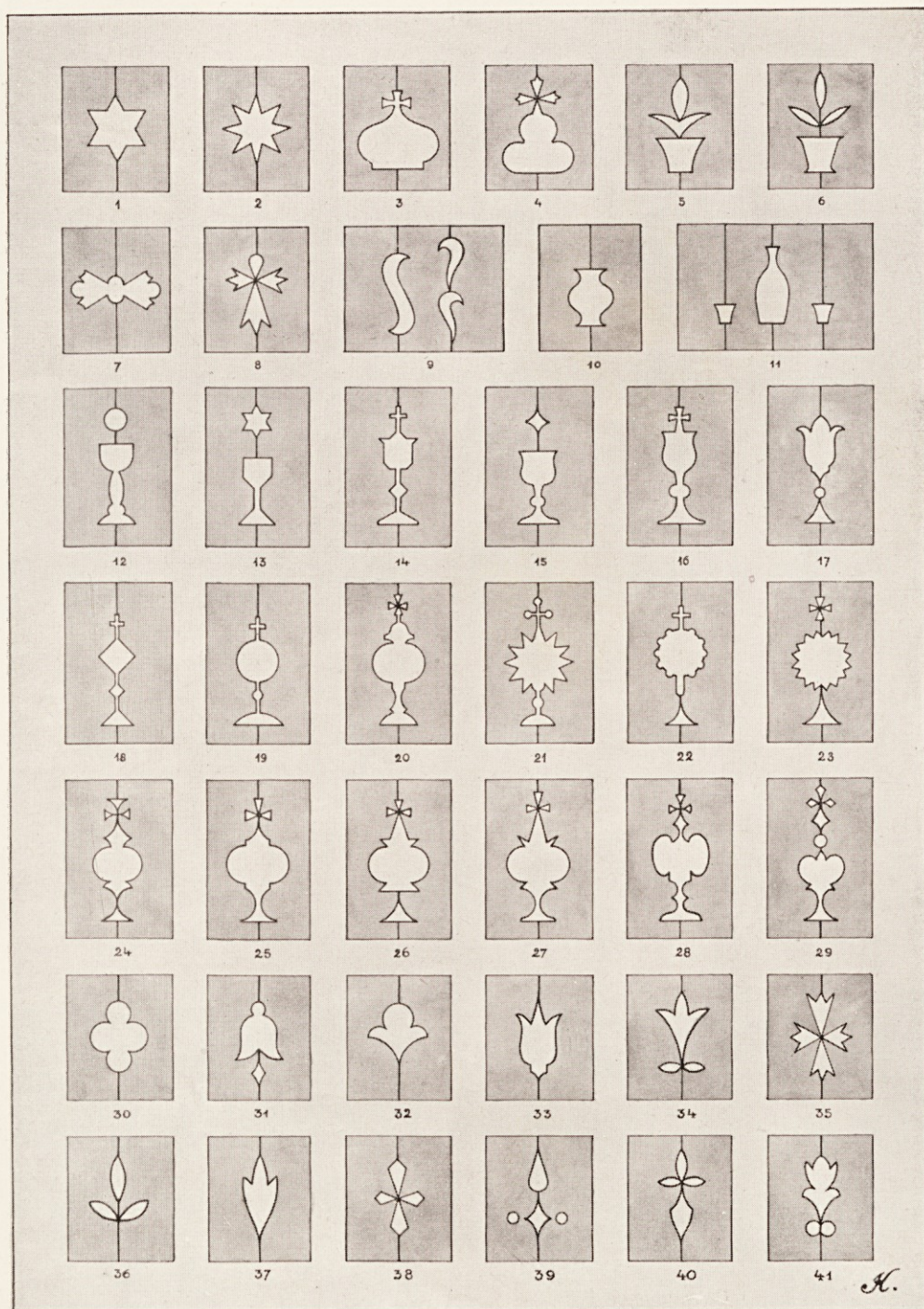
Sl. 13. Motivi, uporabljeni posebno na mašnih plaščih.

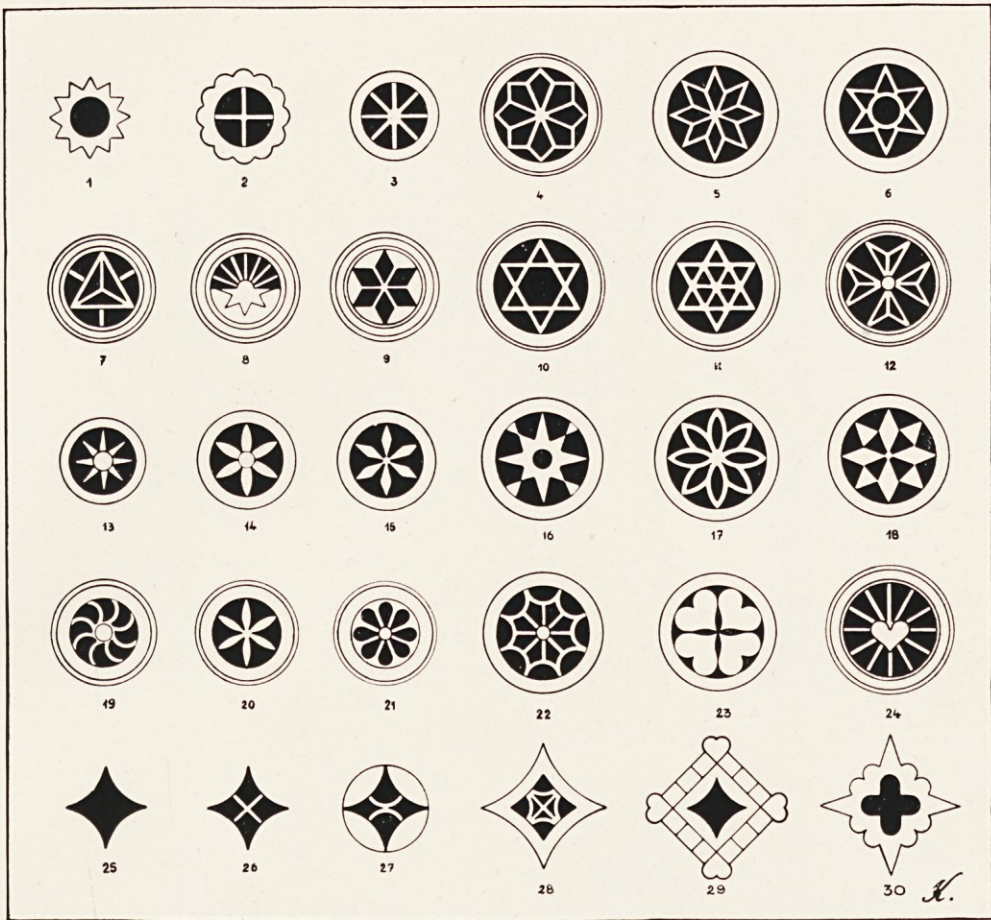
Sl. 14. Venčki z enim ali dvema srcema, krono in rastlinskimi motivi.

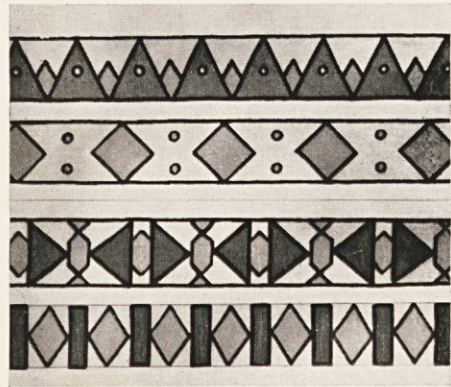
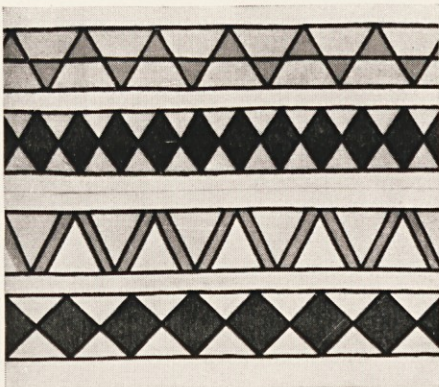
Sl. 15. Razni stavbeni motivi, izžagani med dvema deskama pri lesenih ograjah hodnikov in pri čelnih opažih.

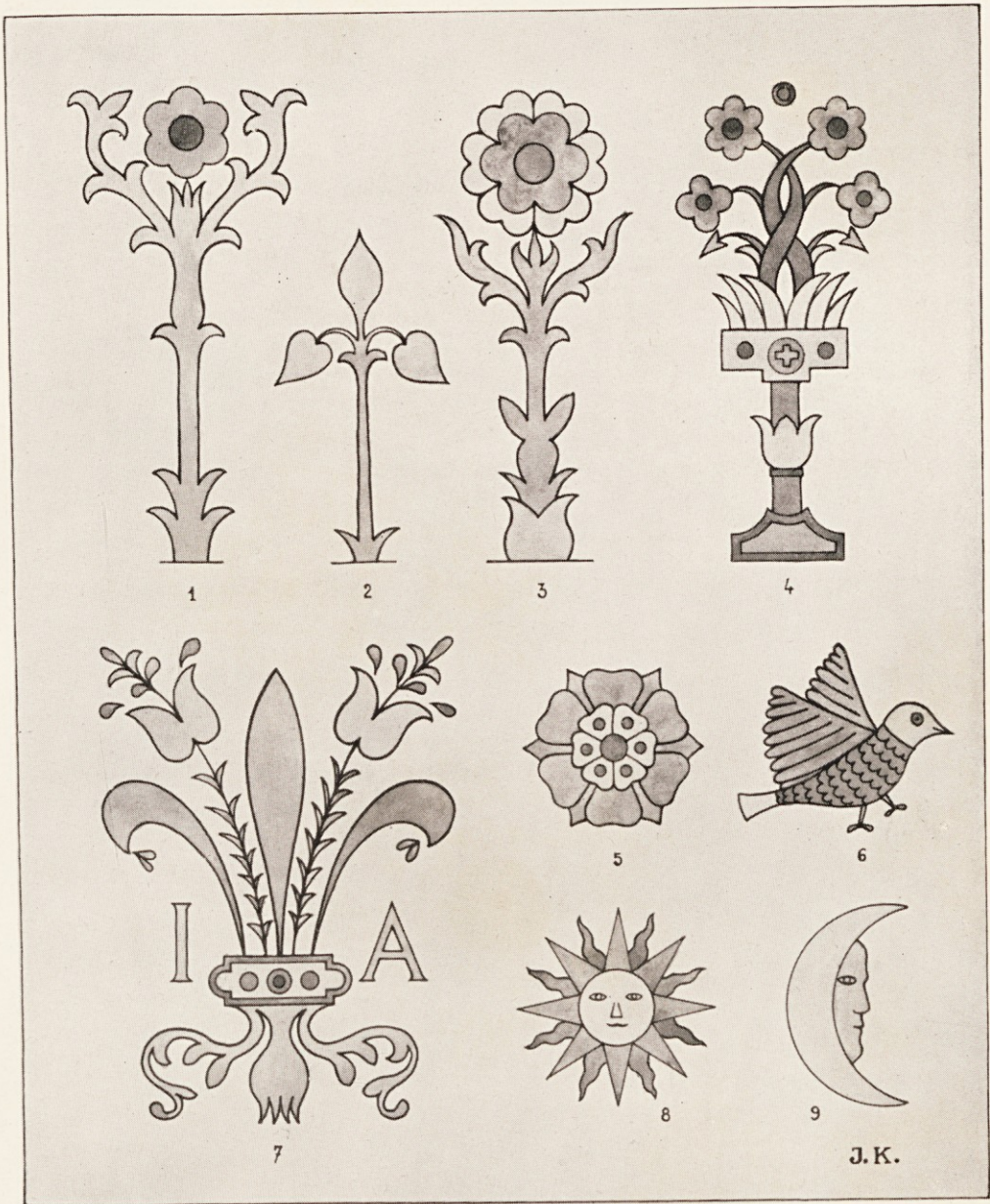
Sl. 16. Razni stavbeni motivi, izžagani med dvema deskama pri lesenih ograjah hodnikov in pri čelnih opažih.

Sl. 17. Okrogle in druge manjše okrašene odprtine zidanih sten na hišni čelni strani.

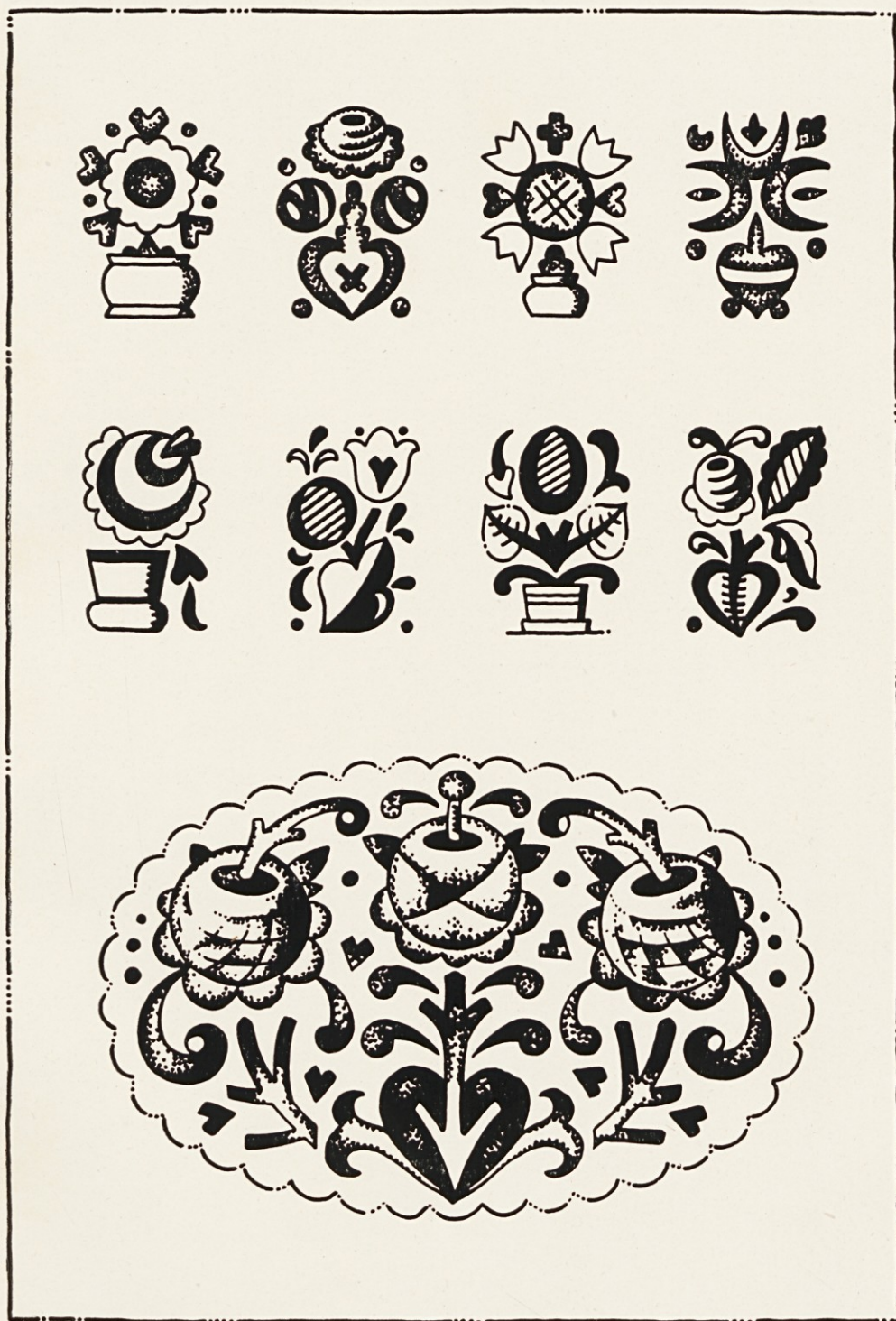
Sl. 18. in 19. Geometrični obrobi in pasovi pri lesenih okrašenih izdelkih. (Po Alojziju Novaku.)

Sl. 20. Stari motivi, povzeti po portalu cerkve sv. Petra v Dvoru pri Polhovem Gradcu (l. 1548.).

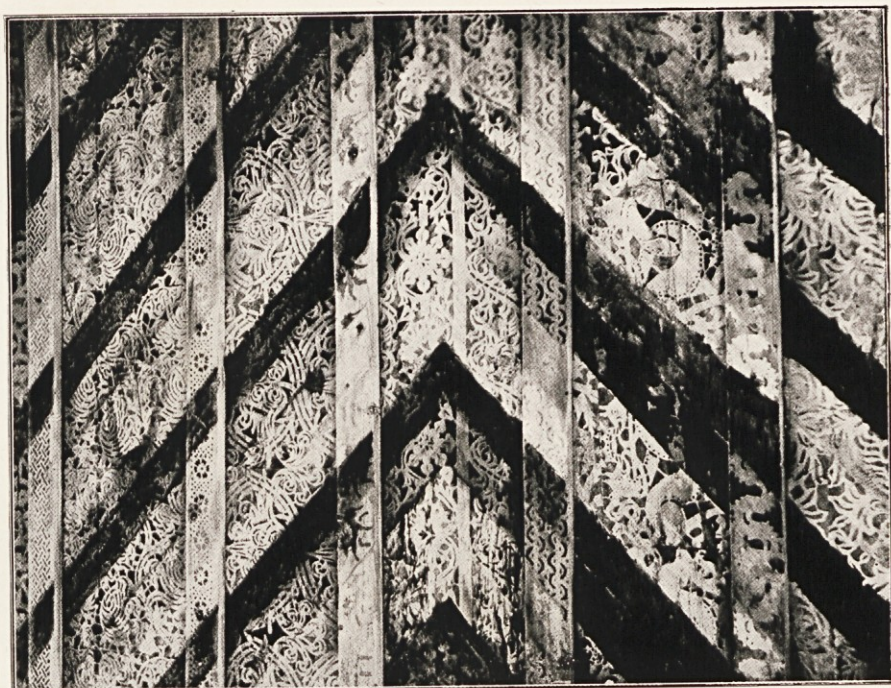
Sl. 21. Rastlinski motivi na poslikanem pohištvu, posebno pa na podobah, slikanih na steklo.

Sl. 22. Narodni motivi, uporabljeni v sodobni grafični umetnosti.
 (Po ing. arch. Otonu Gaspariju.)

Sl. 23. Okrašena stran rokopisa (l. 1347.) iz Bistre pri Vrhniki. (Stelè: »Monumenta artis Slovenicae.«)

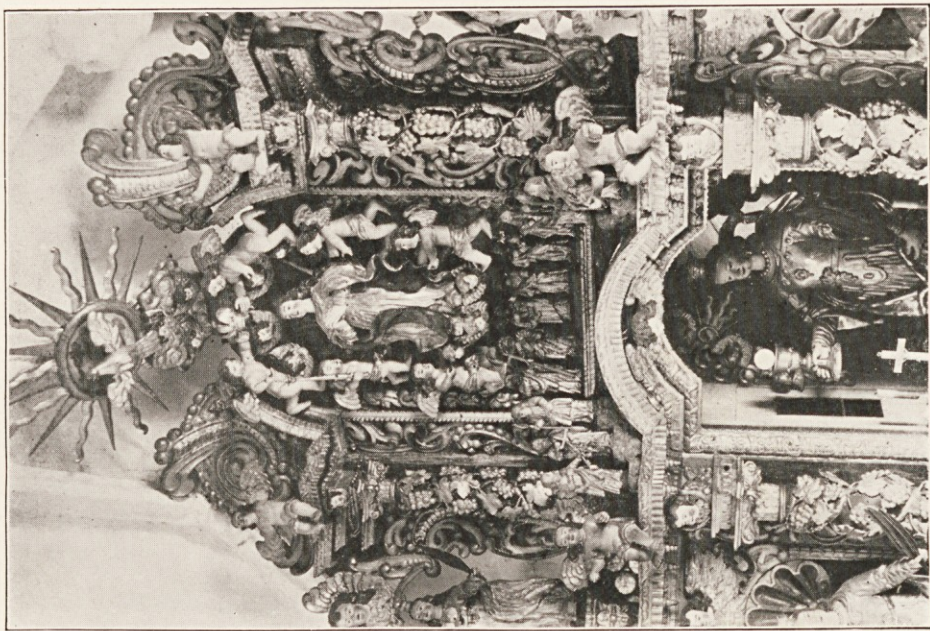

Sl. 24. Leseni strop cerkve sv. Petra pri Sv. Primožu nad Kamnikom iz konca 15. stoletja.

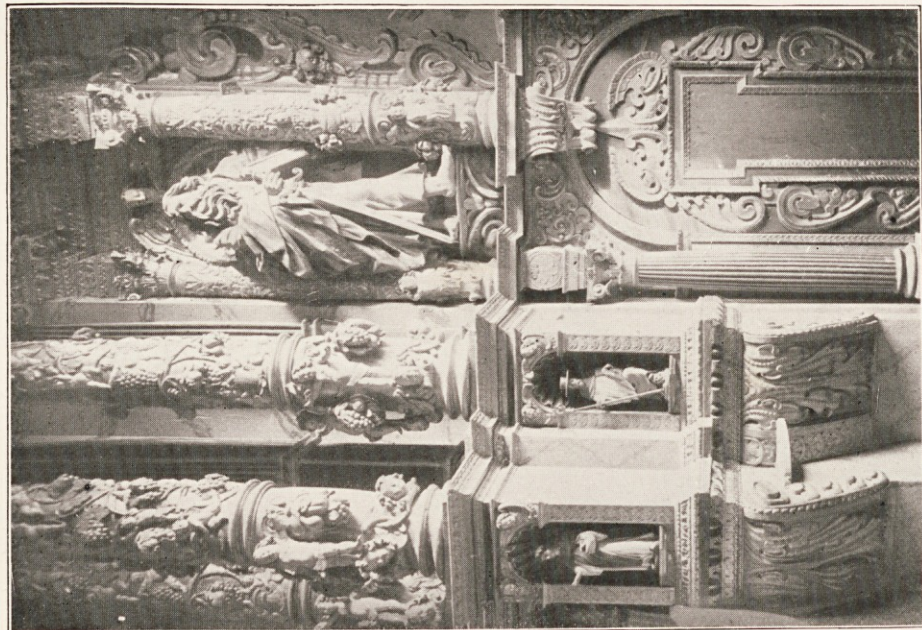

Sl. 25. Leseni strop cerkve sv. Miklavža v Grebenu iz sredine 17. stoletja.

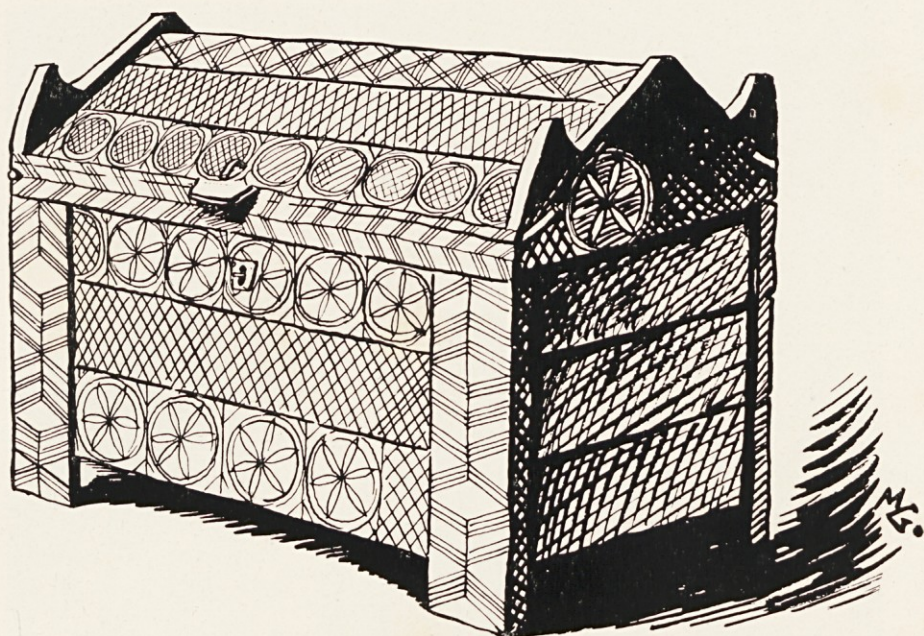
(Sl. 24. in 25. po »Zborniku za umetnostno zgodovino«, l. 1925.)

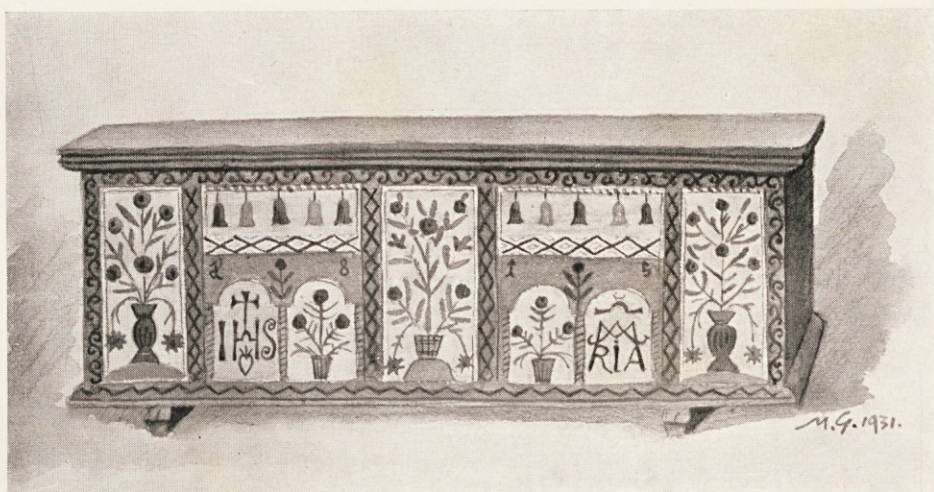
Sl. 26. Veliki oltar cerkve pri Sv. Barbari
nad Škofjo Loko iz druge polovice 17. stoletja.

Sl. 27. Del velikega oltarja cerkve v Podbrju
pri Vipavi iz sredine 17. stoletja.

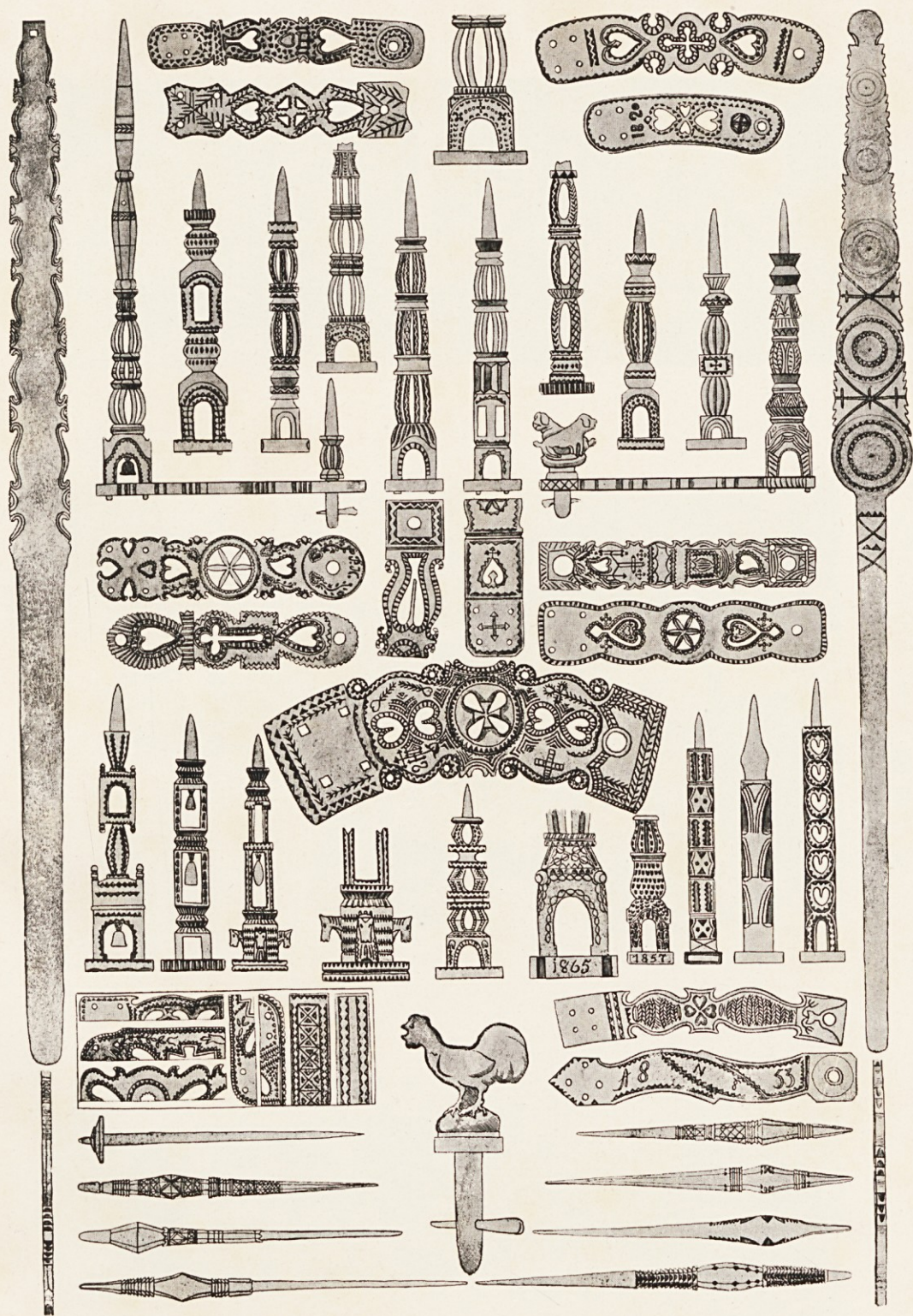
Sl. 28. Skrinja v obliki sarkofaga iz Prekmurja iz 18. stoletja.
 (Po originalu, lasti župnika J. Klekla, narisal Maksim Gaspari.
 Etnografski muzej v Ljubljani.)

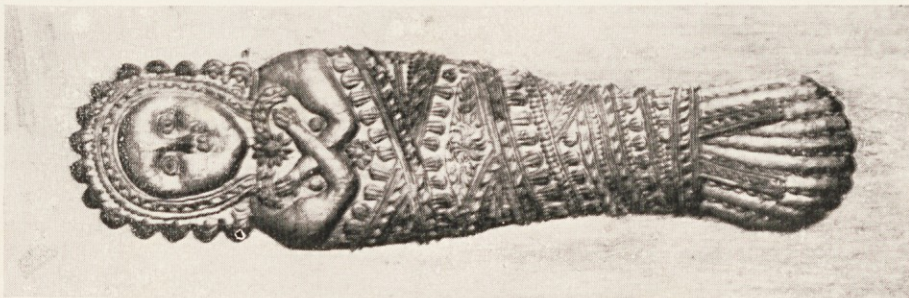
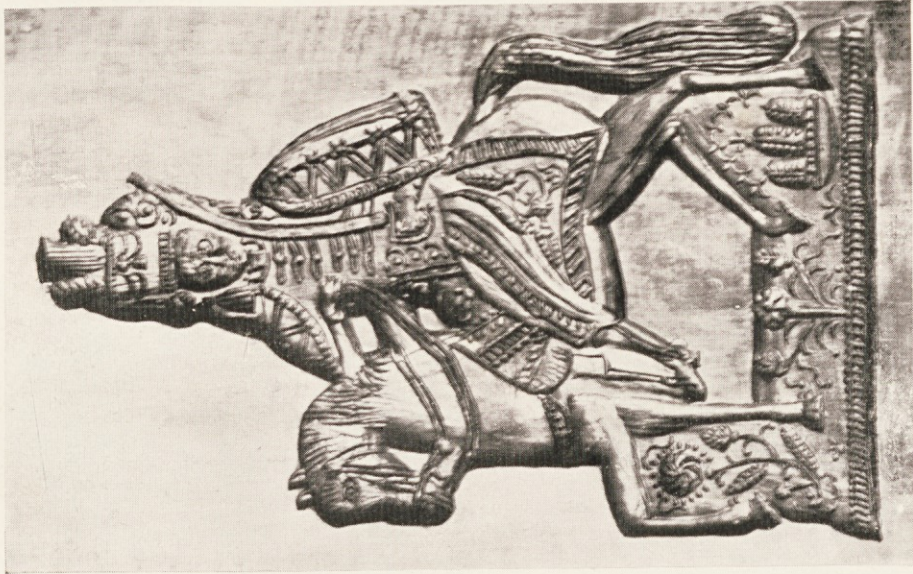
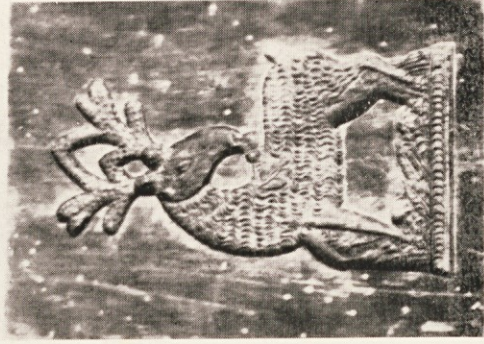
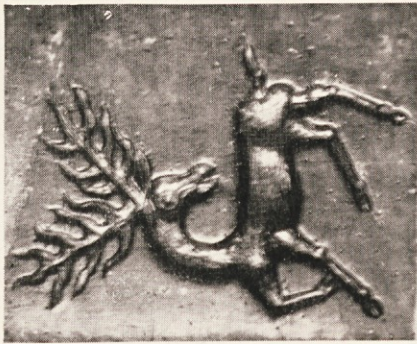
Sl. 29. Poslikana skrinja z letnico 1815.
 (Po originalu, lasti dr. Rudolfa Andrejke, narisal Maksim Gaspari.
 Etnografski muzej v Ljubljani.)

Sl. 30. in 31. Okraska na pohištvu. (Albert Sič.)

Sl. 32. Preslice in vretena. (»Carniola«, I. 1908.)

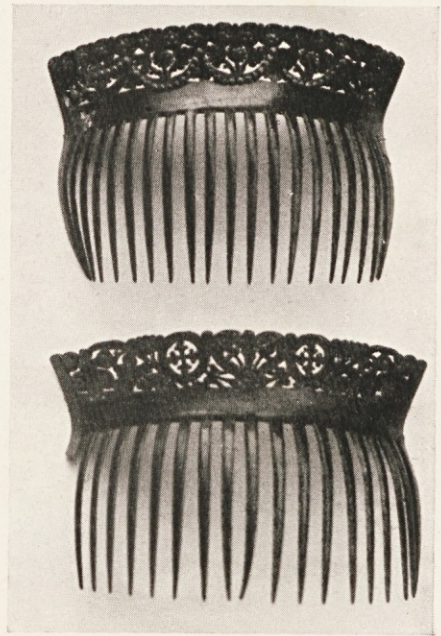
Sl. 33. do 35. Figuralno okrašeni kalupi za »male kruhke«.
(Sadnikarjev muzej v Kamniku.)

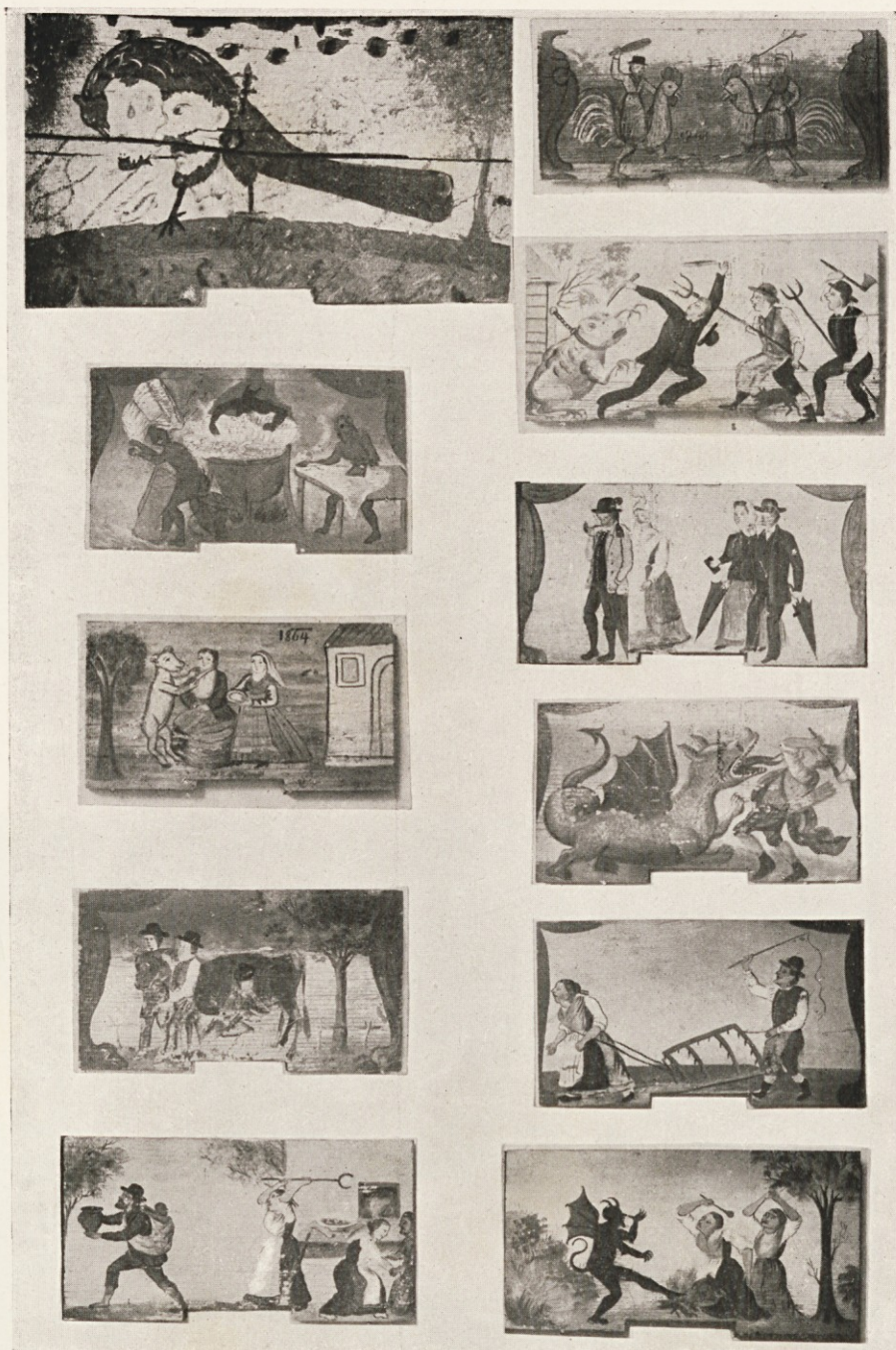
Sl. 36. Različno okrašene pipe.
(Sadnikarjev muzej v Kamniku.)

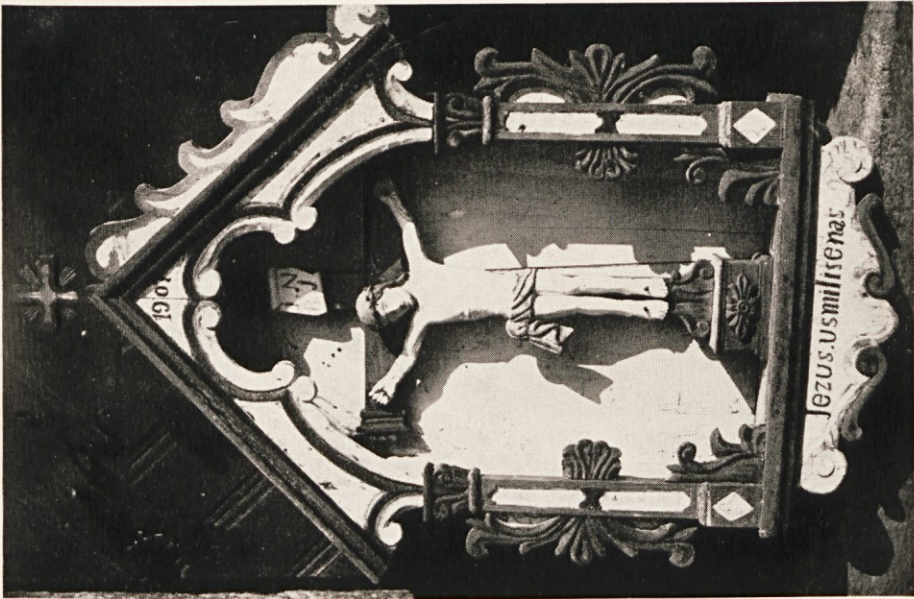
Sl. 37. Okrašene lesene žlice.
(Narodni muzej v Ljubljani.)

Sl. 38. Okrašena glavnika.
(Etnografski muzej v Ljubljani.)

Sl. 39. Panjske končnice z žanrskimi motivi.
 (»Etnolog«, 1. 1929.)

Sl. 40. Leseno znamenje z rastlinskimi motivi.
(Etnografski muzej v Ljubljani.)

Sl. 41. Ljudsko podobarstvo: Kmečka družina.
(Sadnikarjev muzej v Kamniku.)

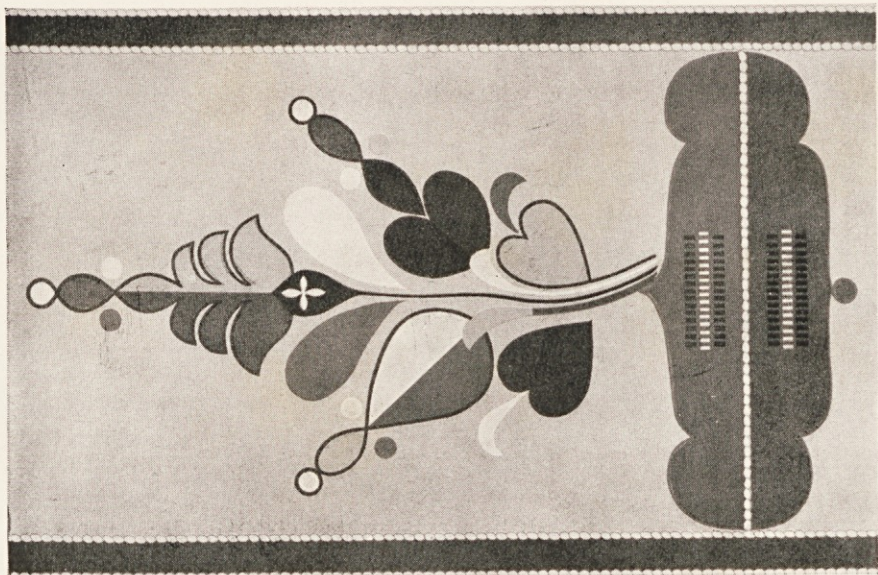

Sl. 42. Ljudska plastika: Žalostni in veseli del rožnega venca.

Sl. 43. Kapelica s sv. Družino in dva keruba.

(Sl. 42. in 43. Deli ljudskega podobarja Lovrenca Erzarja. Sadnikarjev muzej v Kamniku.)

Sl. 44. in 45. Aplicirana okraska na kožuhih. (Albert Sič.)

Sl. 47. Vezenski okrasek na kožuhu.
(Albert Sič.)

Sl. 46. Apliciran okrasek na kožuhu.
(Albert Sič.)

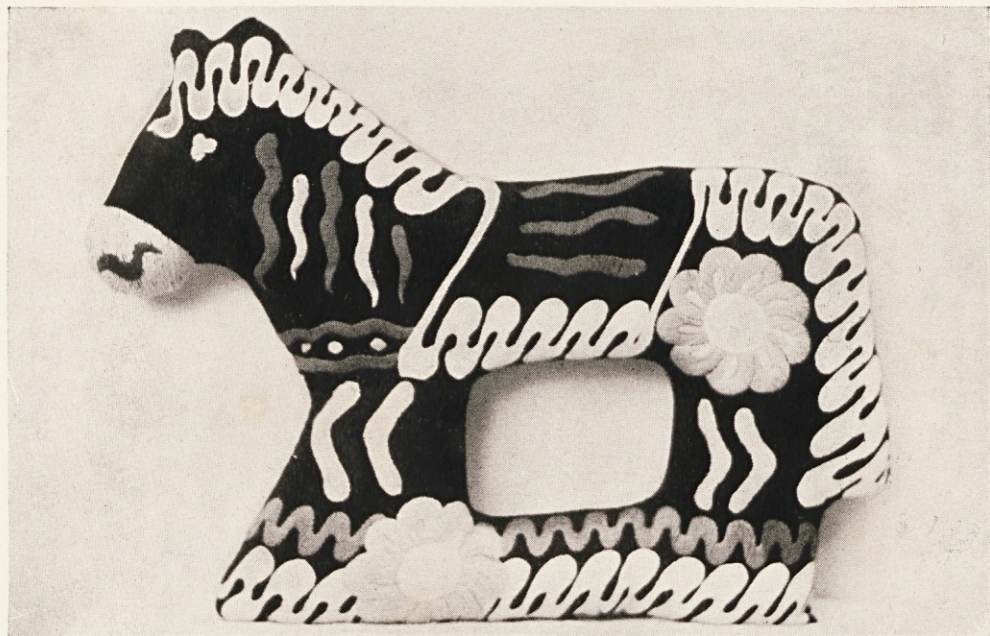
Sl. 48. in 49. Vezeninska okrasa na kožuhih. (Albert Sič.)

Sl. 50. Okraski s kožuhov, uporabljeni na blazini.
(Izdelala prva dekliška meščanska šola v Ljubljani.)

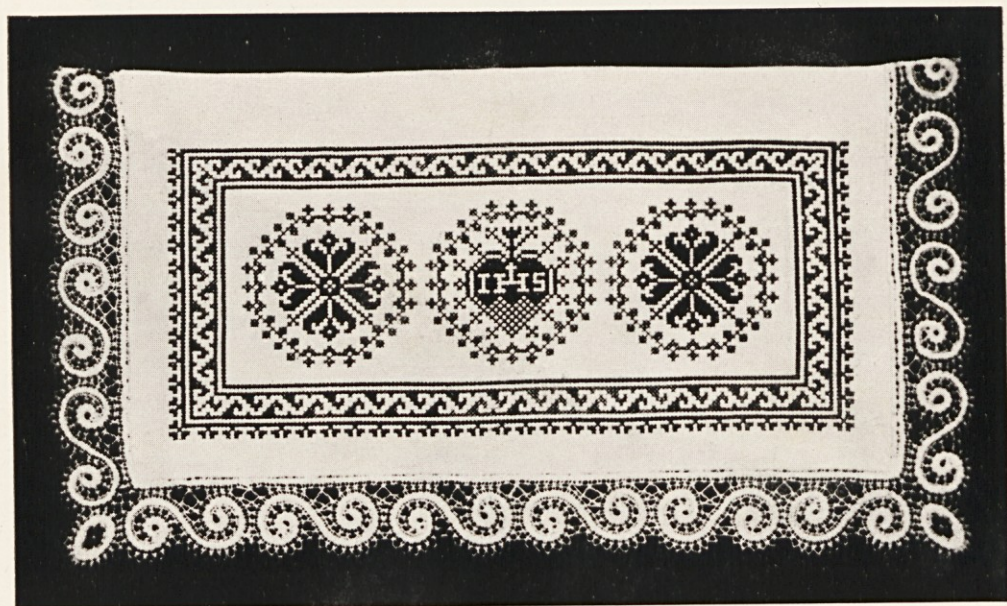
Sl. 51. in 52. Okraski s kožuhov in poslikanega pohištva, uporabljeni
na vzorcih za stensko slikarijo. (J. Božič. — Narodni muzej v Ljubljani.)

Sl. 53. in 54. Ukrasni blazini z motivi lecta.
(Izdelala tvrdka M. Leitgeb v Ljubljani.)

Sl. 55. in 56. Namizna prtička.
(Izdelal Državni osrednji zavod za ženski domači obrt v Ljubljani.
Last Viktorja Zalarja.)

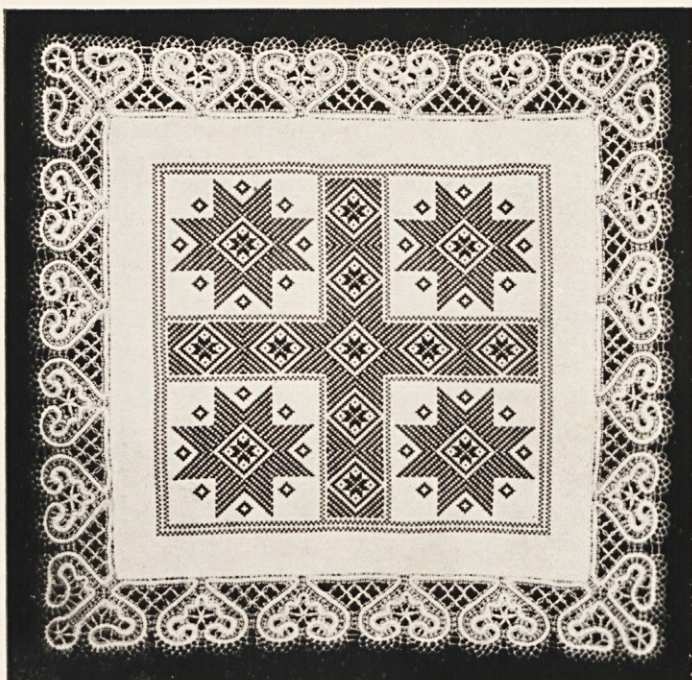
Sl. 57. in 58. Vezena prtička za jaslice.
 (Izdelal Državni osrednji zavod za ženski domači obrt v Ljubljani.
 Last Viktorja Zalarja.)

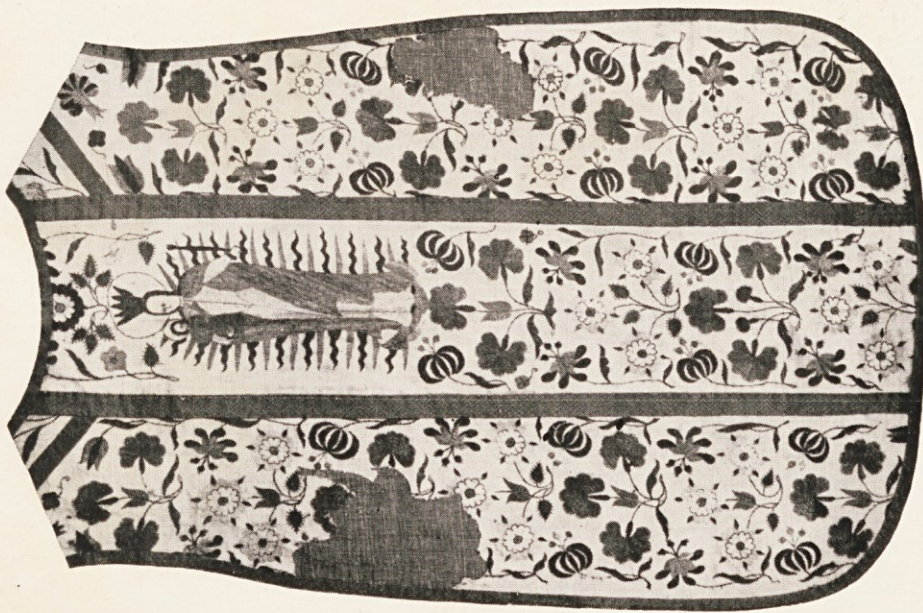
Sl. 59. Prtiček z alpskimi ljudskimi motivi z gradu Krumperka.
(Fotografiral Franc Klemenc.)

Sl. 60. Del vezanega prtička približno iz leta 1750. z motivom jelenčkom.
(Sadnikarjev muzej v Kamniku.)

Sl. 61. in 62. Vezena prtička z belokrajinskimi motivi.
(Izdelal Državni osrednji zavod za ženski domači obrt v Ljubljani.
Last Viktorja Zalarja.)

Sl. 63. Mašni plašč iz 16. stoletja.
(Sadnikarjev muzej v Kamniku.
Fotografiral Franc Aparnik.)

Sl. 64. Mašni plašč iz začetka 18. stoletja.
(Župnijska cerkev v Kamniku.
Fotografiral Franc Aparnik.)

Sl. 65. do 67. Okrašeni čelniki avb.
 (Po Albertu Siču iz »Ženskega sveta«, l. 1928.)

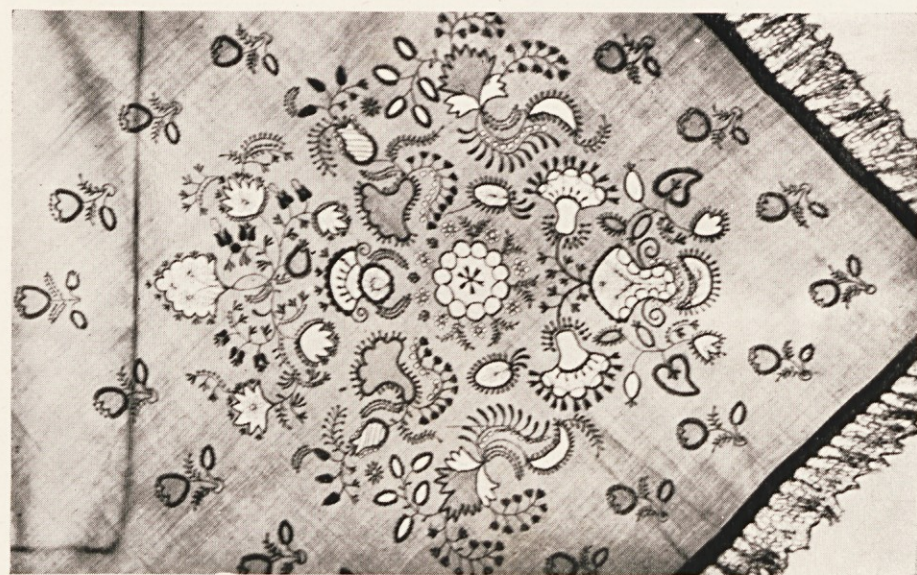
Sl. 68. Okraski na zavijačkah.
(Izdelala prva dekliška meščanska šola v Ljubljani.)

Sl. 69. Narodni okrasek
iz »Razorov«. (Narisal V. Visenjak.)

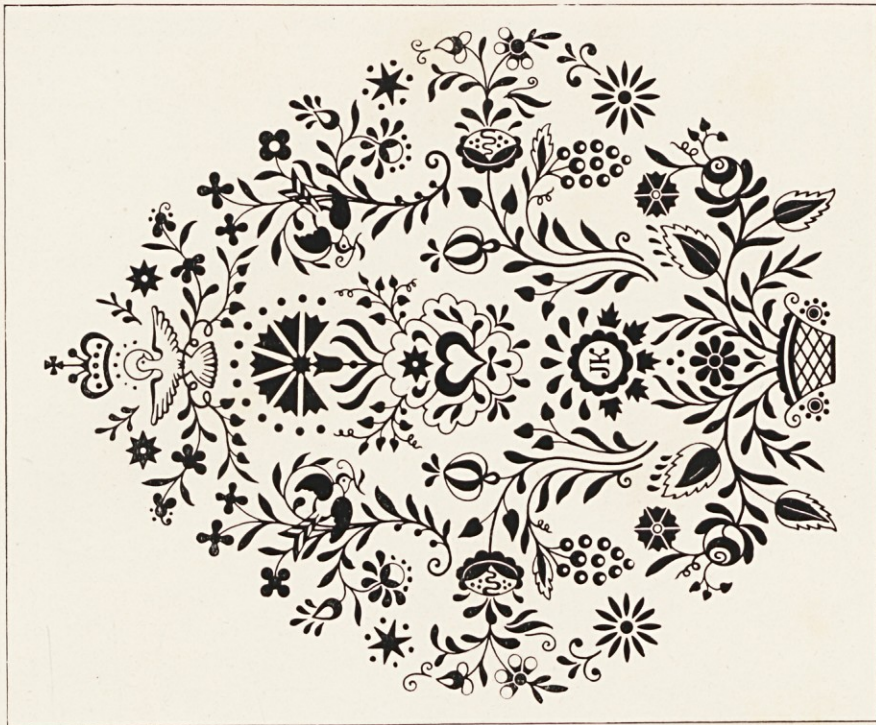
Sl. 70. Okrašeni predmeti
v batik-tehniki. (Izdelal A. Novak.)

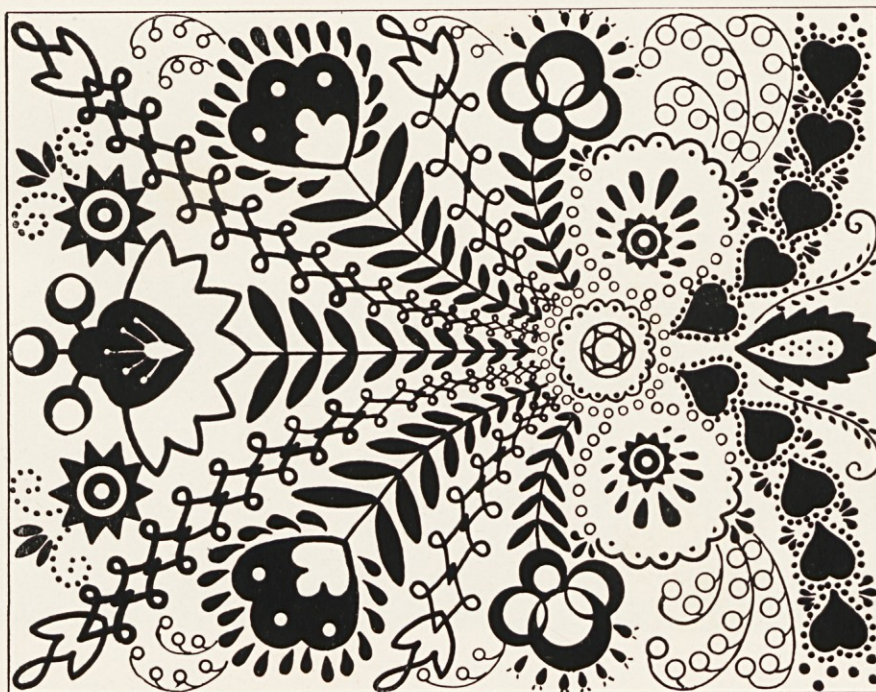
Sl. 71. in 72. Diagonalno podan vezeni ornament, imenovan »Roža«, na vogalih peč.
(Etnografski muzej v Ljubljani.)

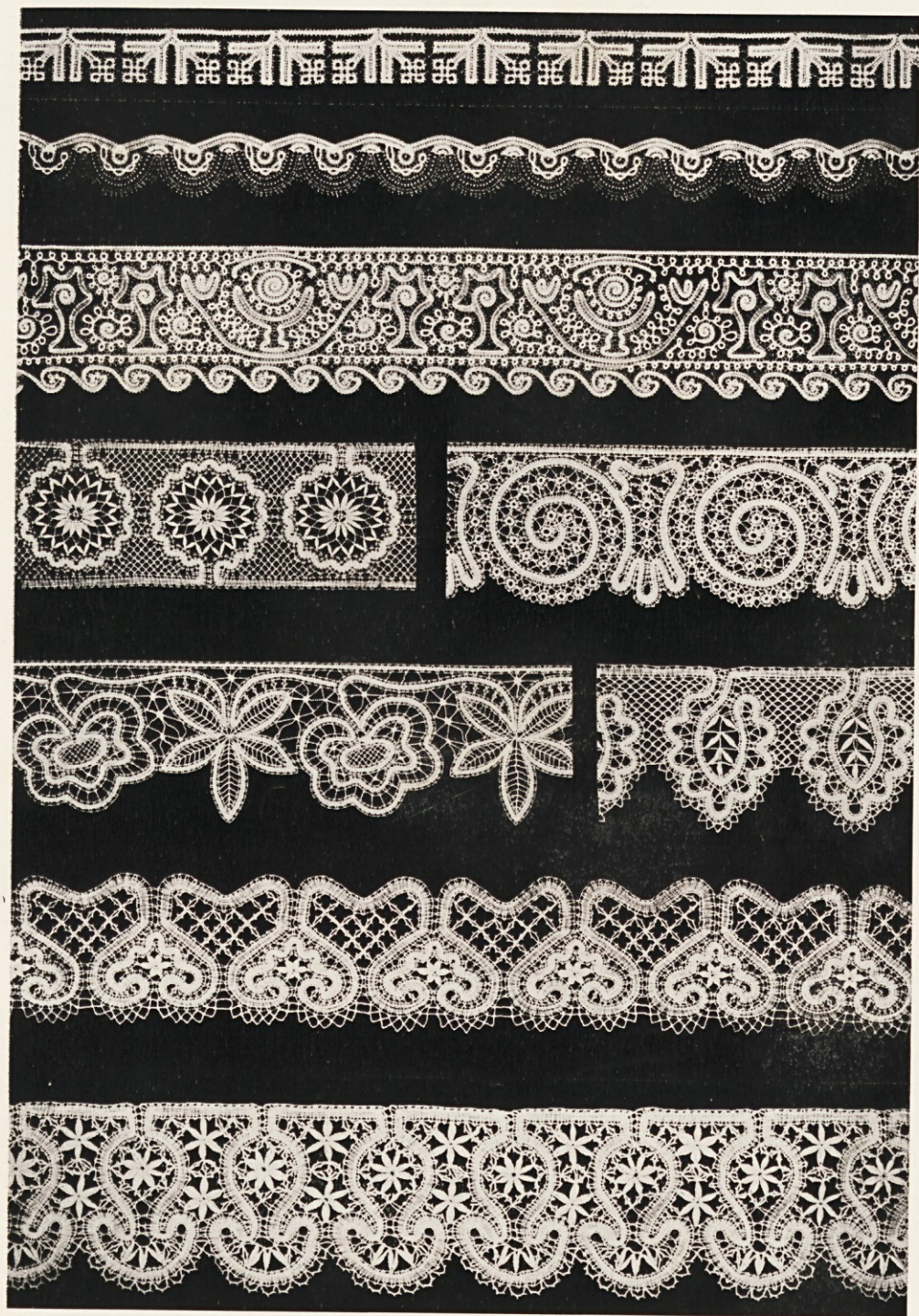
Sl. 73. Narodni ornamenti, uporabljeni na belih vezeninah.
 (Krojna pola iz »Ženskega sveta«, l. VI., št. 4. — Narisala J. Levstik.)

Sl. 75. Okrasek za knjižno opremo.
(Narisal Jože Karlovšek.)

Sl. 74. Okrasek za poljubno uporabo.
(Narisal Saša Santel.)

Sl. 76. Razne domače čipke.
(Izdela Državni osrednji zavod za ženski domači obrt v Ljubljani.)

Sl. 77. Prtiček iz čipk z rastlinskimi motivi.
(Izdelal Državni osrednji zavod za ženski domači obrt v Ljubljani.)

Sl. 78. Čipke za obleko s preprostimi motivi.
(Izdelal Državni osrednji zavod za ženski domači obrt v Ljubljani.)

Sl. 79. Papirnatí prtiček za jaslíce iz Domžal.
(Nashkal M. Flis.)

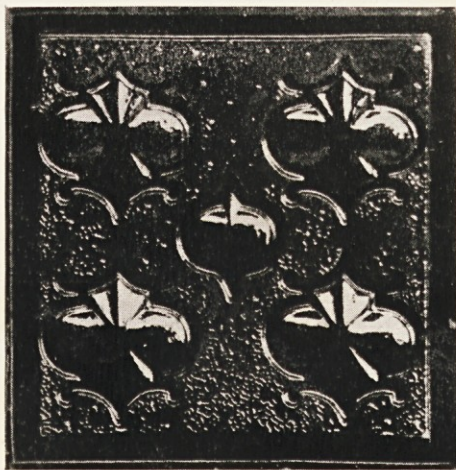
Sl. 80. Keramični krožnik, na katerem je naslikan motiv »Pegam in Lambergar«.
 (Naslikal Peter Žmitek, izdelala pa tvrdka R. Schnabl leta 1907.
 Narodni muzej v Ljubljani.)

Sl. 81. Krožnik, na katerem je naslikan motiv »Ženski dvoboj«.
 (Naslikal in izdelal R. Schnabl. — Narodni muzej v Ljubljani.)

Sl. 82. Krožnik, poslikan s češkoslovaškimi narodnimi motivi.
(Narodni muzej v Ljubljani.)

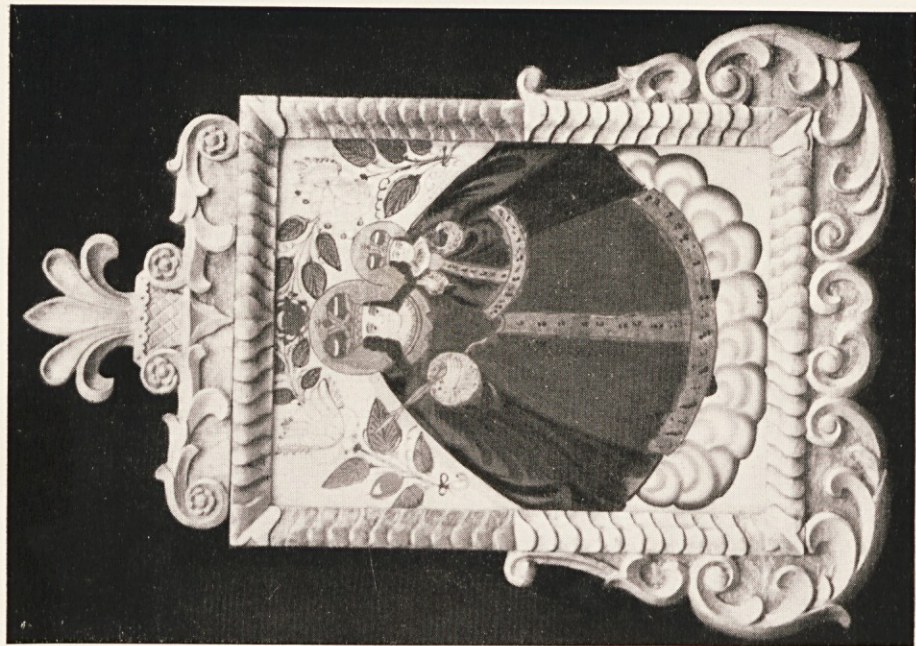
Sl. 83. in 84. Pečnici z domačimi motivi.
(Kalmus & Ogorelec v Ljubljani. — Leva pečnica ima vzorec iz leta 1735.)

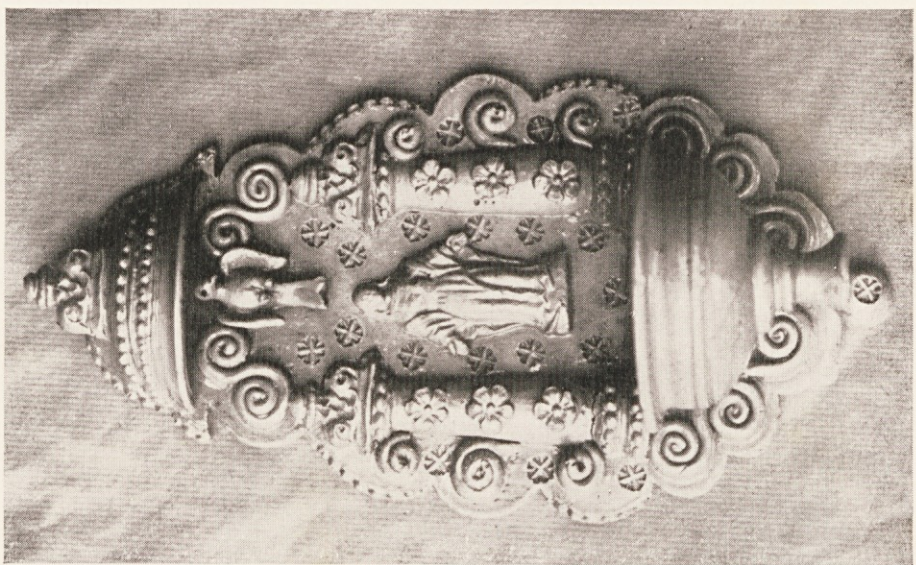
Sl. 85. Majolike.
(Izdelal »Dekor«, d. z o. z. v Ljubljani.)

Sl. 86. Posode.
(Izdelal J. Klemenčič v Novem mestu.)

Sl. 88. Slika na steklu.
(Okvir je izdelal podobar J. Klemen v Kamniku.
Zbirka J. Karlovška.)

Sl. 87. Keramično kropilce iz Komende.
(Sadnikarjev muzej v Kamniku.)

Sl. 89. Motivi s slik na steklu, uporabljeni v slikarstvu.
(Naslikal Maksim Gaspari.)

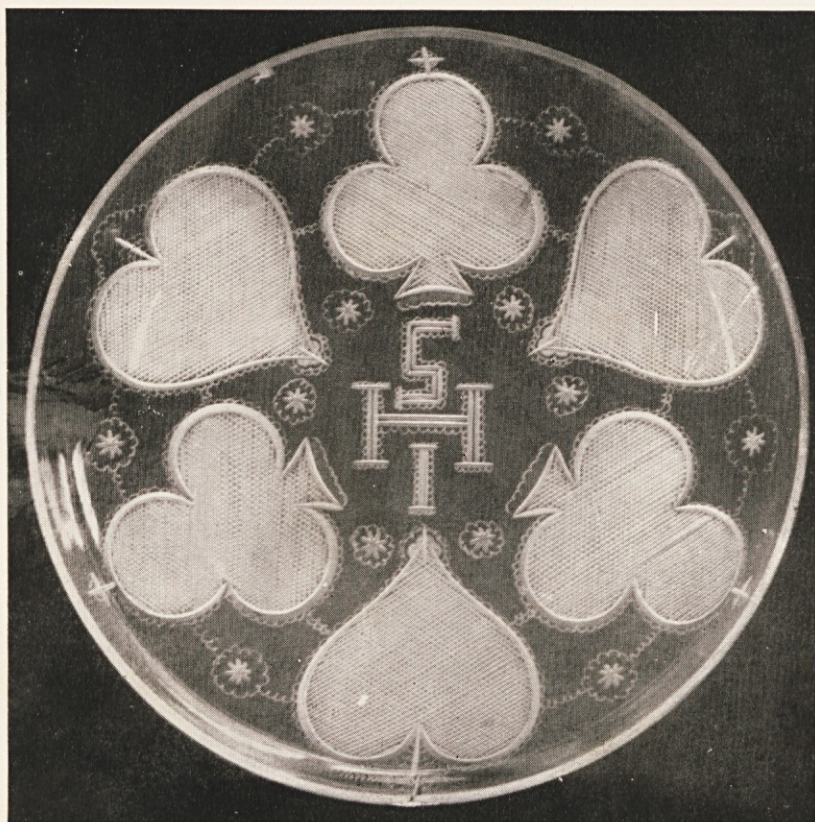
Sl. 90. Slika na steklu.
(Zbirka J. Karlovška.)

Sl. 91. in 92. Ornamenti na razglednicah z narodnimi motivi.
 (Ing. arch. Janko Omahen in ing. arch. Domicijan Serajnik.)

Sl. 93. in 94. Dekorativni sliki za razglednici.
(Naslikal J. Karlovšek.)

Sl. 95. in 96. Steklo, ki ga je okrasil steklometnostni atelje I. F. Klein v Ljubljani.

Sl. 97. Ornamenti na pirhih.
(Po Albertu Siču.)

Sl. 98. Ročno okrašeni pirhi.

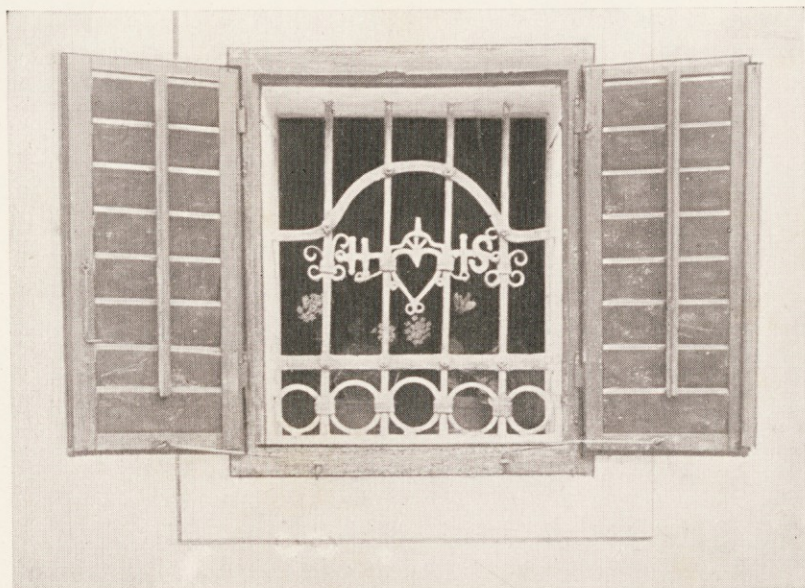
Sl. 99. Hiša pri Kamniku.

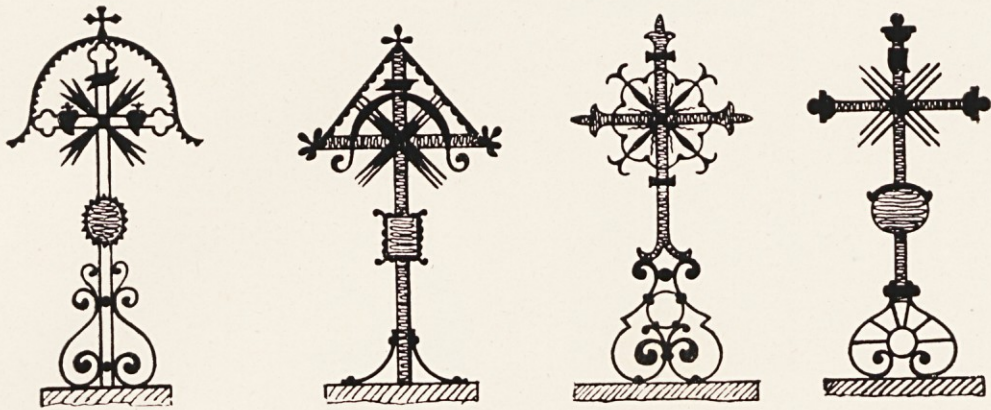
Sl. 100. Kmečki dom na Gorenjskem.
(Po Albertu Siču.)

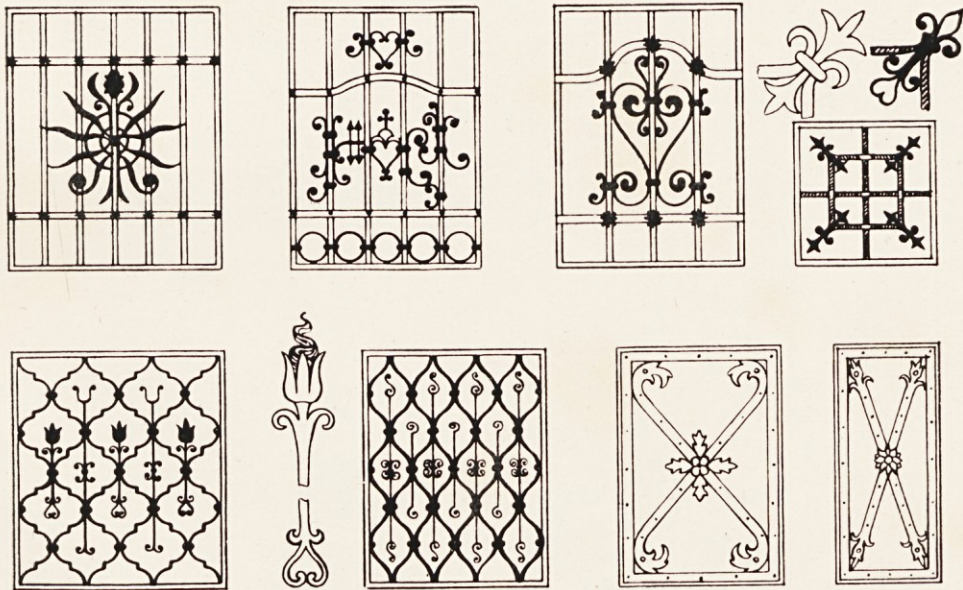
Sl. 101. Okrašena vrata iz leta 1851. na Igu pri Ljubljani.

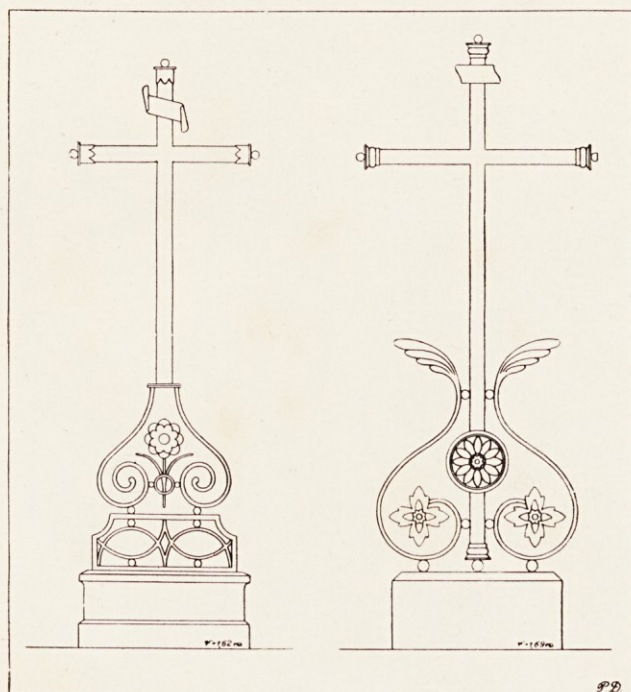
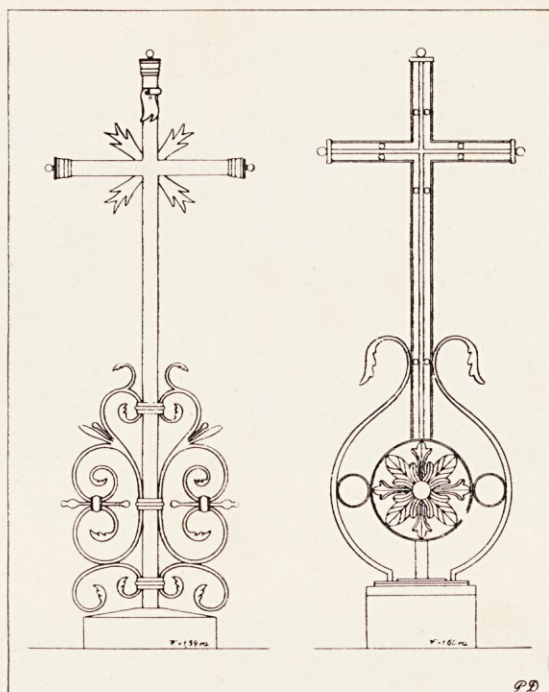
Sl. 102. Okno z omrežjem iz leta 1843. v Domžalah.

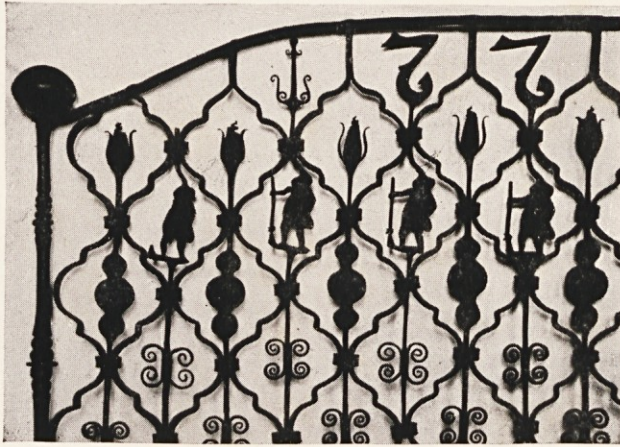
Sl. 103. Križi iz kovanega železa na pokopališčih.
(Narisal J. Karlovšek.)

Sl. 104. in 105. Okenska omrežja in naoknice iz kovanega železa.
(Narisal J. Karlovšek.)

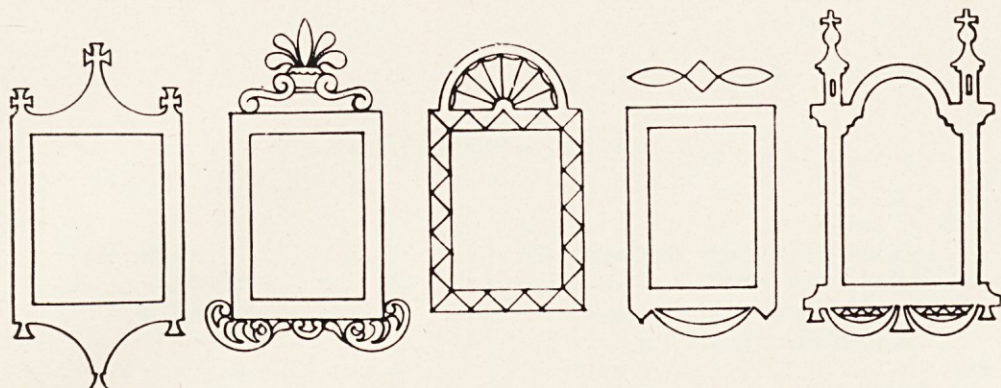
Sl. 106. in 107. Križi iz kovanega železa
na pokopališču pri Sv. Krištofu v Ljubljani iz 19. stoletja.
(Narisal Dušan Petek.)

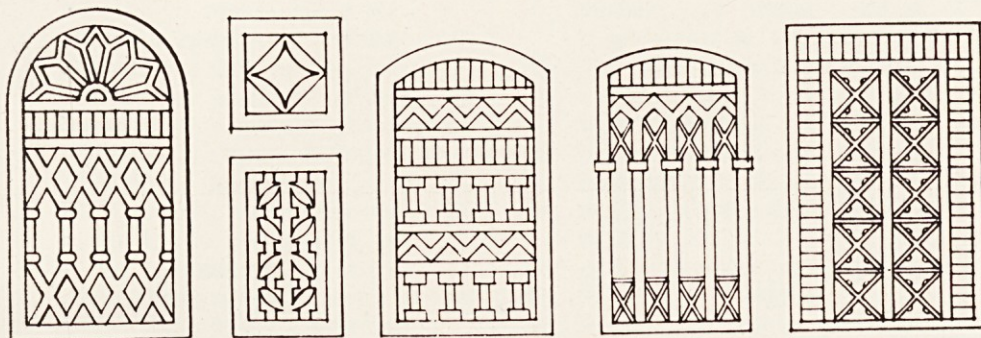
Sl. 108. Železna ograja z narodnimi motivi iz 18. stoletja.
(Narodni muzej v Ljubljani.)

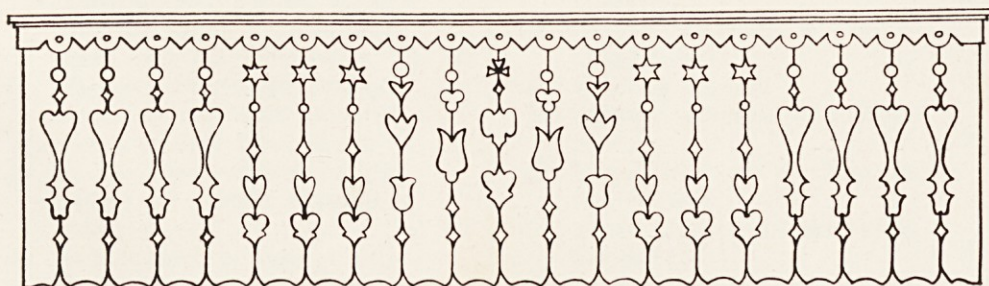
Sl. 109. Nabitki za pohištvo v domačem slogu.
(Izdelal Stanko Cirman.)

Sl. 110. Ukrasni okviri iz ometa okoli oken in podob na hišnih stenah.

Sl. 111. Opečno omrežje večjih odprtin (lin) na gospodarskih poslopih.
(Narisal J. Karlovšek.)

Sl. 112. Razni izžagani motivi na lesenih ograjah hišnih hodnikov.
(Narisal J. Karlovšek.)

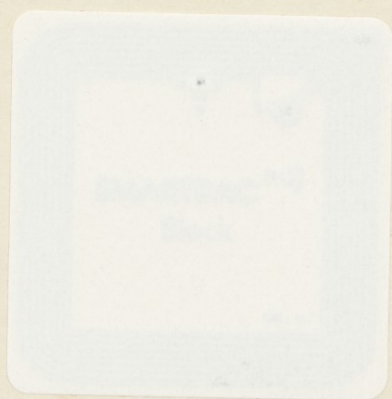
Seznamek slik.

Slika	Stran	Slika	Stran
1. Srčni motivi	41	23. Okrašena stran rokopisa (iz l. 1347.) iz Bistre pri Vrhniki	61
2. Nagelj ali klinček	42	24. Leseni strop cerkve sv. Petra pri Sv. Primožu nad Kamnikom	62
3. Tulipani in zvončne oblike	43	25. Leseni strop cerkve sv. Miklavža v Grebenu iz sredine 17. stoletja	62
4. Razne vrtnice	44	26. Veliki oltar cerkve pri Sveti Barbari nad Škofjo Loko iz druge polovice 17. stoletja .	63
5. Cvetni popki, makovi glavici in granatna ali zlata jabolka	45	27. Del velikega oltarja cerkve v Podbrju pri Vipavi iz sredine 17. stoletja	63
6. Različne rozete, marjetice, zvezdnati in drugi večsimetrični motivi	46	28. Skrinja v obliki sarkofaga iz Prekmurja iz 18. stoletja . .	64
7. Izmišljene cvetke na vezeninah in apliciranih kožuhih	47	29. Poslikana skrinja z letnico 1815.	64
8. Raznoliki listi, uporabljeni posebno na belih vezeninah	48	30. in 31. Okraska na pohištvu	65
9. Ornamentalno podano grozdje, petlje, košarice in vejice z lističi in popki	49	32. Preslice in vretena	66
10. Ptičji motivi, vazice in črke	50	33. do 35. Figuralno okrašeni kalupi za »male kruhke« .	67
11. Razni obrobi in pasovi po večini iz rastlinskih motivov	51	36. Različno okrašene pipe . . .	68
12. Obilno sestavljeni motivi .	52	37. Okrašene lesene žlice	68
13. Motivi, uporabljeni posebno na mašnih plaščih	53	38. Okrašena glavnika	68
14. Venčki z enim ali dvema srcema, krono in rastlinskimi motivi	54	39. Panjske končnice z žanrskimi motivi	69
15. in 16. Razni stavbeni motivi, izžagani med dvema deskama pri lesenih ograjah hodnikov in pri čelnih opažih	55, 56	40. Leseno znamenje z rastlinskimi motivi	70
17. Okrogle in druge manjše okrašene odprtine zidanih sten na hišni čelni strani .	57	41. Kmečka družina	70
18. in 19. Geometrični obrobi in pasovi pri lesenih okrašenih izdelkih	57	42. Žalostni in veseli del rožnega venca	71
20. Stari motivi, povzeti po portalu cerkve svetega Petra v Dvoru pri Polhovem Gradcu (l. 1548.)	58	43. Kapelica s sv. Družino in dva keruba	71
21. Rastlinski motivi na poslikanem pohištvu, posebno pa na podobah, slikanih na steklo	59	44. do 46. Aplicirani okraski na kožuhih	72, 73
22. Narodni motivi, uporabljeni v sodobni grafični umetnosti	60	47. do 49. Vezenski okraski na kožuhih	73, 74
		50. Okraski s kožuhov, uporabljeni na blazini	75
		51. in 52. Okraski s kožuhov in poslikanega pohištva, uporabljeni na vzorcih za stensko slikarstvo	75

Slika	Stran	Slika	Stran
53. in 54. Ukrasni blazini z motivi lecta	76	85. Majolike	92
55. in 56. Namizna prtička	77	86. Posode	92
57. in 58. Vezena prtička za jaslice	78	87. Keramično kropilce iz Komende	93
59. Prtiček z alpskimi ljudskimi motivi z gradu Krumperka	79	88. in 90. Sliki na steklu	93, 94
60. Del vezenega prtička približno iz leta 1750. z motivom jelenčkom	79	89. Motivi s slik na steklu, uporabljeni v slikarstvu	93
61. in 62. Vezena prtička z belokrajinskimi motivi	80	91. in 92. Ornamenti na razglednicah z narodnimi motivi	95
63. Mašni plašč iz 16. stoletja	81	93. in 94. Dekorativni sliki za razglednici	96
64. Mašni plašč iz začetka 18. stoletja	81	95. in 96. Steklo, ki ga je okrasil stekloumetnostni atelje I. F. Klein v Ljubljani	97
65. do 67. Okrašeni čelniki avb	82	97. Ornamenti na pirhih	98
68. Okraski na zavijačkah	83	98. Ročno okrašeni pirhi	98
69. Narodni okraski iz »Razorov«	83	99. Hiša pri Kamniku	99
70. Okrašeni predmeti v batik-tehniki	83	100. Kmečki dom na Gorenjskem	99
71. in 72. Diagonalno podan vezeni ornament, imenovan »Roža«, na vogalih peč	84	101. Okrašena vrata iz leta 1851. na Igu pri Ljubljani	100
73. Narodni ornamenti, uporabljeni na belih vezeninah	85	102. Okno z omrežjem iz leta 1843. v Domžalah	100
74. Okrasek za poljubno uporabo	86	103. Križi iz kovanega železa na pokopališčih	101
75. Okrasek za knjižno opremo	86	104. in 105. Okenska omrežja in naoknice iz kovanega železa	101
76. Razne domače čipke	87	106. in 107. Križi iz kovanega železa na pokopališču pri Sv. Krištofu v Ljubljani iz 19. stoletja	102
77. Prtiček iz čipk z rastlinskimi motivi	88	108. Železna ograja z narodnimi motivi iz 18. stoletja	103
78. Čipke za obleko s preprostimi motivi	88	109. Nabitki za pohištvo v domačem slogu	103
79. Papirnati prtiček za jaslice iz Domžal	89	110. Ukrasni motivi iz ometa okoli oken in podob na hišnih stenah	104
80. Keramični krožnik, na katerem je naslikan motiv »Pegam in Lambergar«	90	111. Opečno omrežje večjih odprtih (lin) na gospodarskih poslopih	104
81. Krožnik, na katerem je naslikan motiv »Ženski dvoboj«	90	112. Razni izžagani motivi na lesenih ograjah hišnih hodnikov	104
82. Krožnik, poslikan s češkoslovaškimi narodnimi motivi	91		
83. in 84. Pečnici z domačimi motivi	91		

Kazalo.

	Stran
Uvod	3
Posamezni motivi	5
Srednjeveški rokopisi	8
Leseni stropi v cerkvah	9
»Zlati« oltarji	10
Skrinje	11
Preslice	13
»Mali kruhki«	15
Pipe	16
Panjske končnice	17
Ljudsko podobarstvo	19
Kožuhi	20
Prtički	21
Mašni plašči	23
Avbe	23
Peče	25
Čipke	26
Papirnati prtički	28
Keramika	29
Steklo	33
Tiskarska umetnost	35
Pirhi	36
Stavbeni okraski	37
Slike	41
Seznamek slik	105

Domžale

trezor 74

KARLOVŠEK J.
Slovenski / 2

7.067:39

0020146664

KNJIVNICA DOMŽALE

COBISS •